

T.C

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANA BİLİM DALI

KAYIT DIŞI EKONOMİ

VE

KARA PARA İLİŐKİŐİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Halil İbrahim DEMİR

TEZ DANIŐMANI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARMAŐAN

ISPARTA – 2007

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : Maliye EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / ~~DOKTORA~~** Programı öğrencisi
..... Maliye DEMİR tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği **YAPILDI / YAPILMADI**

28.09.2007
Tarih

Alor
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 28.09.2007 Cuma
günü saat 10.30 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Kayıtlı Ekremi
..... Karapınar Mehmet
konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~** ile aşağıdaki kararı
almıştır.

KABUL RED DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	<u>Prof. Dr. Mehmet KARABİGAK</u>	<u>Mehmet</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Atilla ACAR</u>	<u>Alor</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Ramazan ALMAÇAN</u>	<u>Ramazan</u>
Üye		
Üye		

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR**.
Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI : Tarih: Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Kayıt Dışı Ekonomi Ve Kara Para İlişkisi

Halil İbrahim DEMİR

ÖZET

Genel anlamıyla, bilinen istatistiki yöntemlerle tahmin edilemeyen ve GSMH hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüne “kayıt dışı ekonomi” denilmektedir. Kayıt dışı ekonominin ekonomik, sosyal ve idari yönden pek çok nedeni mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da birtakım ölçme yöntemleri geliştirilmiştir. Kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörler daha ziyade gelişmekte olan ülkelere özgü özellikler olduğundan, kayıt dışı ekonomi oranları gelişmekte olan ülkelerde daha yüksektir. Ülkemizde kayıt dışı ekonomi oranının %50'nin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir kısmı tamamen yasalara aykırı olduğu halde, bir kısmı yasal olmakla birlikte vergilendirilmemiş ekonomiyi kapsar. Ülkemizde uygulanan vergi sistemi sonucunda ortaya çıkan muafiyet ve istisnalarda kayıt dışı yani vergi dışı bırakılmış ekonomiyi ortaya çıkarmaktadır. Yasadışı faaliyetlerde, faaliyetin özelliği nedeniyle, bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerin kayıt dışı bırakılması bir bakıma zorunlu hale gelmektedir. Kara para ve kara para aklama suçlarının organize suç örgütleri tarafından işlenmesi ve küresel boyutunun olması nedeniyle, milletlerin bu suçla tek başlarına mücadele etmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu suçlarla hem ulusal hem de uluslararası platformda mücadele edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, literatürel bir bakış açısıyla Türkiye’de ve dünyada kayıt dışı ekonominin durumuna ilişkin bir değerlendirme sunmak ve kayıt dışı ekonomi kara para ilişkisini incelemektir. Bu çalışmada, öncelikle kayıt dışı ekonomi kavramı ve kayıt dışı ekonominin dünya ve Türkiye’deki büyüklüğü incelenmiştir. Daha sonra kara para ve kara para aklama kavramı, kara para aklamanın aşamaları, kara para aklama yöntemleri, kara para aklamayla mücadele üzerinde durulmuştur. **Anahtar Kelimeler:** Kara para, kayıt dışı ekonomi, vergi kayıpları, kaçakçılık, kara para aklama

Relationship Between Informal Economy And Black Money

Halil Ibrahim DEMİR

ABSTRACT

In general, all the income resulting economic activities, which are not predictable by the known stastical methods and also not available in obtaining the GNP amount, are called informal (unregistered) economy. There are a lot of economic, social and administrative reasons behind informal economy. Even it is impossible to estimate the exact rate of informal economy, some measurement methods heve been improved. Reasons of informal economy are peculiar to developing countries. For this reason informal economy rates are higher in developing countries. It is estimated that the rate of informal economy is over fifty percent in Turkiye.

Although some portion of informal economic activities are totally banned by laws, some portion of it contains legimate but untaxed economic activities. Tax exemptions and exceptions of our national taxation system also unveils informal, or namesl untaxed economy. In a sense, keeping the illicit gains unregistered turns out to be somehow compulsory because of the nature of the activity. Because of the money laundering, having transnational aspect is one of the predominant illicit activities of organized crime syndicates, no country alone can be succesfull in the fight against this transnational risk. Mainly for this reason, it is of great importance to combat this crime both national and international levels.

The aim of this study is to present a literatural sight about the informal economy in Turkiye and in the world and observation of the relationship between blackmoney and informal econmy. In this study, after giving the general overview of the informal econmy and the measurements of the informal econmy in Turkiye and the world, than the framework of the blackmoney and money laundering, money laundering methods, the phase of money laundering and the contestation of money laundering are discussed.

Key Words: Informal sector, black money, illicite gains, untaxed economy, money laundering

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
TABLOLAR DİZİNİ	vii
GRAFİKLER DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	İ
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. KAYITDIŞI EKONOMİ OLGUSU DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	4
1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ TANIMI VE SINIFLANDIRMASI.....	4
1.1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİ TANIMI	4
1.1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SINIFLANDIRILMASI.....	6
1.1.2.1. YER ALTI EKONOMİSİ	9
1.1.2.2. YARI KAYITLI EKONOMİ.....	10
1.1.2.3. KAYITLARA HİÇ GİRMEYEN EKONOMİ	12
1.2. KAYITDIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ VE NEDENLERİ.....	15
1.2.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ.....	15
1.2.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ	20
1.2.2.1. EKONOMİK NEDENLER.....	22
1.2.2.2. VERGİ SİSTEMİNDEN KAYNAKLANAN NEDENLER	24
1.2.2.3. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDEN KAYNAKLANAN NEDENLER	30
1.2.2.4. İDARİ NEDENLERDEN KAYNAKLANAN SEBEPLER	33
1.2.2.5. SOSYAL NEDENLERDEN KAYNAKLANAN SEBEPLER	34
1.2.2.6. KÜRESELLEŞMEDEN KAYNAKLANAN SEBEPLER.....	36
1.2.2.7. TEKNOLOJİK GELİŞMELERDEN KAYNAKLANAN SEBEPLER	38

1.2.2.8. PSİKOLOJİK SEBEPLER.....	39
1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ	40
1.3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ DOĞRUDAN ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	42
1.3.2. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ DOLAYLI ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	43
1.3.2.1 VERGİSEL YÖNTEMLER.....	44
1.3.2.2. DEMOGRAFİK YÖNTEMLER	46
1.3.2.3. FARKLILIKLAR YÖNTEMLERİ.....	46
1.3.2.3.1. MİLLİ GELİR FARKLILIĞI	47
1.3.2.3.2. İSTİHDAM FARKLILIKLARI.....	48
1.3.2.4. PARASAL YÖNTEMLER.....	48
1.3.2.4.1. PARASAL ORAN YAKLAŞIMLARI.....	48
1.3.2.4.2. İŞLEM HACMİ YAKLAŞIMI.....	49
1.3.2.4.3. EKONOMETRİK YAKLAŞIM	49
1.3.2.5. FİZİKSEL GİRDİ YÖNTEMLERİ	50
1.3.2.6. MIMIC YÖNTEMİ.....	50
İKİNCİ BÖLÜM.....	52
2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI... 52	
2.1. DÜNYADA KAYIT DIŞI EKONOMİ	52
2.1.1 OECD ÜLKELERİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	54
2.1.2 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİ	56
2.1.3. DÖNÜŞEN EKONOMİLERDE KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	57
2.1.4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	59
2.1.5. TÜRK CUMHURİYETLERİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	61
2.2. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ	61

2.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ.....	68
2.3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMLU ETKİLERİ	69
2.3.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN OLUMSUZ ETKİLERİ	71
2.4. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ KAYIT ALTINA ALMAYA YÖNELİK ÖNERİLER.....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	87
3. KARA PARA VE KARA PARANIN AKLANMASINA YÖNELİK ÖNLEMLER VE TÜRKİYE’DEKİ DURUM.....	87
3.1. KARA PARA VE KARA PARA AKLAMA KAVRAMLARI	87
3.1.1. KARA PARA KAVRAMI.....	87
3.1.2. KARA PARA AKLAMA KAVRAMI VE TÜRK HUKUK SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ.....	89
3.1.3. KARA PARA AKLAMA EYLEMİ.....	91
3.2. KARA PARA AKLAMANIN AŞAMALARI	98
3.2.1. YERLEŞTİRME AŞAMASI.....	100
3.2.2. AYRIŞTIRMA AŞAMASI.....	101
3.2.3. BÜTÜNLEŞTİRME AŞAMASI	103
3.3. KARA PARA AKLAMA YÖNTEMLERİ.....	104
3.3.1.FONLARIN FİZİKEN ÜLKE DIŞINA ÇIKARILMASI YÖNTEMİ.....	105
3.3.2. ŞİRİNLER (SMURFİNG) YÖNTEMİ.....	106
3.3.3. PARÇALAMA (STRUCTURING) YÖNTEMİ	107
3.3.4. VERGİ CENNETLERİ (OFF-SHORE MERKEZLERİ)	107
3.3.5. NAKİT KULLANILAN İŞYERLERİ (GÖSTERMELİK ŞİRKETLER)	109
3.3.6. PARAVAN–HAYALİ ŞİRKETLERİN KULLANILMASI.....	110

3.3.7. OTO FİNANSMAN BORÇ (LOAN – BACK) YÖNTEMİ	110
3.3.8. DÖVİZ BÜROLARI.....	111
3.3.9. HAYALİ İHRACAT – İTHALAT – SAHTE VEYA YANILTICI BELGE DÜZENLENMESİ.....	111
3.3.10. KUMARHANELER VE GAZİNOLAR.....	112
3.3.11. ALTERNATİF HAVALE SİSTEMLERİ	112
3.3.12. DİĞER KARA PARA AKLAMA YÖNTEMLERİ.....	113
3.4. KARA PARANIN BÜYÜKLÜĞÜ VE EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ..	115
3.4.1. KARA PARANIN BÜYÜKLÜĞÜ	116
3.4.1.1. KARA PARANIN DÜNYA GENELİNDEKİ BÜYÜKLÜĞÜ.....	117
3.4.1.2. KARA PARANIN TÜRKİYE’DEKİ BÜYÜKLÜĞÜ VE NEDENLERİ. 119	
3.4.1.3. TÜRKİYE’DEKİ KARA PARANIN BÜYÜKLÜĞÜNE İLİŞKİN İSTATİSTİKSEL VERİLER	122
3.4.2. KARA PARANIN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	130
3.5. KARA PARANIN AKLANMASIYLA MÜCADELE.....	133
3.5.1. KARA PARANIN AKLANMASIYLA MÜCADELEDE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNİN GEREKLİLİĞİ	134
3.5.2. KARA PARANIN AKLANMASINA KARŞI GERÇEKLEŞTİRİLEN ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER.....	135
3.5.2.1. AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİNİN R(80) 10 SAYILI TAVSİYE KARARI	136
3.5.2.2. BASEL KOMİTESİ İLKELER BİLDİRGESİ.....	136

3.5.2.3. UYUŞTURUCU VE PSİKOTROP(UYARICI) MADDELER KAÇAKÇILIĞINA KARŞI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ (VİYANA KONVANSİYONU).....	137
3.5.2.4.SUÇ KAYNAKLI GELİRLERİN AKLANMASI ARAŞTIRILMASI ZABT EDİLMESİ VE MÜSADERE EDİLMESİNE İLİŞKİN AVRUPA KONSEYİ SÖZLEŞMESİ (STRAZBURG KONVANSİYONU).....	138
3.5.2.5. AVRUPA BİRLİĞİ KONSEY DİREKTİFİ.....	140
3.5.2.6. SINIR AŞAN ÖRGÜTLÜ SUÇLARA KARŞI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ (PALERMO KONVANSİYONU)	141
3.5.2.7. MALİ EYLEM GÖREV GÜCÜ GRUBU (FATF – FINANCIAL ACTION TASK FORCE).....	142
3.5.2.8. EGMONT GRUBU.....	146
3.5.2.9. DİĞER ÖRGÜT VE SÖZLEŞMELER	147
3.6. TÜRKİYE’DE KARA PARA AKLAMAYA KARŞI MÜCADELE	148
3.6.1. 5549 SAYILI KANUN HÜKÜMLERİNE GÖRE YÜKÜMLÜ VE YÜKÜMLÜLÜKLER	149
3.6.2. KARA PARA AKLAMA SUÇUNDA YAPTIRIM	154
3.7. KAYIT DIŞI EKONOMİ KARA PARA İLİŞKİSİ.....	156
SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	164
ÖZGEÇMİŞ.....	179

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ATO	Ankara Ticaret Odası
BM	Birleşmiş Milletler
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planları
Çev.	Çeviren
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EURO	Avrupa Birliği Ortak Para Birimi
FATF Grubu)	Financial Action Task Force (Mali Eylem Görev
FED	Amerikan Merkez Bankası
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülke
IMF	Uluslararası Para Fonu
IRS	Amerikan Federal Vergi Dairesi
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MASAK	Mali Suçlar Araştırma Kurulu Başkanlığı

NCCT	Non Cooperative Countries and Territories (İşbirliği Yapmayan Ülke ve Bölgeler)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
SWIFT	Society for World Wide Interbank Financial Telecommunication- Dünya Bankalar Arası Mali Haberleşme Birliği
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
v.b	... Ve Benzerleri
v.d	... Ve Diğerleri
VEDOP	Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi
VUK	Vergi Usul Kanunu
WB	Dünya Bankası

TABLolar DİZİNİ

TABLO 1: KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMLARI VE OLASI ANLAMLARI MATRİSİ	7
TABLO 2: KAYIT DIŞI EKONOMİDE FAALİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI	8
TABLO 3: KAYIT DIŞI EKONOMİYİ OLUŞTURAN SEKTÖRLER	14
TABLO 4: YÜKÜMLÜLERİN VERGİ AFLARI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	28
TABLO 5: İŞGÜCÜ MALİYETİ İÇERİSİNDE GELİR VERGİSİ, ÇALIŞAN VE İŞVERENİN SOSYAL GÜVENLİK KURULUŞLARINA ÖDEDİKLERİ PAYLAR %	32
TABLO 6: TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİ (1966– 2002).....	35
TABLO 7: BEYAN DIŞI KALAN MATRAHIN POTANSİYEL MATRAHA ORANI (1985- 2004)	45
TABLO 8: ÜLKE GRUPLARI BAZINDA DÜNYADA KAYIT DIŞI EKONOMİ (99–02) (%)	53
TABLO 9: OECD ÜLKELERİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAYITLI EKONOMİYE ORANI (1960–2001)(%)	54
TABLO 10: A.B.D.’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SABİT ORAN YÖNTEMİNE GÖRE HACMİ (1940 – 1990) (%)	56
TABLO 11: DÖNÜŞEN EKONOMİLERDE KAYIT DIŞININ HACMİ (1989–2002) (%)	58
TABLO 12: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAYITLI EKONOMİYE ORANI (1989 – 2000) (%)	60
TABLO 13: TÜRK CUMHURİYETLERİNDE KAYIT DIŞININ HACMİ (1999 – 2002) (%)	61
TABLO 14:TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞILIĞIN BOYUTUNU ÖLÇMEYE YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	62

TABLO 15:TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN SABİT ORAN YÖNTEMİYLE YILLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ (1970 – 2004) (%).....	64
TABLO 16: MIMIC MODELLE TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ (1980 – 2003)	68
TABLO 17: EKONOMİNİN DAHA YÜKSEK KAYIT ALTINA ALINMASI DURUMUNDA GERÇEKLEŞEN KDV GELİRİNİ SAĞLAMAYA YETERLİ ORANLAR (%).....	74
TABLO 18: EKONOMİNİN DAHA YÜKSEK KAYIT ALTINA ALINMASI DURUMUNDA GERÇEKLEŞEN GELİR VE KURUMLAR VERGİSİ GELİRİNİ SAĞLAMAYA YETERLİ ORANLAR (%)	75
TABLO 19: KDV VE GELİR VERGİSİ ORANLARI % 50 DÜŞÜRÜLDÜĞÜNDE POTANSİYEL VERGİ GELİRLERİ (1999) (TRİLYON TL).....	76
TABLO 20: KARA PARA AKLAMA AŞAMALARI.....	104
TABLO 21: İHBAR KAYNAKLARI VE SAYILARI (01.01.2002–31.12.2006).....	122
TABLO 22: ŞÜPHELİ İŞLEM BİLDİRİMİ SAYILARI VE KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI	123
TABLO 23- MASAK İNCELEME SONUÇLARI (17.02.1997–31.12.2006)	124
TABLO 24- AKLAMA SUÇU DUYURULARININ İHBAR KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI	124
TABLO 25- AKLAMA SUÇU DUYURULARININ ÖNCÜL SUÇLARA GÖRE DAĞILIMI(17.02.1997–31.12.2006).....	125
TABLO 26- AKLAMA SUÇU DUYURULARI	127
TABLO 27- DEĞERLENDİRME VE İNCELEME SONUCU AKLANDIĞI İDDİA EDİLEN SUÇ GELİRİ TUTARLARI	129

GRAFİKLER DİZİNİ

GRAFİK 1: 2003 – 2004 YILI ASGARİ ÜCRETEN YAPILAN KESİNTİNİN ÜLKELERE GÖRE ORANI.....	33
GRAFİK 2: ÜLKE GRUPLARI BAZINDA DÜNYADA KAYIT DIŞI EKONOMİ.....	52
GRAFİK 3: OECD ÜLKELERİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAYITLI EKONOMİYE ORTALAMA ORANI (1960 – 2001).....	55
GRAFİK 4: ABD’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN HACMİ (1940–1990).....	57
GRAFİK 5: TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAYITLI EKONOMİYE ORANI(1970–2004)	65
GRAFİK 6: TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAYITLI EKONOMİYE ORANI(1968 – 2001).....	66
GRAFİK 7: TÜRKİYE VERGİ İNCELEME SONUÇLARI (1985 – 2004).....	67
GRAFİK 8: KKBG VE VERGİ YÜKÜ GELİŞİMİ (1975 – 2005).....	72
GRAFİK 9: KAYIT DIŞI EKONOMİNİN DOĞURDUĞU VERGİ KAYBININ KONSOLİDE BÜTÇE VERGİ GELİRLERİNE ORANI 1985 – 2004 (%).....	73

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL 1: YERALTI EKONOMİSİ KAYIT DIŞI EKONOMİ İLİŞKİSİ	9
ŞEMA 1: KAYIT DIŞI EKONOMİ MODELİ.....	19
ŞEMA 2: KARA PARA AKLAMA SUÇUNUN OLUŞUMU.....	95

GİRİŞ

“Vergi konuları üzerine düşük oranlı vergiler konulduğunda, bu vatandaşların çalışma arzularını geliştirir. Düşük oranlı vergiler sonucunda teşebbüsler büyür ve gelişir. Teşebbüslerin büyümesiyle birlikte yükümlülere tarh edilen vergi matrahı genişler. Netice olarak, düşük oranlı vergilerle vergi gelirleri artmış olur.”

İBNİ HALDUN (1332 – 1406)

Genel olarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında devletlerin vergi oranlarını orantısız bir şekilde arttırmalarına bir tepki sonucunda ortaya çıktığı kabul edilen kayıt dışı ekonomi kavramı ülkemizde 1994 yılından itibaren, yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle sürekli gündemde yer alan bir konu olmuştur. Vergi oranlarında ki yüksekliğin kayıt dışı ekonomiye neden olduğu kabul edilmekle birlikte kayıt dışı ekonominin bir tek sebebe bağlanması yada mücadelede sadece ortaya çıkış nedeni olarak gösterilen vergi oranlarında ki yüksekliğin düşürülerek başarıya ulaşılabileceği kanısına varılması mümkün değildir.

Kayıt dışı ekonomi üzerine yapılan çalışmalarda, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenleri, kayıt dışı ekonominin unsurları ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü yer almakla beraber kayıt dışı ekonominin, araştırmacının konuya bakış açısıyla ilgili olarak özellikle büyüklüğü hususunda bir takım olumlu ve olumsuz etkileri bünyesinde bir arada barındırmasından dolayı genel ekonominin sağlığı açısından mücadelede öncelikli bir olgu olup olmadığı noktasında tartışmalara neden olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi en geniş haliyle, kayıt dışılığı ortaya çıkararak işlemin yasal ve yasal olmaması dikkate alınarak ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Söz konusu bu ikili ayrım; bireylerin sadece vergi ve benzeri yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla kayıt dışında kalmalarına ve yapılan işin doğası gereği kayıt dışında kalmalarına dayalı olarak, yani vergi açısından bir bakışla “beyan dışı ekonomi” ve suç ekonomisi şeklindedir. Suçun tarihinin insanlık tarihi kadar eski bir

kavram olduğunu dikkate alındığında kayıt dışı ekonominin sadece vergi oranlarındaki yükselişe dayandırılması ve başlangıç tarihi olarak İkinci Dünya Savaşı yıllarının kabul edilmesi kanımızca yanlış olmaktadır. Nitekim suç ekonomisinde elde edilen paranın aklanması literatüre 1920'li yıllarda ABD'de Allcapone isimli bir mafyanın içki kaçakçılığında elde ettiği gelirlerin kaynağının yasal olduğu kanısını uyandırmak için kurduğu çamaşırhaneler zinciri sonucunda girmesi, kayıt dışı ekonominin varlığının henüz tartışılmaya başlamadan öncelere dayandığını ispatlar niteliktedir.

Kayıt dışı ekonomi içerisinde yer alan fakat kaynağı kanunlarca yasaklanan işlemlere dayanan suç ekonomisi, gerek mücadele yöntemlerinin farklılığı ve gerekse vergilendirme amacının olmaması nedeniyle kayıt dışı ekonomi içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Örneğin; kayıt dışı ekonomiyle mücadelede içsel enstrümanlar öne çıkarken kara parayla mücadelenin olmazsa olmazı uluslar arası işbirliğidir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi üzerine yapılacak bir çalışmada suç ekonomisi yada daha genel kabul görmüş adıyla “kara para” üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulması gerekli bir konudur.

Yapılan çalışmalarda, kayıt dışı ekonominin nedenleri ve kayıt dışı ekonomiyi geliştiren sebepler üzerinde bir uzlaşma sağlanmasına rağmen kayıt dışı ekonominin boyutu hakkında bir birlerinden oldukça farklı tahminler ortaya konulmaktadır. Tahminlerdeki bu farklılık, kayıt dışı ekonominin belgeye dayanan işlemler olmamasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar yapılan bu farklı tahminler, çalışmalara olan güveni sarssa dahi kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında bir fikir verme açısından büyük öneme sahiptirler.

Bu araştırmanın konusunu, kayıt dışı ekonomi ve kara para kavramları oluşturmaktadır. Toplumda genel olarak bu iki kavramla anlatılan olguların aynı olduğu kanısı yer etmiş olmasına karşın her iki kavram, belge ve kayıt düzeninin olmaması ve kamu idarelerinin bilgisi haricinde gerçekleştirilmeleri bakımında benzer özellikler taşımalarına rağmen ortaya çıkış şekilleri, gerçekleştirilme amaçları ve mücadele yöntemleri bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Ancak kara paranın aklanma amacıyla kayıt dışı ekonominin yüksek oranlarda ortaya çıktığı ekonomilere yönelmesi sağlıklı bir yaklaşım açısından bir arada irdelenmesini

gerektirmekle birlikte Quirk tarafından yapılan ampirik çalışmada, “insanlarda kuralların aksine davranış bağımlılık yapan bir olgudur” sonucuna ulaşılması da taşıdıkları farklılıklara rağmen her iki kavramın birlikte incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak gerek kayıt dışı ekonominin ve gerekse kara paranın belge ve kayıtlara dayanmaması, gizli ve saklı bir şekilde gerçekleştirilmeleri üzerinde çalışan kişileri sınırlandıran, çalışmaların konuya farklı yönleriyle yaklaşımlarını engelleyen bir zorunluluk ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı içerisinde kayıt dışı ekonomi ve kara para kavramlarının açıklanması, kayıt dışı ekonominin tahmin edilen büyüklüğü ve kara paranın aklanmasına karşı gerek ulusal ve gerekse uluslar arası mevzuatlarda yapılan düzenlemeler alınmakla yetinilecektir.

Bu çalışmanın amacı, kayıt dışı ekonomi üzerine yapılan tartışmalara taraf olmaksızın, kayıt dışı ekonomi üzerinde yapılan tartışmaları ortaya koymak, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında ileri sürülen tahminleri yansıtmak ve kara para aklama kavramını, kara paranın aklanma aşama ve şekillerini açıklayarak, kara paranın aklanmasına karşı gerçekleştirilen ulusal ve uluslar arası düzenlemeler hakkında bilgi vermektir. Bu kapsamda çalışmanın araştırma sorusunu “ kayıt dışı ekonomi ve kara para kavramları nelerdir, neleri içermektedir, kayıt dışı ekonominin tahmin edilen büyüklüğü ne kadardır ve kara paranın aklanmasına karşı neler yapılmaktadır?” şeklinde ifade edilebilir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın; birinci bölümünde kayıt dışı ekonomi kavramı kayıt dışı ekonominin tahmin yöntemleri hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümünde, dünyada ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin tahmin edilen büyüklüğü ve kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yönelik ileri sürülen önerilere yer verilmektedir. Üçüncü bölümünde ise, kara para, kara para aklama kavramlarıyla birlikte kara paranın aklama şekilleri ve kara paranın aklanmasını önlemeye yönelik çalışmalar irdelenmektedir. Çalışmanın sonuç kısmındaysa, ikinci bölümde kısaca değinilen kayıt dışı ekonomi ve kara para ilişkisi irdelenerek, kayıt dışı ekonomi ve kara para hakkında elde edilen sonuçlar ve bulgular sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAYITDIŞI EKONOMİ OLGUSU DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1.1. Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı Ve Sınıflandırması

Kayıt dışı ekonomi kavramı kapsam olarak; kaynağı kanunlarca suç olarak sayılan kara para olgusundan vergi kanunlarının vergilendirme amacı gütmeyeceği aile içi üretime kadar çok geniş bir yelpazeyi içermektedir. Bu nedenle öncelikle kayıt dışı ekonomi kavramının tanımı ve sınıflandırılması ihtiyacı önem arz etmektedir.

1.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı

II. Dünya Savaşı sırasında yükseltelen vergi oranları devletin fiyat ve tüketim kontrolleri şeklindeki düzenleyici uygulamalara başkaldırı olarak ortaya çıkan kayıt dışı ekonomiyi genel olarak, devletten gizlendiği, kayda geçirilmediği veya geçirilemediği için denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür.¹ Kayıt dışı ekonomi kavramının genel kabul görmüş bilimsel anlamı ise resmi gayri safi milli hâsılayı (GSMH) tahmin etmek için kullanılan bilinen istatistiksel yöntemlerce ölçülemeyen ve bu sebeplerle resmi gayri safi milli hâsıla hesapları dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin bütünüdür.²

Ancak bu genel tanımlamada kayıt dışı ekonomi sadece devlet açısından dikkate alınmaktadır oysa kayıt dışına çıkışın etkileri sadece devletle sınırlı olmamaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi; ya hiç belgeye bağlanmayarak yada içeriği gerçekleri yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış/satış) devletten ve işletme ile ilgili öteki (ortaklar, alacaklılar, kazanca katılan işçiler vb.) kişilerden tamamen yada kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır,³ şeklinde tanımlamak mümkündür.

¹ DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu Raporu:Kayıt dışı Ekonomi”, s.2 erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf> , (05.09.2006)

² YILMAZ Akgül Gülay , **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm yolları**,s.26, İSMMMO YAY.,2006-İstanbul

³ ALTUĞ Osman, **Kayıt dışı Ekonomi**, s.V, Türkmen Kitabevi, 2. baskı, 1999- İstanbul

Kayıt dışı ekonomi; ekonomik olayın, belgeye bağlanmayarak yada içeriği gerçekleri yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilerek devletin denetimi dışına çıkmasına verilen isim olarak da tanımlanabilir. Gerçekte çok geniş bir çerçeveye sahip olan kayıt dışı ekonomi, konu üzerinde yapılan çalışmalarda, konuya karşı yaklaşım farklılıklarının ve konuyu irdeleyen araştırmacının bakış açısının farklılığı sonucunda; yeraltı ekonomisi, illegal ekonomi, görünmez ekonomi, kara ekonomi, resmi olmayan ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, kayıp ekonomi, gözlemlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, vergi dışı ekonomi, ölçülemeyen ekonomi, beyan dışı ekonomi, ay ışığı ekonomi, marjinal ekonomi, gayri resmi ekonomi, ikincil ekonomi, gri ekonomi, alacakaranlık ekonomisi, kravatsız ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi... gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır⁴. Daha çok gizliliği ve yasa dışılığı çağrıştıran yer altı ekonomisi (underground econmy) dünyada medyanın da etkisi ile yaygın olarak kullanıla gelmektedir. Fakat diğer kavramların olduğu gibi yer altı ekonomisi de tek başına kayıt dışı ekonomiyi karşılayamamaktadır. Kayıt dışı ekonomi içerik olarak çok geniş bir alanı kapsadığı için konuyu ele alan kişinin araştırma amacına göre ve önceliklerine bağlı olarak anlam değişikliklerine uğrayabilmektedir. Yani kayıt dışı ekonomi konuyu ele alan kişinin inceleme amacına göre isimlendirilebilen bir kavramdır. Örneğin; konuyu ele alan kişi, kamu borçlanma gereğinin yüksekliği, vergi kayıp ve kaçaklarının fazlalığı, vergi gelirlerinin azlığı ve vergi tabanının darlığı yönünden konuya yaklaşıyorsa kayıt dışı ekonomi kavramından daha çok vergi dışı ekonomi, beyan dışı, ekonomi kayıp ekonomi... gibi kavramları kullanacak veya kayıt dışı kavramının içeriğini bu kavramlarla eşanlamda görecektir. Fakat konuyu irdeleyen kişi istatistikçi veya akademisyen ise; kayıt dışı ekonominin dikkate alacağı yönü daha çok ölçülememesi ve genel ekonomi içerisindeki büyüklüğü ve kayıt dışı ekonominin diğer sayısal büyüklüklere yansımaları olacağından kavram olarak ölçülemeyen ekonomi, görünmez ekonomi, gözlemlenemeyen ekonomi kavramlarını kayıt dışı ekonomi kavramına eşanlamlı olarak kabul edecektir. Görevleri güvenliği sağlamak ve yasadışı olayları engellemek olan kişiler ise; uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, canlı insan veya organ

⁴ AYDEMİR Şinasi, **Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi**, s:9 Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul, 1995

kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetleri anlayacak ve yeraltı ekonomisi, illegal ekonomi, kara ekonomi kavramlarını kayıt dışı ekonomi kavramına denk olarak görecekler. Konu hukukçular veya toplum bilimciler tarafından incelemeye alındığında da kayıt dışı ekonominin parasal büyüklüğünden yani ekonomik boyutundan ziyade kişilerin kendi aralarındaki veya kişilerle devlet arasındaki ilişki ön plana çıkartılarak konunun hukuk devleti, demokrasi ve toplum bilinci üzerindeki etkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Kayıt dışı ekonomi kayıt altında bulunan ekonomik birimler tarafından tartışıldığında ise; kayıt dışı ekonominin haksız rekabet ve liberal ekonomik sistemin üzerindeki olumsuz etkileri ön plana çıkmaktadır.

Bu yapılan tanımlamaların ortak paydası; kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kuraldışı olmasıdır çünkü tüm bu faaliyetlerin ortak özelliğini uyulması gereken kurallara uyulmuyor olmasıdır. Bu tanımlamalara ek olarak kuraldışı kavramını da kullanmak mümkündür⁵. Kuraldışı kavramını; toplumsal yaşamdaki her aşamadaki kurallara karşı davranmak olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye’de yabancı literatürdeki temel eserlerde neredeyse hiç kullanılmayan “kayıt dışı ekonomi” kavramının Türkçe literatürde benimsenmiş olmasında konunun ilk defa muhasebecilerce gündeme getirilmiş olması ve vergi kayıpları boyutunun öne çıkarılmak istenmesiyle yakından alakadardır⁶.

Kayıt dışı ekonomi kavramının tanımındaki bu farklı yaklaşımlar sonucunda ortaya çıkabilecek kavram kargaşası, kayıt dışı ekonomi kavramının belirli özelliklerini ortak paydada birleştirerek, bir takım sınıflandırmalar yapmak yoluyla aşılabilmektedir.

1.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

Kayıt dışı ekonominin adlandırılmasındaki bu çeşitlilik, kayıt dışı ekonominin içeriğindeki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır⁷. Bu çeşitliliği açıklamaya

⁵ AYDEMİR Şinasi, ,a.g.e.

⁶ YILMAZ Gülay Akgül, Kayıt Dışı Ekonomi Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004, s,16

⁷ US Vuslat, “Türkiye Ekonomisinde Kayıt dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi İİBF dergisi**, 8/1(2006), s: 97

yönelik olarak tablo 1 'de; soldaki sütunda kayıt dışı ekonomi için önerilen kavramlar ve diğer sütunların başlığında ise kayıt dışı ekonominin çeşitli özellikleri yer almaktadır. Tablonun sütunlarına konulan yıldız işareti sayısı vasıtasıyla kayıt dışı ekonomi kavramı ile kast edilen kavram arasındaki yakınlık derecesi temsil edilmiştir. Örneğin kayıt dışı ekonomi niteliğinin en belirgin ağırlığı resmiyet dışı olmak iken yasa dışı yada kara ekonomi nitelilerinde yasadışlık, yeraltı ekonomisi kavramında ise gizlilik, saklılık ön plana çıkmaktadır⁸.

TABLO 1: Kayıt Dışı Ekonomi Kavramları Ve Olası Anlamları Matrisi

Anlamlar	Resmiyet	Dışılık	Gizlilik	Saklılık	Yasa dışılık	Alternatif Olma	Düzensizlik	Belirsizlik	Önem Sızlık	Sıra dışılık
Kayıt dışı	*****	***	*	**	**	**				
Enformal	*****	**		**	**	***	*	*		
Resmi olmayan	*****	**		**	**	***	*			**
İkincil	**		*	*****	**	*	*****	***		
İkili	**		*	*****	***	*				
Paralel	**	**	*	*****	***	*				
Gölge	***	***	**	***	**	*****	*	**		
Gri	**	*****	***	*		*****		*		
Saklı	***	*****	*****	*		***		*		
Yer altı	*****	*****	*****	*		**		*		
Alaca karanlık	***	*****	***		**	*****		*		
Yasadışı	*****	***	*****	**		**		*		**
Kara	***	*****	*****			**		*		**
Marjinal	**				**	*****	*****	*****		
Düzensiz	*****			**	*****	**				

Kaynak: GÜMÜŞ Turgut, “Dışsallık ve Kayıt dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme” G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 3/2000, s: 66

Tablo 1’ den görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomi konusunda ortaya atılan hiçbir kavram kayıt dışı ekonomiyi tüm yönleri ile karşılayamamaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi tanımının alt sektörler itibariyle sınıflandırılarak yapılması bir zorunluluk olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin sınıflandırılmasına yönelik 1997 yılında Lippert ve Walker’ in editörlüğünde yapılan bir çalışmada faaliyetler

⁸ GÜMÜŞ Turgut, “Dışsallık ve Kayıt dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İİBF dergisi**, 3 \2000, s:66

öncelikle yasadışı / yasal ve parasal işlemler ile parasal olmayan işlemler olarak sınıflandırılmış ve yasal işlemler ayrıca vergi kaçağı / vergiden kaçınma ayırımına tabi tutulmuştur⁹. Lippert ve Walker yaptıkları bu çalışmada kayıt dışı ekonomiyi; öncelikle genel kanunlar bakımından, suç geliri olup olmaması yönünden bir ayrıma tabi tutmuş ve ardından genel kanunların aksine bir kaynaktan oluşmayan kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisindeki gelirleri vergi kanunları yönüyle incelemeye almıştır. Yani Lippert ve Walker' ın ayırımında öncelik verilen yön yürürlükteki kanunlar olmaktadır, faaliyetin kanunlar karşısındaki durumu dikkate alınmaktadır.

TABLO 2: Kayıt Dışı Ekonomide Faaliyetlerin Sınıflandırılması

FAALİYET TİPİ PARASAL İŞLEMLER PARASAL OLMAYAN İŞLEMLER

Yasa Dışı	Çalıntı mal ticareti, fuhuş, kumar kaçakçılık, uyuşturucu üretimi ve ticareti ve dolandırıcılık		Uyuşturucu değiş-tokuşu, kişisel kullanım için çalıntı mal, hırsızlık uyuşturucu üretimi ve kaçakçılık	
	Vergi Kaçağı	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçağı	Vergiden Kaçınma
Yasal	Kendi adına çalışma sonucu edinilen ve yasal olan mal ve hizmet karşılığı elde edilen gelirlerin gösterilmemesi	Çalışanlara sağlanan hak ve menfaatlerin bildirilmemesi	Yasal hizmet ve malların el değiştirmesinin beyan edilmemesi	Kendi başına veya yardımlaşma ile üretilen mal ve hizmetlerin beyan edilmemesi

Kayıt dışı ekonominin içerisinde yer alan ve birbirinden farklılık arz eden unsurları geliri elde eden bakımından üçe ayırmak mümkündür¹⁰.

- Yeraltı ekonomisi
- Yarı kayıtlı ekonomi
- Kayıtlara hiç girmeyen ekonomi

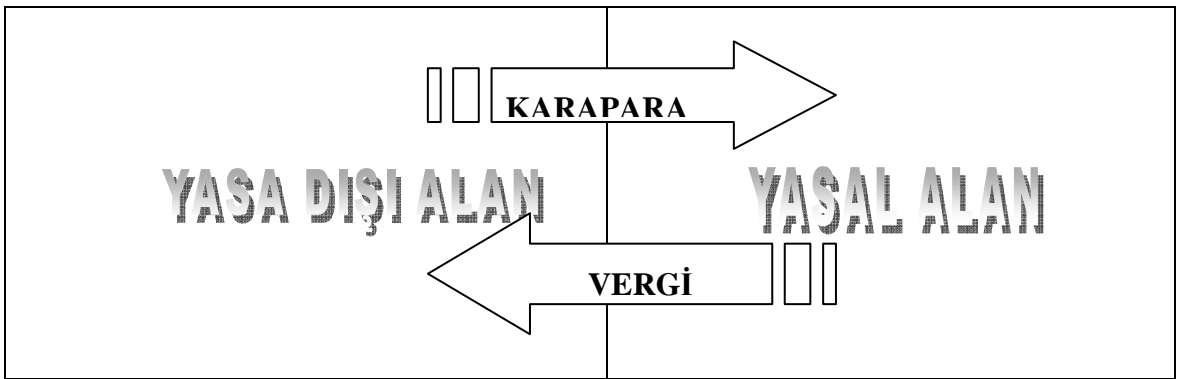
⁹LİPPERT O., WALKER M., "The Under Ground Economy: Global Evidences of Its Size İmpact", Fraser İnstitute, Vancouver;B.C., - 1997'den aktaran: ERCAN Metin, **Kayıt dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü**, Ankara Şubat-2006,s.6

¹⁰ AYDEMİR Şinasi, a.g.e.,s.11

1.1.2.1. Yer Altı Ekonomisi

Yeraltı ekonomisinin unsurları, yasaların yasaklamış olduğu faaliyetlerle uğraşanlar olarak tanımlanabilmektedir. Burada önemli olan faaliyetlerin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil, faaliyetin kendisinin yasaklanmış olmasıdır¹¹. Yani yer altı ekonomisi kayıt dışı ekonominin suç yada kara para sektörüne tekabül eden kısmıdır. Bu tür faaliyetlere; uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, canlı insan kaçakçılığı, organ kaçakçılığı, kumarhane işletmeciliği, dolandırıcılık, gümrük kaçakçılığı, fuhuş gibi kanunlarca yasaklanan faaliyetleri örnek olarak vermek mümkündür. Kayıt dışı ekonomide yeraltı ekonomi kapsamı haricindekilerin asıl amacı vergi, sosyal güvenlik ödemeleri ve benzeri yükümlülüklerden kaçmaktır. Fakat yeraltı ekonomisi faaliyetleri sonucunda kara para elde edenlerin hedefleri; vergi, sosyal güvenlik ödemeleri ve benzeri diğer yükümlülüklerden kaçmak değil aksine kanunlarca suç olarak sayılan kaynaklardan elde ettikleri kara paraya meşruiyetlik kazandırabilmek ve sistem içerisine girişini sağlamaktır. Bu nedenle elde edilen gelirden devlete vergi ödemeye gönüllü olmakta ve vergi dostu gibi görünmektedirler. Çünkü devlet vergi alması o gelirin meşruluğunu tanınması, böylelikle kara paranın mali sistem içerisinde kendisine yer açabilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ile yeraltı ekonomisine yaklaşımdaki temel fark; yeraltı ekonomisinde yer alan bu tür yasaklanmış faaliyetlerin kayda alınması değil gerçekleşmesinin önlenmesidir.

Şekil 1: Yeraltı Ekonomisi Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Kaynak: ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, **Kara Para Aklama**, Masak Yayın No. 1, Ankara - 2000

¹¹ AYDEMİR Şinasi, a.g.e.,s.:11 – 14

Bu sebeple kayıt dışı kavramını incelemede kayıt dışılığa konu olan faaliyetlerin yasal yada yasa dışı olması ön plana çıkmaktadır. Bu noktadan yola çıkılarak kayıt dışı ekonominin yapılacak incelemesinde kayıt dışı ekonomiyi; yer altı ekonomisi ve enformel ekonomi¹² olarak ikiye ayırmak mümkündür¹³.

1.1.2.2. Yarı Kayıtlı Ekonomi

Yarı kayıtlı ekonomi içerisinde, yasal düzenlemelerle istisna tutulan, muafiyet tanınan yada götürü kabul edilen kesimlerle, gelirlerini yasadışı olarak kayıt dışında tutan kesim yer almaktadır¹⁴. Kayıt dışı ekonomi kavramı içerisindeki en geniş kitledir. Bu tür mükellefler vergi idaresinin bilgisi dahilinde olan, defter tutan, beyanname veren, hesap ve vergi numarası bulunan ve bir miktar vergi ödeyen mükelleflerdir. Bu tür mükellefleri kendi aralarında ikiye ayırmak mümkündür¹⁵.

- Yasal olarak gelirleri kayıt dışında kalan mükellefler.
- Gelirlerini yasalara aykırı olarak kayıt dışına çıkaran mükellefler.

Vergi yasalarına göre bir kısım mükelleflerin ne kadar gelir elde ederlerse etsinler bu gelirleri dolayısıyla ödeyecekleri vergi miktarını doğru olarak saptama zorunlulukları yoktur. Bu tür mükelleflerin vergilendirilmesinde “gerçek usul” terk edilmekte onun yerine götürü usul olarak adlandırılan ve belgeye dayandırılmaksızın vergilendirmeyi öngören bir sistem uygulanmaktadır. Geçmiş yıllarda daha yaygın olarak başvuru götürü usulde vergilendirilme son yıllarda yapılan değişikliklerle

¹² Enformel ekonomi tabiri daha çok iş gücü bakımından kullanılmakta ve vasıfsız işgücü, istikrarsız az gelir sağlayan işleri, sosyal koruma ile birlikte diğer koruyucu düzenlemelerden faydalanamayan işsizleri, iş arayanları, bağımlı veya bağımsız çalışanları kapsayan ve çok küçük üretim birimlerinin yaygın olarak bulunduğu, kötü çalışma koşullarının baskın olduğu, yasal düzenlemelerin uygulanmadığı, resmi denetimlerin bulunmadığı işgücü piyasası bölümünü ifade etmekte kullanılmaktadır.(ILO “Employment and Social Protection in the Informel sector – Employment in the Informel Sector : Challenges and the Future Agenda”, Governig ody Committee on Employment and Social Policy, Geneva , 2000,s.1’den Aktaran: KAPAR Recep, “Gelişmiş Ülkelerde Enformel İstihdamın Boyutları” **TÜRKİŞ; Kayıt Dışı İstihdam Raporu**,s.47 erişim : <http://www.calismatoplum.org/sayi12/Kapar.pdf> (24.04.2007)

¹³ US Vuslat, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleme Yöntemleri: Türkiye Örneği”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2004/17, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf> (16.10.2006)

¹⁴ YETİM Sedat, Türkiye’ de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt dışı Ekonomi, Türkiye Bankalar Birliği – 1999 s: 5

¹⁵ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s: 14

kapsamı daraltılmasına rağmen devam etmektedir. Götürü usulde vergilendirilenlerle birlikte vergi kanunlarında muafiyet ve istisna kapsamlarının geniş tutulması gelirleri yasal olarak kayıt dışında kalan mükelleflerin sayısında artışa neden olmaktadır, bu tür mükelleflerin kayıt dışı ekonomiye etkileri iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi kendi elde ettikleri gelirleri kayıt altına almamaları, ikincisi ise ekonomik ilişki içerisinde buldukları diğer mükelleflerden belge almayarak vergi sistemindeki belge düzenine zarar vermeleri olmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerini yasaların öngördüğü biçimde yerine getiren mükellefler; daha az vergi ödemek yada hiç vergi vermemek için vergi kanunlarının aksine bir davranış sergileyerek faaliyetlerinin bir kısmını veya tamamını kayıt dışında tutma çabasına girmektedirler. Hâlbuki VUK' un mükerrer 227. maddesi gereğince “kanunda aksine hüküm olmadıkça bu kanuna göre tutulan ve üçüncü şahıslarla olan münasebet ve muamelelere ait olan kayıtların tevsiki¹⁶ mecburidir. Dolayısıyla bu tür faaliyetlerin kayıt dışında tutulması, gelirlerinin kayıt dışına taşınması anlamına gelmekle birlikte vergi kanunlarınca suç unsurunu doğurmaktadır. Bu tür uygulama sonucunda; defter ve kayıtlarının ve bunlarla ilgili vesikaların doğru bir vergi incelemesi yapılmasına imkan vermeyecek derecede noksan, usulsüz veya karışık olması nedeniyle birinci derece usulsüzlük cezası kesilir (VUK 352. madde), defter ve kayıtların tahrif edilmesi, gizlenmesi yada yok edilerek yerine başkalarının düzenlenmesi ise vergi kaçakçılığı suçunun unsurlarını oluşturmaktadır. Bu türden bir suçun gerçekleştirilmesi sonucunda devletin vergi kaybına uğraması söz konusu olursa bu iki cezaya(usulsüzlük ve/veya kaçakçılık) ek olarak vergi ziya-ı cezası ayrıyeten uygulanmaktadır. Ancak cezaya tabi bu tür bir uygulamanın engellenmesi yalnızca denetimle mümkün olabilmektedir. Ancak vergi denetimi, kayıt dışı ekonomiyi kavramakta yetersiz kalmaktadır. Vergi güvenlik mekanizmalarının, vergi sistemi içerisinde etkinliğini kaybetmesi ve teknolojik altyapının istenilen düzeye ulaşamaması kayıt dışı ekonomiyi kavramada önemli engellerin başında gelmektedir¹⁷. Bu tür mükellefleri hemen hemen tüm sektörlerde

¹⁶ tevsik: belgeleme (**Büyük Türkçe Sözlük**, TDK)

¹⁷ DPT, “ IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007–2013) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara – Temmuz 2006 erişim: http://plan9.dpt.gov.tr/oik_09/vergi/vergi.pdf , (01.03.2007)

görmek mümkün olmakla birlikte, kayıt dışılığın boyutlarını önemli ölçüde sektörün yapısı belirlemektedir. Bazı sektörler zor denetlenebilen bir yapıya sahip olmalarından dolayı, bazı sektörler ise ekonomik işleyişin öteden beri kayıt dışı olmasından dolayı sektör elemanlarınca kayıt dışılığın olağan karşılanması sonucunda imalatçıdan tüketiciye herkesi belgesiz çalışır bir duruma getirmiştir. Ekonomik hayatı gözlemleyen herkesin, üzerinde fikir birliği ettiği ve gelirlerinin önemli bir kısmını kayıtlara geçirmediği ve yeterince genel kabul gören iş kolları şu şekilde sıralanabilirler¹⁸ ;

- Kereste mobilya ticareti yapanlar
- Kuyumcular, döviz büroları
- Emlak komisyoncuları, oto galericiler
- Özel inşaat yapan müteahhitler
- Spot piyasasında dayanıklı tüketim malları ve elektronik cihaz satanlar
- Özel sektörde çalışan ve yüksek ücret alan ücretliler
- Tarımsal ürünleri alıp satanlar
- Proje büroları
- Gayrimenkul kiraya verenler
- Tekstil – iplik piyasasında çalışanlar...

1.1.2.3. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi

Kayıtlara hiç girmeyen kesim, ekonomik hayatın içerisinde aktif olarak yer almalarına rağmen, hiçbir mükellefiyet kaydı bulunmayan, vergi idaresinin bilgisi dışında kalan dolayısıyla hiç vergi ödemeyen, genellikle küçük gelir gurubunda yer alan kişileri kapsamaktadır. Bireysel gelirleri küçük olmakla birlikte toplam ekonomi içerisindeki payları hiç de küçümsenecek bir boyutta olmayan bu guruba;

- Küçük çaplı tamir – bakım işleri ile uğraşanlar
- İnşaat ve tarım işçileri başta olmak üzere kayıtsız çalışanlar

¹⁸ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s: 16

- Canlı hayvan ticareti yapanlar
- İşportacılar, iş takipçileri
- Şehir içi nakliyat yapanlar, hamallar
- Belli bir iş yeri olmaksızın küçük çapta imalat ve ticaret yapanlar
- Semt pazarlarında sebze ve meyve satanlar...

Örnek olarak vermemiz mümkündür. Denetimin zorluğu ve işsizliğin kişileri sosyal güvenlik sisteminin dışında çalışmaya itmesi bu grubun dolayısıyla kayıt dışı ekonominin en önemli artış nedenidir.

Kayıt dışı ekonomiyi üretim açısından dörtlü bir ayrıma tabi tutmak mümkündür;

- Hane halkı sektörü
- Belge ve kayıt düzeni olmayan sektör
- Düzenlemelere uymayan sektör
- Suç (kara para) sektörü

Bu şekilde yapılan ayırmda; ayırımın hareket noktası kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran üretim sektörüdür. Örneğin, düzenlemelere uymayan sektör ile suç sektörünün her ikisinde de kanunların aksine bir tavır söz konusu olmasına rağmen, bu işlemler gerçekleştirilirken çiğnenilen kanunların hangi aşamada ortaya çıktığı ayırımın temel noktası olmaktadır. Suç ekonomilerinde kanunların aksine bir tutum sergileme, üretim ve dağıtım aşamalarının her ikisinde de söz konusu olurken düzenlemelere uymayan sektörde ise üretim yasalarca kabul edilen kaynaklardan gerçekleşmesine rağmen dağıtımın, vergi kaçırmak, sosyal giderlerden kurtulmak ve milli ekonomi içerisindeki üçüncü ortak olan devleti saf dışı bırakmak amacıyla üretimin ve paylaşımın yani dağıtımın devletin bilgisi dışına taşınması oluyula kanunlar çiğnenmektedir. Üretimin kendisi yasal olmasına karşın vergi, sosyal güvenlik ve rekabet kanunlarının çiğnenmesi sonucunda suç unsuru ortaya çıkmaktadır

Kayıt dışı ekonomiyi; kayıt dışılığı oluşturan sektörlerle göre bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Bu sınıflandırma;

- Ticaretin, üretimin, dağıtımın ve tüketimin olup olmasını,
 - Piyasa mekanizmasının ve fiyatlamasının olup olmasını,
 - Kayıt dışılığın derecesini,
 - Devletin vergileme amacının olup olmasını,
 - Milli gelir hesaplamasına dâhil olup olmasını,
- dikkate alarak gerçekleştirilmektedir.

TABLO 3: Kayıt Dışı Ekonomiye Oluşturan Sektörler

Sektörün adı	Ticaret	Üretim	Dağıtım	Tüketim	Milli gelire dâhil mi?	Fiyatlama	Kayıt Dışılık derecesi	Devletin vergi alma amacı
Hane halkı	Yok	Yasal	Yasal	Kendisi	Hayır	Yok	Tam	Yok
Belge ve kayıt düzeni	Var	Yasal	Yasal	Kendisi – başkası	Hayır	Var	Tam	Var
Düzenlemelere uymayan	Var	Yasal	Yasa dışı	Başkası	Kısmen	Var	Tam veya kısmi	Var
Suç	Var	Yasa dışı	Yasa dışı	Başkası	Hayır	Var	Tam	Yok

Kaynak: YALÇINCI Adnan, **Kayıt dışı Ekonomiye Önemli Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Ankara – 2002

Kayıt dışı ekonomi; ekonomi içerisindeki yeri bakımından üçlü ayrım, üretimin dikkate alınması yönüyle dördüncü ayrım, vergisel boyutuyla, vergiye tabi kayıt dışı ekonomi, vergilendirilebilir ve vergileme amacı olmayan olmak üzere üçlü bir ayrım ve hukuksal yönüyle kaynağı suç olarak kabul edilen (kara para) kayıt

dışı ekonomi ve kaynağı suç kapsamına girmeyen, üretimin yasal olmasına rağmen üretimin ve paylaşımın ülke içerisindeki en büyük ortaktan ve diğer bazı ortaklardan (işletme ile ilgili öteki kişilerden) saklanan kayıt dışı ekonomi (enformel ekonomi) olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Kayıt dışı kavramıyla kast olunan; gelir yaratıcı etkiye sahip olmasına rağmen milli gelir hesaplamalarında tam olarak yer almayan fakat milli muhasebe ve kayıt sistemi içerisinde bulunması gereken unsurlardır. Milli gelir hesaplarına dahil edilme amacından daha ziyade kaynağının kurutulması hedeflenen kayıt dışı ekonomi ise kara para kavramı ile adlandırılacaktır.

Kayıt dışı ekonomi olgusunun kavram ve kapsamındaki bu genişlik, olgunun algılanmasında sade bir tanımlamanın yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çalışmanın devamında öncelikle kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenler ve kayıt dışı ekonominin temel özellikleri üzerinde durulacaktır.

1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri Ve Nedenleri

Kayıt dışı ekonomi kavramıyla neyin kast edildiğinin tam olarak kavranılabilmesi ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede başarıya ulaşılabilmesi için kayıt dışı ekonominin kavramsal kapsamından ziyade kayıt dışılığı ortaya çıkaran nedenlerin ve kayıt dışı ekonominin temel özelliklerinin bilinmesinde fayda vardır.

1.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonominin temel özellikleri; nizamsız olmaları, vergilendirilmemiş olmaları ve ölçülemez bir özellik taşımaları olarak saymak mümkündür¹⁹.

Kayıt dışı ekonomi her şeyden önce nizamsızdır. Kayıt dışı ekonominin iştirakçileri (işveren, işçi ve mal ve hizmet alıcısıyla satıcısı) ekonomik faaliyetlerini kamu yönetiminden saklayarak kamunun zorunlu tuttuğu her türlü kanun ve yaptırımdan kurtulma şansını elde etmektedirler. Bunun sonucunda kayıt dışı çalışan işçi; iş güvenliği, asgari ücret seviyesi, ek bir işte çalışma yasağı, azami çalışma süresi ve iş ve işçi sağlığı standartları gibi birçok haktan mahrum kalmaktadır. Çünkü

¹⁹ ALTUĞ Osman, a.g.e., s: 9 – 11

bu tür haklar kayıtlı ekonomilerde kamu yönetimi ve/veya işçi sendikalarının sağlanmaktadır. Kayıt dışında çalışan işverenler ve tüketiciler ise çevre koruma, ruhsat alma gibi düzenlemelere uyma zorunluluğundan kurtulmaktadır.

Kayıt dışı ekonomide ortaya konulan işlemler vergilendirilmemiştir. İşçi ve işveren arasında devletin mali rolüne karşı kurulan bir nevi ittifak söz konusudur. Çünkü kayıtlı ekonomi içerisindeki iş ilişkisinde işveren vergi sorumlusu sıfatıyla işçi adına gelir vergisi stopajı yapmak, işçi adına sosyal sigorta primi yatırmak zorundadır. Bu işlemlerin gerçekleştirilmesi işçilik maliyetlerini yükseltmektedir. Fakat işveren işlemlerini kayıt dışına taşıyarak işçilik maliyetlerini azaltma şansına ulaşmakta ve devlete yatırması gereken paranın bir kısmını işçinin net ücretine yansıtarak devlete karşı ittifakın oluşturulmasını sağlamaktadır. Yapılan işin kayıt dışına taşınması sonucunda işçi sosyal güvenlik, azami çalışma süresi, asgari ücret, iş ve işçi sağlığı standartlarından faydalanamamasına rağmen eline geçen net ücretin kısa dönemde artış göstermesinden dolayı tüm bu maliyetlere rağmen ittifakı kabul etmektedir.

Kayıt dışı ekonominin bir diğer temel özelliği ise ölçülemezliktir. Kayıt dışı olarak gerçekleştirilen işlemler devletin bilgisinin haricinde ortaya çıkarıldığı için ekonomiyle ilişkin hesaplamalarda, örneğin milli gelir hesaplarına doğrudan yansıtılamamaktadır. Ancak ekonominin bir bütün olduğu dikkate alındığında gelir, kayıt içinde yada kayıt dışında elde edilmiş olsa da yine ekonomi içerisinde (yurt dışına çıkarılması söz konusu olmayacaksa) tüketileceği için dolaylı da olsa milli gelir hesaplamaları içerisinde kendisine yer bulacaktır. Kayıt dışı ekonomiyi analiz eden kimi uzmanlar; ekonomide görülen iktisadi bunalımların aslında geniş oranda üretimin ve istihdamın kayda geçmemesinden kaynaklanan bir yanılgıdan ibaret olduğunu iddia etmektedir. Bunlar kayıt dışı faaliyetleri de içermek suretiyle, ekonominin gerçek durumunun düşünülenden daha sağlıklı ve çok daha geniş olduğunu ve hatta kayıt dışı ekonominin önünün açılması gerektiğini, kayıt dışılığın ekonominin, lokomotif olduğunu iddia etmektedir²⁰.

²⁰ ALTUĞ, Osman, a.g.e., s. 11.

Kayıt dışı ekonominin beş unsuru bulunmaktadır. Bunlar²¹;

- Yasalara aykırılık
- Ahlaki normlara aykırılık
- İstatistiksel olarak ölçülemezlik
- Gelir yada fayda elde etmek
- Ekonomik sisteme uymaktır.

Yasalara Aykırılık: Faaliyetlerin yasal olup olmaması faaliyetin gerçekleştirildiği ülke kanunlarına göre belirlenmektedir. Örneğin; Türkiye içerisinde kanunlarca yasak olarak kabul edilen kumarhane işletmeciliği Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yasaldır. Bir faaliyetin yasalara aykırılığı o ülke içerisinde kabul edilen hukuki kurallara göre belirlenmektedir. Kayıt dışı ekonomi; hukuk nezdinde yasal olmayan her türlü hareketi içerdiği gibi yasalara uygun olarak yapılan fakat beyan edilmemiş yada ölçülemeyen faaliyetleri de kapsamaktadır. Öyle ki yeraltı sektörü olarak kabul edilen suç ekonomisi kayıt dışı ekonominin bir parçasıdır.

Ahlaki Normlara Aykırılık: Bazı ekonomik faaliyetler yasal olmalarına karşın ahlaki normlara uygun olmayabilir. Bu tür faaliyetlerden, bireyin kendisini (fuhuş) veya organlarını pazarlaması veyahut yalan beyanlarla satıcının müşteriye kandırması bu kritere göre kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer almaktadır²².

İstatistiksel Olarak Ölçülemezlik: Kayıt dışı ekonominin temel belirleyici özelliklerinden biriside istatistiksel olarak ölçülemezlik kriteridir. Eğer faaliyet milli gelir hesaplamalarına doğrudan ve net bir şekilde yansıtılmıyorsa kaynağı kanunlarca suç addedilmemiş olsa dahi kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alacaktır. Kayıt dışı ekonominin en büyük etkilerinden birisi ulusal hesaplamalar içerisinde yer almamasından dolayı kamu idaresinin hareket alanının kısıtlanması ve ileriye yönelik yapacağı planlamalarda ve uygulamalarda yanılgıya düşmesidir.

Gelir Yada Fayda Elde Etme: Kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetin piyasa kavramı çerçevesinde bir kimliğe sahip olması gerekmektedir. Faaliyeti

²¹ YETİM Sedat, a.g.e., s. 9 – 12.

²² YETİM Sedat, a.g.e. s: 9

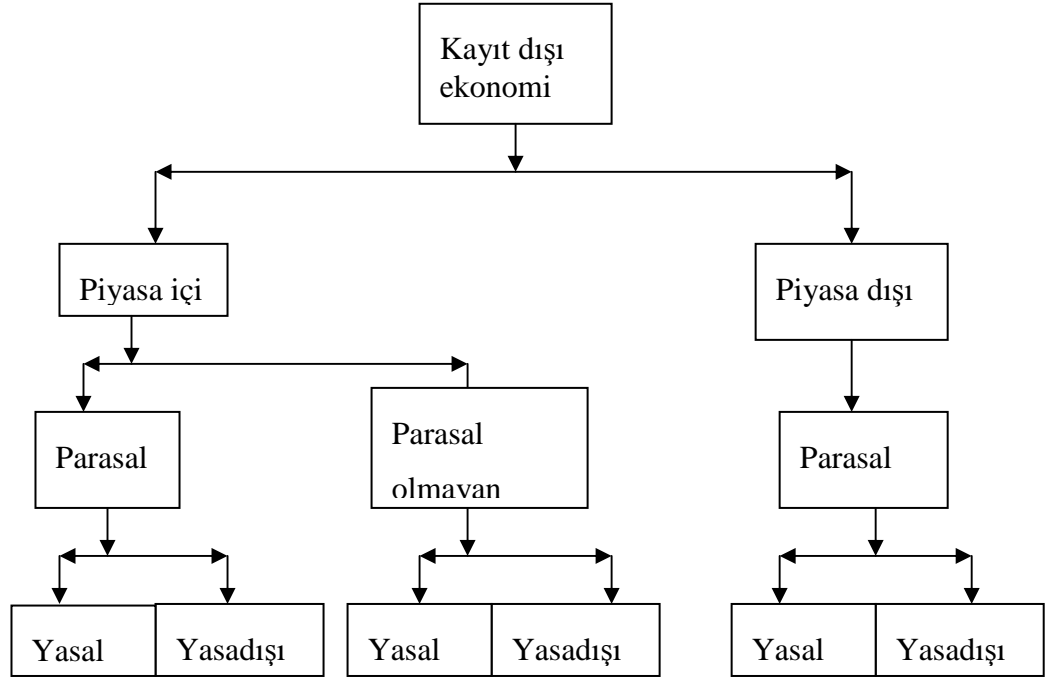
gerçekleştirenlerin bir gelir yada bir fayda sağlamaları söz konusu olmalıdır, aksi halde ekonomik bir kavramdan söz etmemiz mümkün olmayacaktır. Ev hanımının evde çocuk bakması faaliyetinde bir gelir değil fayda söz konusu olmaktadır. Ev hanımının çalıştığı bir ortamda çocuğun bakımının bakıcı yada kreş tarafından üstlenilmesi gerekecektir ki bu piyasa içerisinden istihdam anlamına, aile açısından ise gider anlamına gelmektedir. Ev hanımının çocuğa bakma faaliyeti hane halkı tarafından üretilen, vergilendirme amacı ve fiyatlama olmayan yasal bir kayıt dışı ekonomi örneğini oluşturmaktadır.

Ekonomik Sisteme Uygunluk: Bu kıstas serbest piyasa ekonomisinin geçerli olmadığı 1990 öncesi Doğu Bloğu ülkelerindeki durumu açıklamada kullanılmıştır²³. Bu ülkelerde üretim araçlarının tamamı devlete ait olduğu için özel sektörün gerçekleştirdiği tüm üretimler kayıt dışı olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de 24.Ocak.1980 kararları öncesi döviz ile alış verişe tabi -örneğin sigara ticareti- kayıt dışı ekonomiye dâhil edilirken günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olarak kabul edilmektedir.

Bu kıstasların ışığı altında kayıt dışı ekonominin net olarak algılanabilmesine aşağıdaki şema yardımıyla oluşturulacak olan kayıt dışı ekonomi modeli faydalı olacaktır; Şekil 1 ‘den görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi; piyasa içi kayıt dışı ekonomi ve piyasa dışı kayıt dışı ekonomi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Piyasa içi kayıt dışı ekonomi, piyasanın arz ve talep koşullarında ancak kayıt altına alınmadan gerçekleştirilen üretim, dağıtım ve tüketim işlemlerini içermektedir. Değişimin parasal veya aynı olmasına bağlı olarak piyasa içi kayıt dışı ekonomi; piyasa içi - parasal kayıt dışı ekonomi –örneğin kayıt dışı çalışma – ve piyasa içi parasal olmayan kayıt dışı ekonomi – örneğin yapılan işin para harici bir amaçla aile içi üretim – ikiye ayrılmaktadır. Piyasa içi parasal / parasal olmayan kayıt dışı ekonomiler, yürürlükteki kanunlara göre yasal – yasadışı kayıt dışı ekonomi ayrımına – örneğin kaçak lokanta işletme yasal iken, kaçak kumarhane işletme illegal olmaktadır - tabi tutulmaktadırlar.

²³ ÖZSOYLU Ahmet F., **Türkiye ‘de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul – 1996, s.: 11’den aktaran YETİM Sedat, a.g.e., s.: 10

Şema 1: Kayıt Dışı Ekonomi Modeli

Kaynak: ILGIN Yılmaz, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu**, s: 13, DPT Yayın No: 2492, Ankara – 1999

. Kayıt dışı ekonominin bir diğer parçası olan piyasa dışı kayıt dışı ekonomi ise; parasal olmayan işlemlerden meydana gelmektedir. Ancak, bu parasal olmayan piyasa dışı kayıt dışı ekonomide ülke içerisindeki kanunlar karşısındaki durumuna göre, yasal piyasa dışı parasal olmayan kayıt dışı ekonomi veya yasadışı piyasa dışı parasal olmayan kayıt dışı ekonomi olmak üzere iki çeşittir. – Örneğin evde aile içi tüketim amaçlı yetiştirilen domates yasal parasal olmayan piyasa dışı ekonomiye girerken, kişinin kendi kullanımı amacıyla yetiştirdiği Hint keneviri, afyon veya marijuana yasadışı parasal olmayan piyasa dışı kayıt dışı ekonomiye girmektedir²⁴.

²⁴ ILGIN Yılmaz, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu**, s: 12 – 15, DPT Yayın No: 2492, Ankara – 1999

Bu açıklamalardan sonra kayıt dışı ekonomi şu şekilde formülize edilebilecektir²⁵;

$$\mathbf{KDE: P\dot{I}PY + P\dot{I}PYD + P\dot{I}POY + P\dot{I}POYD + PDPOY + PDPOYD}$$

Burada;

KDE: Kayıt Dışı Ekonomi, P \dot{I} PY: Piyasa İçi Parasal Yasal, P \dot{I} PYD: Piyasa İçi Parasal Yasa Dışı, P \dot{I} POY: Piyasa İçi Parasal Olmayan Yasal, P \dot{I} POYD: Piyasa İçi Parasal Olmayan Yasa Dışı, PDPOY: Piyasa Dışı Parasal Olmayan Yasal, PDPOYD: Piyasa Dışı Parasal Olmayan Yasa Dışı, anlamlarında kullanılmıştır.

Yukarıda saydığımız özellikleri bünyesinde barındıran kayıt dışı ekonomi olgusunun anlaşılabilmesi kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenleri kavramakla mümkündür. Aşağıda kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran başlıca nedenlere yer verilmektedir.

1.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

II. Dünya Savaşı esnasındaki yükseltelen vergi oranları ve ekonomik hayata devletin yoğun müdahaleleri sonucunda ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin nedeni olarak yüksek vergi oranları ve ekonomik hayata müdahale ilk akla gelen unsurlardır. Hâlbuki II. Dünya savaşı sonrasında 1970'li yılların ortasına kadar geçen sürede dünyada genel olarak Keynesyen Ekonomi Anlayışı hakimken 1970'li yılların sonlarından bugüne kadar geçen sürede dünyada genel olarak liberal politikalar hakim olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra gelişmiş ekonomilerde uygulanan değişik sosyal politikaların olduğu dönemde(1960 – 1978) kayıt dışı ekonominin ortalama artış hızı % 71 olmuştur. Liberal ekonomi politikaların yoğun olarak kabul gördüğü 1970'li yıllardan günümüze kadar olan sürede ise kayıt dışı ekonominin gelişmiş ülkelerdeki ortalama artış hızı % 93 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ekonomilerde tespit edilen bu durum (kayıt dışı ekonominin ortalama artış hızları) kayıt dışı ekonominin sadece devlet müdahaleleri ile açıklanamayacağını, devlet

²⁵ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s: 15

müdahaleleri arttıkça kayıt dışı ekonominin büyüyecek bir olgu olmadığını göstermektedir²⁶.

Kayıt dışı ekonominin birincil özelliği kural dışı olmasıdır. Ülkemizde, günümüzde ekonomi için öngörülen kural, serbest piyasa ekonomisi kuralları bütünüdür. Serbest piyasa ekonomisinin iki kuralı vardır. Birincisi serbest bırakmak, ikincisi kontrol etmektir. Türkiye’ de uygulanan serbest piyasa ekonomisi sadece birinci kuralın uygulandığı bir ekonomidir. Sonuç ise kayıt dışılıktır²⁷. Oysa kuralların işlerliğinin sağlanması öncelikli olarak kurallara tabi olanların ve kuralları uygulayıcıların denetlenmesi ile mümkündür. Denetimle birlikte kurallara uyulmayı sağlayacak diğer unsurlar; kurallara tabi olanların kuralların alınmasına katılması ve kuralların yaptırımlarının caydırıcı bir etkiye sahip olması olarak kabul edilmektedir. Kayıt dışılığın temel unsuru kural dışılık olduğuna göre ve demokrasilerde kural dışılığın ortadan kaldırılmasının yolu hukuk devletinin işlerliğinin kazandırılmasıyla ve kurumsallaşmanın tamamlanmasıyla mümkündür. İyi bir kurumsallaşma yolsuzluk ve rüşveti ortadan kaldıracaktır. OECD, Latin Amerika, eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinden 49’unu içeren ampirik bir çalışmaya göre yolsuzluk ve rüşvet ile kayıt dışı ekonomi arasında yüksek bir istatistiksel ilişki bulunmuştur. Diğer koşullar sabitken yolsuzlukta “transparency international”(uluslar arası şeffaflık endeksi) endeksinde göre 1 puanlık düşüş kayıt dışı ekonomiyi % 5,1 oranında azaltacağı tespit edilmiştir²⁸. Bu düşüşü sağlamanın yolu hukuk devletinin işlemesine, hukuk devletinin işlerliğinin kazanması ise ancak yürürlüğe girecek olan kuralların amacına ulaşmasıyla mümkündür. Kuralın amacına ulaşmasının öncelikli şartı ise konunun net olarak anlaşılması ve konuyu ortaya çıkaran nedenlerin iyi bir şekilde tahlil edilmesidir. Türkiye’de kayıt dışı

²⁶ YILMAZ Gülay Akgül, “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamik Analizleri” **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Uludağ Üniversitesi, 10–14 Mayıs 2004 –Antalya, s.29– 30, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

²⁷ MAVRAL Ülker, **Kara Para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ ye Yansımaları**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara - 2003 , s.: 257

²⁸ SCHNEİDER Frederich, “Illegal Activities And The Geberation of Value Added: Size, Causes And Measurement of Shadow Economies” **Bulletin on Narcotics**, Vol.LII,Nos.1/2,2000’den aktaran : YILMAZ Gülay Akgül, “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamik Analizleri” **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**,Uludağ Üniversitesi ,10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya, s.18, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

ekonominin oluşumunda yüksek enflasyon, gelir dağılımı bozukluğu, hızlı kentleşme, yüksek oranlı vergileme ve verginin kötü harcandığına dair genel kanı nedeniyle vergiye karşı oluşan direnç yanında en önemli faktörler ekonominin genel verimsizliği ve yaygın işsizliktir²⁹.

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenleri sekiz ana başlık altında toplanabilir. Bunlar;

- Ekonomik nedenler,
- Vergi sisteminden kaynaklanan nedenler,
- Sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan nedenler,
- İdari nedenler,
- Sosyal nedenler,
- Küreselleşme,
- Teknolojik gelişim,
- Psikolojik nedenlerdir.

1.2.2.1. Ekonomik Nedenler

Yüksek enflasyon olgusu, ekonomik politikalar, ekonomik istikrarsızlık ve krizler kayıt dışı ekonominin nedenleri arasındadır. Ekonominin gelişmişlik derecesi, gelişmekte olan ekonomilerin özelliklerinden olan kurumlaşmış işletmelerin azlığı, küçük ve orta büyüklükte işletme sayısının fazla olması gibi durumlar da kayıt dışılıkta etkili olabilmektedir³⁰.

Ülkemizde Cumhuriyet Dönemi başlangıcından bugüne hedeflenen özel sektör aracılığıyla büyümektir. Fakat sermaye birikiminin sağlanması, finans piyasalarının geliştirilmesi ve özel girişimciliğin güçlendirilmesi amacıyla yapılan bazı düzenlemeler, bazen kayıt dışı ekonominin kayda alınması amacıyla

²⁹ GÜNTER Aydın, **Panel Kayıt Dışı Ekonomi**, Maliye Hesap Uzmanları Yayınları, 27 Mayıs 2005 – Ankara, s.11

³⁰ DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu: Kayıt dışı Ekonomi”, s.3-4, a.g.i.s

çelişebilmektedir³¹. Özellikle 24 Ocak 1980 sonrası ekonomide yapısal bir değişikliği amaçlayan düzenlemelerle, özel tasarrufu arttıracak ve yatırım maliyetini düşürecek vergisel teşviklere önemli bir ağırlık verilmiştir. Gelir ve Kurumlar Vergisi gibi dolaysız vergilerin oran ve kapsamının küçültülmesi yoluyla ekonomide çalışma, tasarruf ve yatırım teşvikinin artırılması bu politikanın özünü oluşturmaktadır. Uygulanan politikaların ikinci bir amacı da düşük vergi oranlarına razı edilmesi düşünülen kayıt dışı sektörün belirli bir ölçüde açık dolaşıma sokulması ve bu sektörün elindeki fonların Türkiye dışından ülkeye döndürülmesi veya sermaye çıkışının frenlenmesinin sağlanmasıdır. Ancak bu amaçla yapılan iktisadi ve mali düzenlemeler, gerek vergi sisteminin büyük ölçüde bozulmasına yol açması, gerekse kayıt dışı fonların sisteme girmesini kolaylaştırması nedeniyle kayıt dışı sektörün payını arttırmıştır³².

Enflasyonun yüksek seviyelerde seyir etmesi kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen bir diğer husus olmaktadır. Çünkü gelirleri enflasyon nedeniyle erozyona uğrayan mükellef eğer ülke içerisindeki vergi sistemi enflasyona duyarlı değilse – örneğin enflasyon muhasebesi uygulaması tam ve etkin işlemiyor yada hiç yoksa – mükellefler erozyona uğrayan gelirlerini koruma amacıyla kayıt dışına yöneleceklerdir. Kronik enflasyon mükellefi kayıt dışına itmekte ve mükellef gelirini ve/veya sermayesini koruduğu için kayıt dışı davranışını meşru bir hak olarak görmektedir. Çünkü ülkemizde yaşanan kronik enflasyonun kendisi bir vergiye dönüşerek işletmelerin üzerinde bir maliyet baskısına neden olmakta, işletmeleri kayıt dışına yitmektedir. Ekonomik kurumları yerleşmiş, düşük enflasyonlu ekonomilerde kayıt dışı ekonominin boyutları küçüktür. Ülkemizde de ekonominin içinde bulunduğu olumsuzluklar, kaynakların üretime dönük yatırımlar yerine repo, döviz, hazine bonusu gibi üretim dışı alanlarda kullanılması vergi gelirlerinin azalmasına, kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır³³.

³¹ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s: 50

³² DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu:Kayıt dışı Ekonomi”, s:4, a.g.i.s

³³ MAVRAL Ülker, a.g.e., s: 258

Enflasyonun yanında ülke ekonomisi içerisinde yaşanan iktisadi kriz ve durgunluk dönemleri ile faizlerdeki dalgalanmalar da kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturmaktadır. Böyle dönemlerde işsiz kesimler, kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam fırsatını kayıt dışı faaliyetlerde arayacaklar, işletme sahipleri ise iktisadi krizin – durgunluğun etkilerini en alt seviyeye indirebilmek amacıyla özellikle üretim ve istihdam açısından esnek davranabileceği kayıt dışına yönelecektir³⁴.

Ekonomi içerisinde nakit işlem sayılarının artması da kayıt dışı ekonomiyi tetiklemektedir. Büyük kupürlü banknotların piyasada yaygın kullanımı veya takas ekonomisinin yaygınlaşması kayıt dışının doğrudan nedeni olmamakla birlikte arttırıcı bir unsur olarak kabul edildiğinden ekonomik nedenler içerisinde sayılmaktadırlar.

1.2.2.2. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı ekonomi denildiğinde ilk akla gelen vergilendirilmemiş ekonomik faaliyetlerdir. Kayıt dışı ekonominin vergi yönünden tanımı; kamu idaresinin bilgisi haricinde olan ve/veya vergilendirilmesi gerekmesine rağmen vergi kapsamı dışına çıkan ekonomik faaliyetlerdir şeklinde yapmak mümkündür. Gerçekte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin etkilerine bakıldığında, temel etkilerin istihdam, rekabet ve vergi gelirleri üzerinde toplandığını görülmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler nedeniyle vergi gelirlerinin düştüğü ve kamu finansman ihtiyacının arttığı kamu kesimi borç gereği oranları ile kayıt dışı ekonomi oranlarının paralelliğinden anlaşılmaktadır. Fakat kayıt dışı ekonomi nedeniyle artan kamu finansman ihtiyacının vergi oranlarının yükseltilerek karşılanması vergiye karşı direnci arttırarak kayıt dışılığı besleyen bir kısır döngü oluşturmaktadır³⁵. Vergi mükellefleri, üretim maliyetinde avantaj sağlamak yada kullanılabilir gelirlerini arttırmak amacıyla vergi ve benzeri yükümlülüklerden kaçabilmektedirler. Bu davranış, *gelir* ve *ikame* şeklinde iki ayrı etkinin net sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir etkisi sonucunda mükellefler mutlak gelir kaybına uğramak istemeyecek ve kayıt dışılıktan kaçacaktır. Fakat ikame etkisi nedeniyle ise mükellefler risk alarak vergi kaçırma teşebbüsüne

³⁴ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s: 26

³⁵ DPT, “ IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007-2013) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara – Temmuz 2006 erişim: a.g.i.s. , s.32

gireceklerdir. Gelir ve ikame etkilerinin bileşkesi biçiminde oluşan net etkinin gücü ise vergi oranları ile doğru orantılı, yakalanma oranı ve cezanın caydırıcılığı ile ters orantılı bir ilişki içindedir³⁶.

Arz yönlü iktisatçıların temel dayanağını oluşturan Arthur Lafer tarafından ortaya konulan Lafer Eğrisinde, vergi gelirleri ile vergi oranları arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Lafer Eğrisine göre optimal vergi oranı seviyesi aşıldığında insanlar vergisiz para kazanmanın yollarını arayacak, kayıt dışı ekonomiye yönelecektir. Yani vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru orantı, paralel bir ilişki vardır. Vergi oranlarının gelişmiş ülkelere göre nispeten yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi oranları da yüksektir. Örneğin gelişmiş bir ülke olan Amerika Birleşik Devletlerin’ de para talebi yaklaşımına göre 1990 yılında kayıt dışı ekonomi oranı % 5,1 – 8,0 arasında tahmin edilmektedir. Bu ülkenin vergi tarifesi ise artan oranlı olup %15’den başlayıp %28’de son bulmaktadır, gelişmekte olan bir ülke olan ülkemizde ise ilgili yılda vergi oranları %25’den başlayıp %55’de bitmekte idi ve kayıt dışı ekonominin de çeşitli hesaplamaların ortalaması olarak (Derdiyok, Özsoylu, Kasnakoğlu) %14,8 olarak hesaplanmıştır³⁷. Ülkemizde 2006 yılı içerisinde İstanbul’da gerçekleştirilen bir anket çalışmasında vergi mükelleflerinin vergileme ile ilgili görüşleri şöyle özetlenmektedir. Mükelleflere yöneltilen “Ülkemizde vergilerin tam olarak ödenmemesinin sizce en önemli nedeni nedir?” sorusuna anketörlerin % 50 ‘si vergi oranlarının yüksek olmasını, % 32,7 ‘si ise vergi bilincinin ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olmasını neden olarak göstermiştir. Gerekli vergi reformlarının yapılamaması % 9, biçimsel yükümlülüklerin fazla olması % 4,4 ve devletin verginin gerekliliğini kamuoyuna anlatamaması % 4 olarak karşımıza çıkmaktadır³⁸.

³⁶ ÖNDER İzzettin, “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2000-Mart 2001’ den aktaran ARSLAN Hilal, **Karapara Bağlantısı Yönüyle Kayıt Dışı Ekonomi**, Yeterlilik Tezi, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Ankara – 2004, s.13

³⁷ KILDİŞ Yusuf, “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2000, s.1-2, Erişim: www.sbe.deu.edu.tr/SBEWEB/dergi/dergi05/kildis.htm erişim : temmuz.2006

³⁸ ÇİÇEK Halit, **Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum Ve Tepkileri**, İSMMMO Yayınları, İstanbul – 2006, s.117

Vergi mevzuatının mükelleflerin rahatlıkla anlayabileceği ve uygulayabileceği bir basitlikte olmaması kayıt dışının bir diğer nedeni olmaktadır. Türkiye’de kayıt dışının artmasına neden olan yasal ve idari düzenlemeler mevcuttur. Türk Vergi Sistemi uzmanların dahi izlemekte zorlandıkları karmaşık bir görünüm arz etmektedir³⁹. Türk vergi mevzuatında çok sık değişiklik yapılmasının sonucu mükellefler uyum sorunu yaşayabilmektedir. Bu yaşanan uyum sorununu aşmak için vergi hukukumuz, diğer hukuk dallarının aksine kanunların bilinmemesi sonucunda mükellefin iyi niyetli olmak şartıyla yanılığa düşmesi ve bu yanılığının idare kaynaklı olması cezai sorumluluğu ortadan kaldıran bir mazeret olarak kabul edilmektedir.

Mükellefleri kayıt dışı ekonomiye yönlendiren bir diğer neden ise çok sayıda vergi affı çıkarılmasıdır. Türkiye’de vergi idaresinde iyileştirme gerçekleştirilmeden, vergi sistemi değiştirilmeden yapılan vergi afları, son 40 yılda artış göstermiş ve özellikle 1980 yılından itibaren her üç yıl için bir vergi affı düşecek şekilde vergi ve sigorta prim afları çıkartılmıştır⁴⁰. Mükellefler vergi afların çok sık bir şekilde çıkarılmasından dolayı “nasıl olsa vergi affı çıkar” psikolojisine bürünmektedir. Bu denli sık vergi affı zaten vergi ödemek istemeyen mükelleflere cesaret kaynağı olmaktadır. Yasal yükümlüklerini yerine getirmeyen mükellefle iki yıl içerisinde vergi affı olacağından emin olarak rahat hareket etmektedirler. Bu tür mükelleflerin vergi kaçırmakta ve/veya beyan ettikleri vergileri ödememekte karşı karşıya oldukları yegâne risk, bir iki yıl içerisinde vergi incelemesine tabi tutulmaktır⁴¹. Kaldı ki vergi oranlarında önemli düzenlemeler ve indirimler getiren büyük vergi reformları sonrasında dahi kayıt dışı ekonomide önemli bir azalma görülmeyebilir, bu sadece kayıt dışı ekonominin istikrarlandırılmamasına ve daha fazla artmamasına yarayabilir⁴².

³⁹ MAVRAL Ülker, a.g.e., s.254

⁴⁰ İLHAN Gökalp, “Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler”,s.7, erişim: <http://www.akademikbakis.org/12/makale/VOEF.doc> Haziran 2007

⁴¹ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s.65

⁴²SCHNEIDER Fredirich, “Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Araound the World” Haziran – 2002 Aktaran; KAYMAK Hasan, “Dünyanın 110 Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Ölçümü”, Maliye Bakanlığı Araştırma ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Rapor no: 11, Haziran 2005

Vergi aflarıyla ilgili yapıla gelen tartışmalarda afların fayda ve maliyet analizini şu şekilde saymak mümkündür⁴³;

Vergi affının faydaları

- Vergi gelirlerinde ani yükseliş,
- Yönetim maliyetlerinde ve yargı yükünde azalma,
- Af sonrası güçlendirilmiş vergi uygulamalarıyla gönüllü vergi uyumlarında olası artış,
- Güçlendirilmiş vergi uygulamaları, makul ceza sistemi, daha iyi bir vergi idaresini içeren kapsamlı bir vergi reformunun parçası olduğu takdirde yeni sisteme geçişte yumuşaklık sağlamaktır.

Vergi affının maliyetleri;

- Vergi gelirlerinde sadece kısa dönemli küçük ve abartılı artış,
- Vergi sonrası gönüllü uyumda oluşturacağı azalma, (Bu azalma yeni af beklentisi affın dürüst mükelleflerde neden oldu adaletsizlik duygusu ve affın vergi idaresinin vergi uygulamalarında zafiyet içerisinde olduğu algısına yol açması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.)
- Vergi kaçırma eyleminin suç vurgusunda gevşemelere neden olmasıdır.

Gerçekte vergi affının mükellefe sunduğu şans, geçmişte yaptığı fayda maliyet analizi sonucunda gerçekleştirdiği vergi kaçırma eylemini yeniden gözden geçirme fırsatıdır. Mükellefin bu fırsatı olumlu değerlendirmesi yani aftan faydalanması için vergi affından sonra yakalanma riskinin arttığına ve yakalandığı takdirde karşılaşacağı cezanın daha sert ve kati olacağına inanmasıdır. Bunun haricinde mükellefler, ekonomik nedenlerden dolayı vergi borcunu ödeyemeyenler ve yaptığı eylemden dolayı suçluluk hissedenler haricinde vergi affından faydalanma yolunu seçmeyeceklerdir.

⁴³ SAVAŞAN Fatih, “Vergi Aflar: Teori ve Türkiye Uygulamaları (Vergi Barışı Uygulama Sonuçları) Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt VIII, Sayı:1, 2006, s. 45

TABLO 4: Yükümlülerin Vergi Afları hakkındaki Düşünceleri

	DAĞILIM (KİŞİ)	YÜZDE	BİRİKİMİ YÜZDE
Çok Yararlı	47	9,4	9,4
Dürüst Yükümlüler cezalandırılıyor	240	47,8	57,2
Vergi Adaletini Bozuyor	105	20,9	78,1
Devlete Güveni Sarsıyor	86	17,1	95,2
Olumlu Veya Olumsuz Etkisi Yok	24	4,8	100,0
TOPLAM	502	100,0	

Kaynak: ÇİÇEK Halit, Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum Ve Tepkileri, İSMMMO Yayınları, İstanbul – 2006, s.126

Tablo 4’te İstanbul ilinde yapılan bir anket çalışmasının sonuçları ifade edilmektedir. Mükelleflerin vergi afları hakkındaki görüşlerini almak için, “Vergi afları hakkında ne düşünüyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Tablo 4’e göre ankete katılanların vergi afları ile ilgili görüşleri; % 47,8 ‘i dürüst yükümlülerin cezalandırıldığı, % 20,9 ‘u vergi aflarının vergi adaletinin bozulduğu, % 17,8 ‘i afların devlete olan güveni sarsıldığı şeklindedir. Genel olarak tüm mükelleflerin %85,8 ‘i vergi aflarına karşı bir tutum sergilemektedir.

Vergi denetmenleri tarafından hazırlanan “**Vergi İdaresi ve Vergi Denetiminin Yeniden Yapılandırılması**” raporunda inceleme sayıları dikkate alındığında bir mükellefin 5 yıllık zaman aşımı süresince hiç incelenmeme olasılığının % 85, bir defa incelenme olasılığı % 13, birden fazla defa incelenme olasılığı ise % 1’in altında olduğu, vergi kaçığıyla etkin mücadele için kaçığın yoğun olmadığı ülkelerde toplam beyanname sayısının % 2–3, kaçakçılığın yoğun olduğu ülkelerde ise % 7–8 kadarının incelenmesi gerektiği oysa büyük bir vergi kaçığı bulunan Türkiye’de bu oran % 2’de kaldığı açıklanmaktadır⁴⁴.

Vergi kanunlarında denetimin haricinde de aksaklıklar söz konusu olabilmektedir. Örneğin kişiler, mükellefiyet tesis ettirerek VUK 359. maddesinde düzenlenmiş olan kaçakçılık suçunun gerçekleştirilmesi ve bu suçun defter ve

⁴⁴ ŞANLI Ahmet, “Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadelede Neredeyiz?”, **e-yaklasim**, Ağustos 2003, s.2-3, Erişim: <http://www.yaklasim.com.tr/mevzuat/dergi/makaleler/2003083805.htm>(17.03.2007)

belgelerle tespiti durumunda mükellefler, 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezasına tabi tutulmakta ve uzlaşma şansına sahip olamamaktadırlar. Fakat kanunda sayılan suçları mükellefiyet tesis ettirmeksizin ve VUK 227. – 257. maddelerinde sayılan vesikalara ilişkin ödevleri yerine getirmeksizin işlemleri durumunda muhatap olacakları ceza VUK 341. maddesinde düzenlenen vergi ziyayı ve 351. maddesinde düzenlenen usulsüzlük cezaları olacaktır. Ayrıca mükellefiyet tesis ettirmeksizin kaçakçılık suçu işleyen kişi vergide uzlaşma yoluna başvurabilecektir. Mükellefiyet tesis edilmediği halde defter ve kayıt tutanlara ilişkin VUK 359. maddesi (kaçakçılık suç ve cezası) yönünden herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Bu nedenle kayıt dışı çalışan kişilerin kayıt altında çalışanlara göre vergi mevzuatları yönünden daha avantajlı olmaları söz konusudur⁴⁵.

Vergi kompozisyonumuzun çoğunlukla dolaylı vergilerden oluşmasında kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında ve büyümesindeki bir diğer etkidir. Çünkü dolaylı vergilerin yükseltilmesi ile aynı malın iç piyasa ve dış piyasa fiyatları arasındaki farkın arttırılması sağlanmaktadır. Bu fiyat farkı ise kaçak mal girişine neden olmaktadır. Kaçak mal girişlerindeki artışlar KDV ve ÖTV vergilerindeki hasılat düşüşüyle birlikte gelir ve kurumlar vergilerinin de hasılatını düşürücü bir etki ortaya çıkarmakta veya beklenen hasılat artışına ulaşmasını engellemektedir⁴⁶.

Yukarıda sayılan nedenlerin haricinde vergi sisteminden kaynaklanan nedenler; denetim elemanlarının sayıca yetersizliği, vergilerin teşvik aracı olarak kullanılması sonucunda muafiyet ve istisna sınırlarının genişletilmesi, muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin yetersizliği, vergi istihbarat arşivlerinin işlevsizliği, basit usulde vergilendirme sınırlarının geniş olması, bilânço esasına göre defter tutma hadlerinin yüksek olması, vergiye tabi tüm gelirlerin tek beyannamede toplanamaması, tapu harcı oranlarının yüksekliği sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek olması... vb nedenleri sıralamak mümkündür⁴⁷.

⁴⁵ CANBEK Meftun, “Kayıt Dışı Nitelikteki Kazançları Elde Edenlerce Mükellefiyet Tesis Ettirilmeden Faaliyet Gösterilmesi Halinde Kayıtlı Mükelleflere Göre Mevzuatta Sağlanan Avantajlar” **Vergi Sorunları** , Sayı: 204, Eylül – 2005, s.102 - 106

⁴⁶ ŞENGÜL Selami, **Bir Hurafe Kayıt Dışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, Ankara 1997, s.:27

⁴⁷ MAVRAL Ülker, a.g.e., s.254 – 256

Bununla birlikte 2006 yılı için toplam tahakkuk eden vergi miktarı, 164.096.235.134 YTL olarak gerçekleşirken tahsil edilen vergi miktarı, 151.265.720.576 YTL' de kalmıştır. Vergi tahsilatının tahakkuk eden vergiye oranı ise 92.18 olarak gerçekleşmiştir⁴⁸. Tahakkuk eden vergiler, kayıtlı mükellefin kayıt dışılığı olarak adlandırılan olgu nedeniyle olması gereken seviyenin altındadır.

Türkiye'de - kayıtlı mükellefin kayıt dışılığı - olarak adlandırılabilir bir durumda söz konusudur. Hukuken kayıtlı olmasına rağmen gelirlerini doğru olarak beyan etmeyen mükellefleri bu guruba dahil edilebileceği gibi basit usulün yaygınlığından dolayı ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçakları bu grup içerisinde değerlendirmek mümkündür. 2003 yılı için basit usule tabi bir mükellef aylık ortalama 4.000.000 TL vergi ödemektedir. Ayrıca beyanname veren gelir vergisi mükellefleri 2003 yılında toplam vergi gelirlerinin yalnızca % 1,93'ünü ödemişlerdir⁴⁹.

1.2.2.3. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Sosyal Güvenlik Sisteminin etkin çalışmaması, denetimin seyrek ve cezaların düşük oluşu bireylerin kayıt dışında kalma sonucunda girdikleri rizikoyu düşürecektir. Eğer etkin ve verimli sosyal güvenlik sistemi yoksa cezai yaptırımlar caydırıcı değilse, sosyal güvenlik primleri gibi istihdamla ilgili kesintiler yüksek ise kısacası kayıt ışına çıkmanın alternatif maliyeti kayıt altında kalmaya göre düşük ise bireyler (işverenler) kayıt dışı ekonomi içerisinde faaliyette bulunacaklardır. Sosyal güvenlik kapsamındaki fakirlik ve işsizlik gibi yardımlar da bireylerin kayıt dışına çıkışını etkilemektedir. Bireyler bu tür yardımlardan faydalanabilmek amacıyla kendilerini işsiz veya düşük gelirli göstermektedirler⁵⁰. Gelişen ve değişen üretim şekillerinin – örneğin kısmi zamanlı çalışma (parttime) sosyal güvenlik çerçevesinde kavranamaması kayıt dışına yol açan bir diğer nedendir.

⁴⁸ GİB 2006 Faaliyet Raporu, s.324

⁴⁹ KIZILOĞLU Şükrü, "Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi", **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya, s.133 - 134, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

⁵⁰ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.:30,31

Firmalar açısından kayıt dışına çıkışın bir diğer nedeni ise sendikalara duyulan tepkidir. Çünkü işverenler – özellikle fiyat ayarlamalarında – esnek olma arzusundadırlar, fakat sendikalar işverenlerin esnekliğini (esnek olma arzusunun) engelleyen kurumlardır.

Sosyal güvenlik kapsamınca firmalara getirilen ağır yükümlülüklerden bazıları şunlardır⁵¹;

- Sosyal güvenliğe ilişkin olarak işverenlerin yükümlülük oranı,
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayiyi Destekleme Fonu, Çevre Kirliliğini Önleme Fonu, Eğitime Katkı Payı türünden sosyal amaçlı fonlar için yapılan ödemeler,
- Diğer OECD (Organization for Economic Cooperation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinden farklı olarak, çalışılmayan sürelerin tamamı için ücret ödenmesi,
- Fazla çalışma ücretlerinin Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla daha yüksek olması,
- Belli bir sayının üstünde işçi çalıştıran işyerleri açısından spor tesisi yapma, kreş açma gibi yükümlülüklerinin bulunması ve bunların işletme masrafları,
- İşyeri hekimi istihdam etme, avukat çalıştırma zorunluluğu,
- Çevre mevzuatı ile getirilen yükümlülükler
- 50 ve daha fazla sayıda işçi çalıştırılan işyerlerinde işverenlerin, toplam istihdamın %3'ü oranında sakat kimseyi, yine %3'ü oranında eski hükümlüyü ve %2'si oranında terör mağdurunu istihdam etme yükümlülüğü... v.s.

Sosyal güvenlik yükümlülükleri ve gelir vergisi işgücü maliyetine artışlara neden olmaktadır. İşgücü maliyetinin yüksek olmasının sonucu ise kayıt dışı çalışma ve rekabet gücünde düşme olarak ekonomiye yansımaktadır. Rekabet gücündeki düşüşe iki yönüyle yaklaşmak mümkündür. Birincisi kayıt dışı çalışan firmaların kayıt içindekilere karşı sağladıkları haksız rekabet üstünlüğü, ikincisi ise uluslararası

⁵¹ ARSLAN Hilal, **Kara para Bağlantısı Yönüyle Kayıt Dışı Ekonomi**, Yayınlanmamış Yeterlilik Tezi, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Ankara – 2004, s.15,16

piyasalarda yüksek işgücü maliyeti nedeniyle Türk firmaların kar marjlarının düşmesidir. Türkiye'nin dış piyasalarda rekabet içerisinde olduğu yükselen piyasalardaki saatlik işgücü maliyetlerine baktığımızda Türkiye: 5,78 Cent ile 4. sırada yer almaktayken, Portekiz: 5,25, Çin Halk Cumhuriyeti: 2,11, Rusya: 1,22, Hindistan: 0,56 Endonezya: 0,14 Centtir(TİSK – 1999). İstanbul sanayi odası 2001 yılında yaptığı çalışmada işgücü maliyeti nedeniyle Türkiye’de işverenin cebinden çıkan paranın ancak yarısının çalışana gittiğini diğer yarısının ise devlete gittiğini gözler önüne sermiştir⁵².

TABLO 5: İşgücü maliyeti içerisinde gelir vergisi, çalışan ve işverenin sosyal güvenlik kuruluşlarına ödedikleri paylar %

	GELİR VERGİSİ PAYI	ÇALIŞANIN SSK'YA ÖDEDİĞİ	İŞVEREN PAYI	TOPLAM İŞGÜCÜ MALİYETİ
Belçika	22	10	25	57
Macaristan	12	8	32	52
Almanya	17	17	17	51
Finlandiya	22	6	21	49
İtalya	14	7	26	47
Fransa	10	9	28	47
Avusturya	8	14	24	46
Türkiye	8	12	25	45
Hollanda	6	23	14	44
Danimarka	33	10	1	44
Polonya	11	0	33	43
Çek Cumhuriyeti	8	9	26	43
Norveç	19	7	11	37
Yunanistan	2	12	22	36
Portekiz	6	9	19	34
İrlanda	18	5	11	34
Lüksemburg	10	11	12	33
İngiltere	15	8	9	32
İspanya	11	5	24	29
Meksika	0	2	20	22
Japonya	6	7	7	20
Kore	1	4	9	15

Kaynak: Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi, İ.S.O., MART 2001, s.33

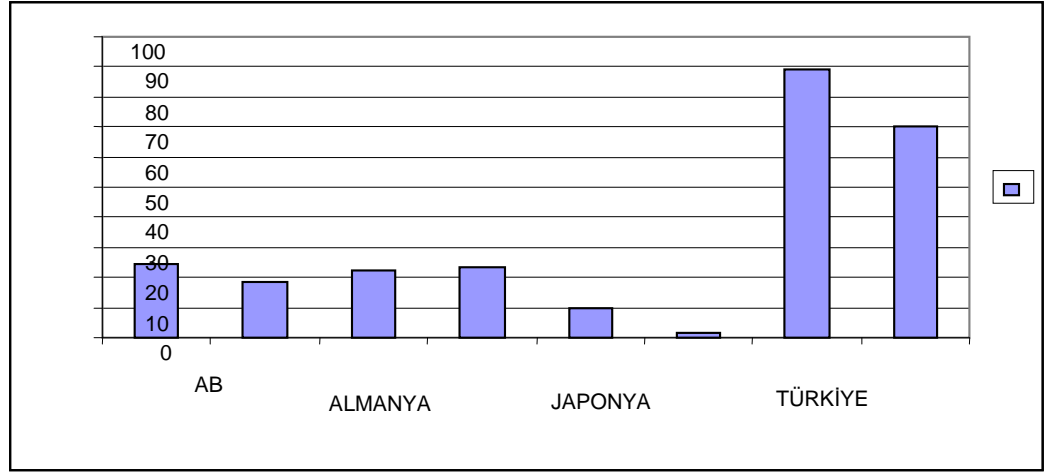
Tablo 5’de AB ülkelerinde gelir vergisi ve sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenen paylar il Türkiye’de asgari ücret üzerinden ödenen paylar verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde AB ülkelerinde ödenen payın, özellikle ekonomik refah olarak

⁵² İSO “Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi”, İ.S.O., MART 2001 – İstanbul

nispeten Türkiye'ye yakın olan ülkelerde(İspanya, Portekiz, Yunanistan... v.s.) ödenen payın bizden daha düşük bir seviyeye sahip olduğu görülmektedir.

Aşağıda grafik 1'de 2003 – 2004 yılındaki asgari ücretten yapılan kesintilerde yabancı bazı ülkelerle Türkiye'nin karşılaştırılması verilmiştir.

GRAFİK 1: 2003 – 2004 Yılı Asgari Ücretten Yapılan Kesintinin Ülkelere Göre Oranı

Kaynak: Kızılot Şükrü, a.g.t., s.136

Grafik 1 incelendiğinde; Türkiye'de yapılan kesinti gelişmiş ülkelere nazaran çok daha yüksek seyretmektedir. 2003 yılındaki % 89'luk oranın 2004'te % 70'e düşme nedeni işsizlik sigortası primindeki indirim olmasına rağmen olumlu bir gelişmedir fakat yeterli olduğu kabul edilemez çünkü işçi maliyetlerindeki ağır yük kayıt dışı çalışmayı, dolayısıyla kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır. Devletin 2004 yılı için kayıt dışı çalışan işçi başına vergi kaybı en az 56.470.500 TL'dir, toplam kaybı ise $56.470.500 * 4500000$: 3 katrilyon 049 trilyondur⁵³.

1.2.2.4. İdari Nedenlerden Kaynaklanan Sebepler

Türkiye'de temel sorunlardan birisi de idari yapılanmadaki eksikliklerdir. İdari yapılanmada öteden beri var olan bürokrasinin karmaşıklığı, çok başlıktan kaynaklanan denetim yetersizliği ve birimler arası eşgüdüm eksikliği gibi

⁵³ Kızılot Şükrü, a.g.t., s.136

olumsuzluklar kayıt dışı çalışanların tespitini ve kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır⁵⁴.

Kamu harcamalarının denetimsizliği bir diğer kayıt dışı ekonomi nedenidir. Çünkü, devlet kamu hizmetlerini ifa ederken piyasa değerinin üzerinde bir ödeme gerçekleştirmektedir ve buda fiktif belge düzeninin oluşmasına yol açmaktadır. Nasıl vergi muafiyet ve istisnası bir kamu harcaması olarak kayıt dışı ekonomi nedeni ise, fiktif belgeye bağlanmış kamu harcamalarda kayıt dışı ekonomi kaynağıdır. Öyle ki toplanan vergilerin hesabının sorulmadığı bir ekonomide mükellefler, ödedikleri verginin yerinde kullanılmadığını gördüklerinde vergi ödemekten vazgeçecekler, vergiye karşı direnç oluşturacaklardır⁵⁵.

1.2.2.5. Sosyal Nedenlerden Kaynaklanan Sebepler

Kayıt dışı ekonominin sosyal nedeni olarak ilk akla gelen sebep gelir dağılımı ve kayıt dışı ekonomi ilişkisidir. Gelir dağılımında bozulmalar gerçekleştikçe gelir düzeyi düşük kesimler enformel(düşük ücret, kayıtsız çalışma) çalışmaya, gelir düzeyi yüksek kesimler ise daha az vergi ödemek amacıyla muhasebeci, mali müşavir ve hukuk adamlarından profesyonel yardım alarak beyan dışına yönelmektedirler. UNCTAD 98 Ticaret ve Kalkınma Raporuna göre dünya ölçeğinde Gini Katsayısı 1965’de 0,66 iken 1980’de 0,68 ve 1990’da 0,74 olmuştur⁵⁶. İlgili dönemlerdeki OECD ülkeleri kayıt dışı ekonomi ortalama oranları; 1960’da % 5,2, 1978’de % 8,7 ve 1990’da % 11,9 olarak gerçekleşmiştir⁵⁷. Gini Katsayısındaki artış ve kayıt dışı ekonomideki artışın paralel olması kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birinin de gelir dağılımındaki bozukluk olduğunu ortaya koymaktadır. Gelir dağılımındaki dengenin daha yüksek olduğu kabul edilen OECD ülkelerindeki

⁵⁴ DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu: Kayıt dışı Ekonomi”, s:6, a.g.i.s

⁵⁵ ŞENGÜL Selami, **Bir Hurafe Kayıt Dışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, Ankara 1997, s.: 25-26

⁵⁶ YELDAN Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim, Büyüme, İletişim Yayınları 2001 – İstanbul**, s.14’ den aktaran: YILMAZ Gülay Akgül, ⁵⁶ YILMAZ Gülay Akgül, “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamik Analizleri” **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**,Uludağ Üniversitesi ,10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004, s.18

⁵⁷ : F.Shneider “İllegal Activities And The Generation of Value Added : Size, causes and Measurement of Shodow Econmies” ,**Bulletin on Narcotics**, Vol.L II,Nos.1/2,2000

kayıt dışı ekonomi oranının az gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük gerçekleşmesi bu tespiti doğrulamaktadır.

TABLO 6: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Kayıt Dışı Ekonomi (1966– 2002)

YILLAR	1966	1968	1973	78/79	1986	1987	2000	2002
I. % 20	4,5	3,0	3,5	6,3	3,9	5,2	4,9	5,3
II. % 20	8,5	7,0	8,0	12,0	8,4	9,6	8,6	9,8
III. % 20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	14,1	12,6	14,0
IV. % 20	18,5	20,0	19,5	21,0	19,2	21,2	19,0	20,8
V. % 20	57,0	60,0	56,5	47,0	55,9	49,9	54,9	50,1
KDE % İlgün–2002	-----	37,9	33,8	40,7 - 39,1	25,2	26,6	54,7	-----
Yılmaz–2006	-----	-----	0	17,2 / 26,7	52,4	52,5	178,1	145

Kaynak : YILMAZ Gülay Akgül, a.g.m.,s.40; YILMAZ Gülay Akgül,a.g.e.,s.147 ; ILGIN Yılmaz, Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum. Planlama Dergisi Özel Sayı (2002), s.150

Tablo 6’da Türkiye’deki gelir dağılımının % 20’lik dilimler itibariyle değişimi ve kayıt dışı ekonominin ortalaması birlikte verilmiştir. Tabloyu incelediğimizde kayıt dışı ekonominin OECD ülkelerinde dünyadaki Gini Katsayısındaki değişime paralel bir seyir izlemesine rağmen Türkiye’de gelir dağılımındaki değişikliklerden OECD ülkelerindeki duyarlılığı göstermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum ise kayıt dışı ekonominin sebeplere olan duyarlılığının ülkeden ülkeye farklılık göstermekte olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerine yapılan kimi çalışmalarda gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin gelişmiş ülkelerin aksine yoğun olarak vergi kayıp ve kaçaklarından değil daha ziyade cinayet, kumar, uyuşturucu, silah kaçakçılığı, seks ticareti... gibi suç ekonomisi faaliyetlerinden kaynaklandığı iddia edilmektedir⁵⁸.

Toplumun kültürel yapısı, moral ve ahlaki değerleri ile eğitim düzeyi ve özellikle kırdan kente göç olgusu gibi sosyal faktörler kayıt dışılığın gelişmesini ve

⁵⁸ KIZILOT Şükrü, a.g.t., s.122

boyutlarını etkileyen unsurlardır⁵⁹. Bölgesel geri kalmışlık, kontrolsüz nüfus artışı ve yaşanan göçler sonucu çarpık kentleşme içinde kamunun her alana yetişmesinin imkânsızlaşması kayıt dışı faaliyette bulunmayı kolaylaştırmaktadır. Devlet hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı bir takım ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmış ve devletin yapamadığı her işi yapmak için bir mafya kurulmuştur. Devlet harcamalarının etkin ve yerinde yapamadığı görüşü, yapılacak olan her işlemin bir yığın bürokratik işlemi yanında getirmesi kayıt dışına yönelik nedenleridir⁶⁰. Hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göç sonucunda ortaya çıkan gecekondulaşma, kayıt dışı yaşamı meşru olarak görme eğilimini arttırmıştır. Çünkü şehirlerde hazine arazisi üzerine yerleşme kabul edilebilir bir davranış olarak algılanmış ve hızlı şehirleşmeden kaynaklanan nüfus artışı sonucunda emek arzı fazlalığı ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu emek fazlası, kayıt içi çalışan firmalarca istihdam edilememesi sonucunda kayıt dışına çıkmayı ve kayıt dışı yaşamı meşru bir olgu olarak kabullenmiştir⁶¹.

Eğitimli bir bireyin vergi kanunlarına ve tüketici yasalarını gereğince nüfus etmesi daha kolay olmaktadır. Genellikle eğitim seviyesi yüksek olan kişiler vergi bilincine ulaştıkları ve tüketici haklarını kavrayabildikleri için kayıt dışı üretimden tüketmeyi reddedebilmektedir. Fakat hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme ve bölgeler arası ekonomik dengesizlikler eğitim üzerinde de olumsuz etkilere neden olduğundan vergi bilinci konusunda istenilen düzeye ulaşamamıştır. Eğitim düzeyinin yetersizliği, hızlı nüfus artışı ve kentleşme, denetimin etkinsizliğin ve cezai müeyyidelerin düşük kalması kayıt dışı ekonomiyi, özellikle yeraltı sektörünü arttırıcı etkileri ortaya çıkarmaktadır.

1.2.2.6. Küreselleşmeden Kaynaklanan Sebepler

20. y.y.'in sonlarında soğuk savaşın sona ermesi ile dünyada, iki kutuplu bir sistem ortadan kalkmış ve tek kutuplu yeni bir dönem başlamıştır. Globalleşme adı verilen bu dönemde, insanlığın toplum içi ve milletler arası ilişkileri hızla değişmiş

⁵⁹ TECİM Burak Ali Han, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetiminin Önemi" **Vergi Raporu**, sayı:76, s.:183, Nisan, Mayıs, Haziran 2005

⁶⁰ MAVRAL Ülker, a.g.e., s.:258

⁶¹ DPT, "VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK: Kayıt dışı Ekonomi", Ankara, erişim: a.g.i.s.

ve tüm ülkelerin birbirleri üzerinde etkileri görülmeye başlanmıştır. Global kelimesi küresel veya bütün dünyayı kapsayan anlamına gelmektedir. Dünyanın yeni girdiği dönemi tanımlayan globalleşmeden kaçınmanın mümkün olamayacağı anlaşılmakta, bu süreç piyasaların egemen hale gelmesine ve devletlerin etkinliğinin azalmasına sebep olmaktadır. Globalleşme bir anlamda, milli ekonomik, politik, kültürel yapının bir dizi ulus ötesi gelişme ile koalisyonudur ve her ülkenin bir değerini etkilemesini sağlamaktadır⁶². Örneğin 1995 yılında Latin Amerika’ da patlak veren kriz; önce Asya ülkelerini ardından Rusya’yı etkisi altına alabilmiştir. Şüphesiz krizin bu şekilde yayılmasının birincil sebebi küreselleşme olarak adlandırılan bu yeni düzende sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve bunun sonucunda oluşan uluslararası spekülörlerin hareketleridir. Ülkemizde de küresel sermaye hareketleri sonucunda benzer krizler yaşanmıştır. (2001 Kasım – 2002 Şubat krizleri).

Küreselleşmenin sonucu olarak uluslararası rekabette büyük gelişmeler ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte dış ticaretteki rekabet, firmaları maliyet avantajları aramaya ve ucuz emek gücüne yöneltmektedir. Kayıt dışı faaliyetler - özellikle yurtdışından gelen vasıfsız işçiler - böyle bir imkânı sunabilmesi açısından da cazip olabilmektedir, bu ise kayıt dışına yönelmeye sebep olmaktadır⁶³. Küreselleşme üretim faktörlerinin özellikle de sermayenin dolaşımını kolaylaştırmakta ve yaygınlaştırmakta, sermaye hareket ettikçe de kayıt dışı ekonomiye, kara para ekonomisine kaynaklık etmektedir. Küreselleşme ile birlikte kayıt dışı faaliyetlerin ve kara para faaliyetlerinin artışı, bu tür faaliyetlerden elde edilen gelirin başka bir yere kolayca aktarılabilir ve orada aklanabiliyor olmasından kaynaklanmaktadır⁶⁴. Kayıt dışı ekonominin bir unsuru olan kara para aklamanın gerçek bir “sınır tanımayan” suç niteliği, sırf ulusal bir mücadelenin yetersizliğini göstermiş ve uluslararası toplumun aktif biçimde seferber olarak, farklı

⁶² AYSU Gökçe, (14.06.2003), “Globalleşme”, **Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü Forum**, s.1, Erişim: <http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=190>

⁶³ BÜYÜKKUŞOĞLU Burak, ÇETİNKAYA Murat, “Kayıt Dışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri”, **Rekabet Dergisi**, s.: 10, Erişim: www.rekabet.gov.tr/word/dergi24/3-bu%20sai%20da.doc Mayıs – 2007

⁶⁴ AKDİŞ Muhammet, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler - Beklentiler”, s.1–14-15’den aktaran: ARSLAN Hilal, **Karapara Bağlantısı Yönüyle Kayıt Dışı Ekonomi**, Yeterlilik Tezi, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Ankara – 2004

mevzuatları yakınlaştırma ve ülkelerarası işbirliğini geliştirmeye yönelik bir dizi belge ve sözleşmeleri meydana getirmesine yol açmıştır. Ancak, devletlerin hukuk sistemleri ve mevzuatları arasındaki farklılıklar, uluslararası suçların cezalandırılmasında savcı ve hâkimlerin önlerinde engel oluşturmaya devam etmektedir⁶⁵.

1.2.2.7. Teknolojik Gelişmelerden Kaynaklanan Sebepler

Teknolojik gelişmelerin kayıt dışı faaliyetler üzerine başlıca etkisi, gelişen teknolojinin emek gücünü açığa çıkarması ve insanların geçim kaygısıyla kayıt dışı faaliyetlere yönelmesi şeklinde olmaktadır. Ayrıca gelişen teknolojiler sermaye mallarının fiyatlarını ucuzlatmakta ve ucuzlayan sermaye mallarının piyasaya yönelik kayıt dışı üretimine sebep olmaktadır⁶⁶.

Bilim ve iletişimdeki teknolojinin gelişmesine paralel olarak elektronik ticaret gün geçtikçe artmaktadır. Her ne kadar elektronik ticarete de maddi varlıkların alım satımı posta ve/veya paket teslimi şeklinde olsa da, ticarete konu olan yazılım, bilgisayar programları gibi bazı mallar elektronik ortamda aktarılabilir. Ödemenin de elektronik ortamda gerçekleşmesi söz konusu olduğunda mal hareketlerinden dolayı vergi kanunlarınca düzenlenmesi gereken fatura ve benzeri belgeler düzenlenmemekte böylelikle bu tür ticaretlerin elektronik ortam haricinde bir iz bırakması söz konusu olmamaktadır. Vergi dışı bırakılmış ekonomik hareketlerin idarece saptanarak kayıt altına alınabilmesi için izlenecek yöntemlerden birisi, fiziksel mal hareketlerinin kavranması, ikincisi ise fiziksel mal hareketine paralel nakit hareketlerinin kavranmasıdır. Elektronik ortamda gerçekleştirilen ticaret doğası gereği takibatı çok zor olduğundan kayıt dışına çıkışı daha kolay olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, elektronik ticaretle kayıt dışılık ve vergi kayıp ve kaçığı bugünkü şartlarla doğru orantılıdır. Elektronik ticaret büyüdükçe vergi kayıp ve kaçığı da

⁶⁵ PEK Ahmet, “Suç Gelirleri İle Mücadele, Suç Gelirlerinin Aklanması İle Mücadele, El Koyma, Eşya ve Kazanç Müsaderesi”, Çağın Polisi Dergisi, Yıl:6, Sayı:64,s.:22-23,Nisan – 2007, Erişim: www.caginpulisi.com.tr/64/20-21-22-23-24.htm - 55k , Erişim : Mayıs – 2007

⁶⁶ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.: 32,33

büyüyecektir⁶⁷. Ancak iletişim teknolojilerindeki gelişme vergi idarelerinin gerek daha hızlı ve kaliteli hizmet sunmaları açısından ve gerekse vergi denetim ve incelemeleri, bilgi toplama ve istihbarat arşivinin kullanımı noktalarında vergi idaresine büyük kolaylıklar sağlamaktadır. 31.05.2007 tarihi itibariyle Türkiye’de toplam 1034 vergi idaresi otomasyona geçmiş bulunmaktadır. VEDOP ve VEDOP II projelerinin tamamlanmasıyla vergi idaresinin tam otomasyona geçmesi gerçekleştirildiğinde vergi tahakkuk/tahsilat oranlarında bir artış beklenmektedir.

1.2.2.8. Psikolojik Sebepler

Kayıt dışı ekonomiye sebep olan psikolojik sebepler; bireyin duygusal tatmini, kimlik arayışı, çevresindeki insanların vergiye yaklaşımları, kayıt dışı ekonominin olduğundan yüksek tahmin edilmesi sonucunda kayıt dışına çıkmak için cesaret kazanması, kamu yönetiminin başarısızlığına inanması... v.s olarak saymak mümkündür.

Birey ekonomik ihtiyacın haricinde duygusal tatmin amacıyla veya kimlik arayışı nedeniyle yasadışı faaliyetlere katılabilmektedir. Ayrıca yapısı itibari ile kayıt dışı faaliyetlere uygun olan kısmi zamanlı çalışma kişilerde özgürlük hissi uyandırabilmektedir ve birey özgür olmak arzusuyla sürekli olmayan işlerde çalışabilmektedir.

Bireylerin başkalarının kayıt dışı faaliyet içerisinde olduklarını bilmesi kendilerinde de kayıt dışı faaliyette bulunma isteğini ve cesaretini arttırabilmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi tahminlerinin ve/veya kayıt dışı ekonominin yüksek olması kayıt dışı ekonomiye sebep olmaktadır. Bireylerin vergi rejimine uyması, kendinden başkalarının da uyması halinde daha mümkündür ve kayıt dışı istihdamla ilgili duyduklarının abartılı olması, kayıt dışı ekonomiyle ilgili şişirilmiş tahminlerin kamuoyuna açıklanması gerçekte kayıt dışı faaliyetleri teşvik edebilmektedir⁶⁸. Ortaya çıkış nedenlerini sekiz ana başlık halinde saydığımız kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde de tanımlanmasında olduğu gibi doğrudan genel kabul görmüş bir

⁶⁷DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara, 2001, s.40, 41, Erişim:<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>

⁶⁸ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.:33,34

yöntem söz konusu değildir. Bununla birlikte kayıt dışı ekonominin boyutu özellikle ekonomide karar mekanizmasının sağlıklı çalışması yönünden büyük bir öneme sahiptir.

1.3. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Bir ekonomide; bir yıl boyunca devlet kesimi ve özel kesim tarafından üretilen yatırım malları, tüketim malları ve hizmetlerin toplam değerinden, bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdilerin(enerji, malzeme, ara mallar v.b.) toplam değerinin düşülmesi sonucunda Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) tutarı hesaplanmaktadır. Bu tutara dış alem net gelirleri de dahildir. GSMH' ın büyüklüğü hesaplanırken, yaratılan katma değerlerin kayıtlara geçmesi yada iz bırakması gerekir. Eğer üretilen bir malın üretiminden tüketiciye sunulmasına kadar olan zincirde bir kopukluk olursa ve o aşamada yaratılan katma değer kayıtlara geçmezse, üretilen mal için katma değer GSMH hesaplamalarında doğrudan yer almaz. Ancak başka bir takım izler varsa kayıt dışı kalan katma değeri tahmin etmek mümkündür⁶⁹.

Akademisyenler; bir takım tahminler yürüterek bir takım yargılara ulaşırlar. Bu insanların vardıkları yargılar, dayandıkları varsayımlar doğruluğu ne kadar tartışmalı olursa olsun daha sonra güvenilir deliller olarak ortaya sunulur⁷⁰. Kayıt dışı ekonominin tanımından başlayan zorluk ölçülmesinde de artarak söz konusu olmakta ve hatta ölçümün yapılış nedenleri tartışılmaktadır. Harding ve Jenkins kayıt dışı ekonominin ölçülmesi konusunda, "...saçma değillerse bile anlamsızdır" şeklinde niteleme yaparak kayıt dışı ekonomiyle ilgili, ortaya konulan aşırı rakamların politikacıların başarısızlıklarını örtmek ve aslında ülkenin refah düzeyinin daha yüksek, işsizliğin ise daha düşük olduğunu göstermek ve alacakları politik kararları ile yapacakları yasal düzenlemelere gerekçe oluşturmak için bir şeyi araştırmak değil peşin hükmü ispat etmek üzere suni olarak üretildiğini iddia etmektedirler⁷¹. Aynı şekilde ülkemizde de yapılan kimi çalışmalarda(Şengül Selami, Ankara – 1997) Kayıt dışı ekonomi tartışmalarının bir hurafeden ibaret olduğu ve aslında vergi

⁶⁹ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s.: 23,24

⁷⁰ ALTUĞ Osman, a.g.e., s.: 63,64

⁷¹ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.:49

idaresinin ve politikacıların başarısızlığını örtmek için bir kılıf olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının tahmini bilinmeyi bilmek için bilimsel bir isteğin ötesine geçememektedir⁷².

Bir ekonominin kayıt içi gerçekleştirilen üretim ve istihdam ile kayıt dışı gerçekleştiren üretim ve istihdamdan oluştuğunu göz önüne aldığımızda kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesindeki tüm zorluklara rağmen, ekonominin işleyişinin sağlıklı olabilmesi için sayılarla ortaya konulması bir zorunluluktur.

Kayıt dışı ekonominin tahmin edilebilmesindeki bu zorluk, piyasa içi-yasal-kayıt dışı faaliyetlerle piyasa dışı yasadışı-faaliyetlerin yürütenler tarafından otoritelerden gizlenmeye çalışılması, ev ekonomisi ve sosyal ekonomi şeklindeki piyasa dışı-kayıt dışı faaliyetlerin ise otoritelerden gizlenme kastı olmamasına rağmen, sınırlarının belirlenmesinde ve bu faaliyetlerin parasal değişime konu olmaması sebebiyle değerinin tespit edilmesinde karşılaşılan güçlüklerden kaynaklanmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin var olduğu ve prensip olarak ölçülebilirliği temel varsayımına dayanan tahmin çalışmalarıyla cevap aranan başlıca sorular şunlardır;

- Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü (mutlak ve oransal olarak) ne kadardır?
- Kayıt dışı ekonominin büyüme hızı kayıtlı sektöre oranla ne kadardır?
- Kayıt dışı ekonomi ne kadarlık vergi kaybına yol açmaktadır?

Kayıt dışı ekonomiyi tahmin etme konusunda geliştirilen yöntemleri birkaç şekilde sınıflandırmak mümkündür. Başlıca sınıflama şekilleri⁷³;

- Dolaylı yöntemler(Indirect) – Doğrudan(direct) yöntemler,
- Mikro ekonomik yöntemler – makro ekonomik yöntemler,
- Nokta tahmini veren yöntemler – zaman serisi tahmini veren yöntemler,
- Detaylı bilgi veren yöntemler – tek bir büyüklük veren yöntemlerdir.

⁷² KIZILOT Şükrü, a.g.t., s.119

⁷³ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.:49,50,51

Kayıt dışı üretimi ölçmede en iyi yöntem yada genel kabul görmüş bir yöntem bulunmamaktadır. Her yöntemin kendine özgü kuvvetli ve zayıf yönleri mevcuttur⁷⁴. Kayıt dışı ekonominin ölçülmesindeki birinci büyük zayıflık, kayıt dışı ekonominin ölçülmesi için cesurca varsayımlar kabul edilmesidir. Ancak bu varsayımlarla kayıt dışı ekonominin tespiti gerçekleştirilirken iki nokta üzerinde önemle durulmalıdır. Her bir metodun dayandığı varsayımlar kesin bir şekilde ortaya konulmalıdır. Her bir metodun kayıt dışılığı hangi güvenilirlikle tahmin edebileceği tartışmasının iyi yapılmalıdır⁷⁵.

Kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde kullanılan başlıca yöntemler; doğrudan, dolaylı ve karma yöntemler olarak sınıflandırılabilirler⁷⁶.

1.3.1. Kayıt Dışı Ekonomiyi Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Doğrudan ölçme yöntemlerinin temelini, kayıt dışı ekonominin tahmininde anket uygulamalarının kullanılması oluşturmaktadır. Söz konusu anketler; hane halkı, işyeri, zaman kullanım, vergi anketleri ve diğer anketlerdir. Ancak kayıt dışı ekonominin anket yöntemiyle doğrudan ölçülmesinin güvenilirliği tartışmalıdır. Çünkü kayıt dışı faaliyetlerin önemli bir kısmı yasalara aykırı faaliyetlerden oluşmaktadır ve yasalara aykırı faaliyetler, bu faaliyetleri gerçekleştiren kişi ve kuruluşlar tarafından gizli tutulması eğilimindedirler⁷⁷. Mikro ekonomik yöntem olarak da adlandırılan anket çalışmalarında; seçilen bir alanda ve sınırlı bir örneklemeden hareketle yapılan bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar bir araya getirilerek ve seçilen iş kolundaki veya farklı iş kollarındaki araştırmalarla birleştirilerek ülkenin bütünündeki kayıt dışılığın boyutu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Anket çalışmasının avantajı, kayıt dışı ekonominin yapısal

⁷⁴ : ERCAN Metin, **Kayıt dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü**, s:11, Ankara Şubat–2006

⁷⁵ SAVAŞAN Fatih, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya, s.54, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

⁷⁶ DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara, 2001, s.9, Erişim:<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>(10.09.2006)

⁷⁷ US Vuslat, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleme Yöntemleri: Türkiye Örneği”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma metni**,s.:16, erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf> (16.10.2006)

özelliklerini ortaya çıkarmaya ve kayıt dışı ekonomi hakkında detaylı bilgiler elde etmeye imkân vermeleridir⁷⁸.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik uygulanan anketler şunlardır⁷⁹;

Hane Halkı Anketleri: Kayıt dışı ekonominin alıcıları ve bazen de üreticileri olarak hane halklarına uygulanan anketlerdir.

İşyeri Anketleri: Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin üreticileri ve alıcıları olarak işyerlerine uygulanan anketlerdir.

Zaman Kullanım Anketleri: Açık ve gizli ekonomik faaliyetlerde bulunanların, bu faaliyetlerde harcadıkları zaman araştırılmaktadır. Ayrıca, daha sonra yapılan araştırmalarla bu faaliyetlerle ilişkin parasal değerler bulunmaktadır.

Vergi Anketleri: Vergi kaçağı olan hane ve işyerlerini belirlemeye yönelik anketlerdir. Burada vergi kaçağı olan gelir tahmin edilmektedir.

Diğer Anketler: Yukarıdakilerin dışında, hanede, işyerlerinde veya kamuda uygulanan anketlerdir.

Bireylere doğrudan kayıt dışı ekonomiye katılımının sorulduğu anket yönteminin gerçeği yansıtmayacağı açıktır. Çünkü yasaların yasakladığı vergi kaçırma yada uyuşturucu gibi eylemler bireylerin gerek kanunlar ve gerekse toplumsal baskı nedeniyle yanlış cevap vermeye yöneltecektir. Geleneksel yöntemin yerine bu tür konular için geliştirilen Randım Yanıt Tekniği araştırmacılara deneklerden yanıt almaya ve alınan yanıtların da doğru olmasını sağlamaya yönelik geliştirilmiş olmasına rağmen anket yöntemi ile ölçülen kayıt dışı ekonomi oranları gerçekteki kayıt dışı ekonomi oranlarından daha küçük çıkmaktadır⁸⁰.

1.3.2. Kayıt Dışı Ekonomiyi Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin tahminini kayıtlı ekonomide bıraktığı izlerden hareketle bulmayı amaçlayan dolaylı ölçme yöntemlerine, dolaylı denilmesinin

⁷⁸ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.:69

⁷⁹ DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara, 2001, s.9,10 Erişim:<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>(10.09.2006)

⁸⁰ SAVAŞAN Fatih,a.g.m.,s.55 – 56

nedeni; başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları, parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri gibi verilerin ve bunlardaki gelişmelerin analiz edilmesi esasına dayalı olmasıdır. Bu yöntemlerinin avantajı, kayıt dışı ekonominin makro ölçüde büyüklüğünü ve zaman içerisinde gelişimini ortaya çıkarmasıdır. Ancak belirli bir büyüklükte bir kayıt dışı ekonominin pratik olarak çok yararlı olmamakta, niteliğinin ne olduğu hangi sektörlerde, hangi gelir ve istihdam gruplarında, hangi sebeplerle yoğunlaştığı hakkında fikir vermemekte, dolayısıyla kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması konusunda spesifik tedbirler önermek mümkün olmamaktadır.

Dolaylı yöntemleri kullanılan veriler açısından;

- Vergisel yöntemler,
- Demografik yöntemler,
- Farklılık yöntemleri,
- Parasal yöntemler,
- Fiziksel girdi yöntemleri,
- MIMIC(çoklu gösterge – çoklu neden) yöntemi olarak ayırmak mümkündür⁸¹.

1.3.2.1 Vergisel Yöntemler

Vergisel yöntemde, belirli bir dönem içinde gerçekleştirilen vergi denetimleri sonucunda, incelenen matrah ve ortaya çıkarılan matrah farkına ait bilgilerden hareketle kısmen veya tamamen beyan dışı bırakılmış olan gelirler hesaplanmaya çalışılır. Yani mükelleflerin beyan etmediği gelirlerinin tespiti ile ortaya çıkan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımından hareketle oluşturulmuş bir yaklaşımdır. Bu hesaplama yöntemi gelir idareleri yada istatistik birimlerince yapılan hane halkı anket çalışmalarıyla desteklenmektedir. Bu hesaplama işlemi gerçekleştirilirken GSMH hesaplamalarında yer alan tüm faaliyetlerin vergilendirildiği varsayılmaktadır. Ancak bazı faaliyetler, GSMH da yer

⁸¹ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.:52;SAVAŞAN Fatih,a.g.m.,s.54 – 59

almalarına rağmen vergilendirilmemekle birlikte hiç beyanname vermeden vergi incelemelerine tabi tutulmayan kişilerin varlığı da söz konusu olmaktadır. Bu nedenle bu yöntem, kayıt dışı ekonomiyi değil vergi dışı kalan ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünü tahmin etmektedir.

Vergi kayıp ve kaçakçılığına sebep olan kayıt dışılığı iki başlık halinde incelemek mümkündür⁸²; Yasalarca kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetlerden doğan vergi kayıpları (muafiyet ve istisna hadleri altında kalan kaynaklar) ve Kayıtlara geçirilmesi zorunlu olduğu halde mükelleflerin vergi vermemek yada daha az vergi vermek amacıyla sebep oldukları vergi kayıp ve kaçaklarıdır. Vergisel yöntemde bu iki durum göz ardı edildiği için güvenilirliği tartışmalı bir yöntem olmaktadır. Ayrıca ülkemizde toplam mükellef beyanlarının %2 - %3 ' lük bir kısmı vergi incelemesinden geçmektedir, bunun sonucunda yönetime olan güven sarsılmaktadır.

Aşağıda tablo 7' de 9. B.Y.K.P. çerçevesinde oluşturulan “vergi özel ihtisas komisyonu” nun yaptığı çalışmasında beyan dışı matrahın potansiyel matrah ile yapılan karşılaştırması yer almaktadır.

TABLO 7: Beyan Dışı Kalan Matrahın Potansiyel Matraha Oranı (1985- 2004)

YILLAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Oran %	50	56	21	24	31	39	33	37	26	53
YILLAR	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Oran %	30	21	21	28	45	35	65	37	42	46

KAYNAK: Vergi istatistikleri. www.gelirler.gov.tr

Tablo 7’de görüldüğü gibi; beyan dışı kalan matrah ekonominin genel durumuyla paralel bir seyir izlemektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde vergi kayıp ve kaçakları artmakta, nispeten daha istikrarlı dönemlerde ise düşüşler görülmektedir. İncelemeye tabi tutulan 20 yılda (1985–2004) vergi kayıp ve

⁸² US Vuslat, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleme Yöntemleri: Türkiye Örneği”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma metni**,s.:17,18, erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf> (16.10.2006)

kaçaklarının %21 ile % 65 arasında değiştiği, bu 20 yılın ortalamasının alındığında vergisel yönden kayıt dışı ekonominin %45 olduğu görölmektedir⁸³.

1.3.2.2. Demografik Yöntemler

Demografik yöntemde daha çok istihdam göstergeleri olmak üzere toplumun demografik yapısı ile ilişkin göstergeler dikkate alınmakta ve kayıt dışı ekonominin gelişme trendi hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmaktadır. İstihdamla ilgili dikkate alınan önemli göstergeler, işgücüne katılım oranları, bağımsız çalışanların toplam istihdama oranı, sosyal güvenlik içerisindeki istihdam ile diğer kaynaklardan derlenen istihdam arasındaki farktır. İstihdam haricinde kayıt dışının tahmini için dikkate alınan demografik göstergeler ise, suç istatistikleri, şehirleşme hızı ve iç ve dış göçlerle ilgili göstergelerdir⁸⁴.

Demografik yöntemler içerisinde sayılan istihdam yaklaşımı ile nüfus, istihdam, emek arzı gibi değişkenlerin zaman içindeki değişimlerini inceleyerek kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmeye çalışılmaktadır. Bu yöntem; emek arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa oranında zaman içinde benzer hareketlerin olması gerektiğine dayanmaktadır. Sivil işgücünün toplam nüfusa oranı sabitken, istihdamın toplam nüfusa oranının gerilemesi, cari işgücünün bir kısmının kayıt dışı ekonomide istihdam edildiğine işaret etmektedir. İstihdam artışı yaklaşımına göre, eğer İstihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilemeyen kısmı ya işsizliğin artmasına katkı sağlıyor yada istihdamın kayıt dışı kesiminde yer alıyor demektir⁸⁵.

1.3.2.3. Farklılıklar Yöntemleri

Bu yöntemler aynı kavramsal ekonomik büyüklüklerin farklı kaynaklardan ve bağımsız olarak yapılan tahminleri arasındaki farka bakılarak kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesi esasına dayanmaktadır. Eğer aynı ekonomik büyüklüğün iki farklı

⁸³ DPT, “ IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007-2013) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara – Temmuz 2006 erişim: a.g.i.s. , s.20

⁸⁴ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.: 66

⁸⁵ ACAR Mustafa, IŞIK Nihat, “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri,Boyutları,Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,Sayı 21,s.: 123, Temmuz-Aralık-2003

tahmininden birisi kayıt dışı ekonomiden etkilenmediği veya kayıt dışı ekonomiyi yansıttığı diğerinin ise kayıt dışı ekonomiyi yansıtmadığı düşünülüyorsa, iki tahmin arasındaki fark kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü verecektir⁸⁶.

1.3.2.3.1. Milli Gelir Farklılığı

Gayri Safi Milli Hâsıla hesaplamalarında; üretim, gelir ve harcama yöntemi olarak üç farklı yöntem kullanılmaktadır ve kayıt dışı ekonominin olmaması durumunda bu üç farklı yöntemle göre gerçekleştirilen GSMH' nin eşit çıkması gerekmektedir. Ancak kayıt dışı ekonomi söz konusu olduğu takdirde harcamalar üzerinden hesaplanan GSMH 'nin diğerlerinden büyük çıkması söz konusu olmaktadır⁸⁷. Normalde eşit çıkması gereken büyüklüklerden harcamaların yüksek çıkması temelde üç hataya bağlanmaktadır;

- Faktör gelirlerinin olduğundan düşük beyan edilmesi,
- Zamanlama hataları,
- Diğer hesaplama hataları(istatistiksel hatalar, veri kaynaklarından kaynaklanan hatalar)

Zamanlama ve diğer hesaplama hataları tesadüfî olarak kabul edilirken, GSMH' nin gelir ve harcama yönlü hesaplamaları sonucu elde edilen fark kayıt dışı olarak kabul edilmektedir⁸⁸.

Bu yöntem kişilerin gelirlerini kolaylıkla gizleyebilmesine karşın harcamalarını gizleyemedikleri varsayımına dayanmaktadır. Ancak döviz ve altın gibi tasarruf araçlarına yatırım eğilimin yüksek olduğu dönemlerde ve yurt dışına transfer aktarımının söz konusu olduğunda bu yaklaşım sağlıklı sonuçlar vermeyebilir⁸⁹.

⁸⁶ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.: 67

⁸⁷ US Vuslat, a.g.e., s.17

⁸⁸ YILMAZ Akgül Gülay, a.g.e.,s.122

⁸⁹ KILDİŞ Yusuf, a.g.m., s.15

1.3.2.3.2. İstihdam Farklılıkları

Milli gelir farklılıklarına yöntemine benzer bir şekilde, farklı kaynaklardan elde edilen istihdam rakamlarına bakılarak kayıt dışı istihdamın boyutları tahmin edilebilir. Örneğin sosyal güvenlik kapsamında çalışanların bilinmektedir ve bu gösterge kayıt dışı istihdamı içermemektedir. Toplam istihdam rakamları ve bunun sektörel dağılımı, hane halkı anketleri, işgücü anketleri... gibi farklı kaynaklara dayanılarak hesaplanmakta ve kayıt dışı istihdamı içermektedir. Sosyal güvenlik kapsamında olması gereken istihdam kategorilerini dikkate alarak toplam istihdam rakamlarının düzenlenmesi ve düzenlenmiş rakamlar ile fiilen sosyal güvenlik kapsamındaki istihdam arasındaki fark bize istihdam açısından kayıt dışı ekonominin boyutunu verecektir⁹⁰.

1.3.2.4. Parasal Yöntemler

Parasal yöntemlerde, parasal büyüklüklerdeki gelişmeler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki kurulmakta ve sadece parasal – kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmektedir. Piyasa içi olan fakat nakit para kullanılması söz konusu olmayan(takas) faaliyetlerle parasal olmayan (ev ekonomisi) piyasa dışı faaliyetlerin boyutu bu yöntemlerce yapılan tahminlerin içerisine girmemektedir⁹¹.

Parasal yöntemler;

- Parasal oran yaklaşımları,
- İşlem hacmi yaklaşımı,
- Ekonometrik parasal tahmin yaklaşımları olmak üzere üç gruptur.

1.3.2.4.1. Parasal Oran Yaklaşımları

Emisyon hacmi yaklaşımı, sabit oran yaklaşımı gibi isimlerde alan parasal oran yaklaşımı gizli ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle nakit olarak yapılacağı varsayımına dayanmaktadır. Dolaşımdaki para miktarı olan emisyon hacminin kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide kullanılan paranın toplamına eşit olacağı

⁹⁰ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.68,69

⁹¹ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s.52,53

düşünülürse, paranın dolaşım hızı sabitken, emisyon hacminin toplam mevduatlara oranının artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığına işaret edecektir⁹².

1.3.2.4.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Bu yöntemde Fischer'in miktar teorisi eşitliği kullanılarak işlem hacminin milli geliri oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin boyutları görülmeye çalışılmaktadır. Hesaplamalarda çek, senetle yapılan ödemelerde dikkate alınırken, paranın dolaşım hızı kayıtlı e kayıt dışı alanlarda eşit olarak kabul edilmektedir⁹³.

MV : PT

Bu yönteme göre, işlem hacmi olan "T" ile GSMH arasındaki ilişki uzun dönemde sabittir. Bu nedenle MV nin belirlediği GSMH ile istatistikler arasındaki GSMH kayıt dışı ekonomiyi oluşturmaktadır⁹⁴.

1.3.2.4.3. Ekonometrik Yaklaşım

Ekonometrik yaklaşımda da diğer parasal yöntemlerde olduğu gibi kayıt dışı ekonomide işlemlerin nakit para ile yürütüldüğü ve paranın dolaşım hızınının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu kabul edilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin en önemli nedeninin yüksek vergi oranları olarak kabul edilen bu yöntemde nakit para talepleri vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı ayrı ayrı hesaplanmakta ve rakamlar arasındaki fark kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesini göstermektedir. Bu yöntemin üstünlüğü herhangi bir yılda kayıt dışı ekonominin olmadığı varsayımına ihtiyaç duyulmamasıdır⁹⁵.

Ekonometrik yaklaşımda ilk aşamada; nakit paranın geniş anlamı paraya oranının, kişi başına düşen reel gelir, mevduat faiz oranı, kamu personel harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı, ortalama vergi oranı ve enflasyon oranına bağlı olduğu kabul edilerek nakit para talebi bir regresyon analizi aracılığıyla

⁹² US Vuslat, a.g.e.,s.:21

⁹³ ACAR Mustafa, IŞIK Nihat, a.g.m., s.:125

⁹⁴ US Vuslat, a.g.m.,s:21,22

⁹⁵ ACAR Mustafa, IŞIK Nihat, a.g.m., s.:125

tahmin edilmektedir. İkinci aşamada ise vergi değişkeni sıfır alınarak verginin olmadığı bir durumda ortaya çıkacak ikinci nakit para talebi tahmin edilmektedir. İki para talebi arasındaki fark, kayıt dışı ekonomi ile ilgili nakit para düzeyini vermektedir. Son aşamada ise paranın dolaşım hızından yararlanarak ve kayıt dışı ekonomiye ilişkin nakit para düzeyi kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmaktadır⁹⁶

1.3.2.5. Fiziksel Girdi Yöntemleri

Üretim ile güç kaynakları arasında yüksek bir korelasyon olacağı varsayımına dayanan yöntem GSMH'nın güç tüketimi esnekliğinin 1'e çok yakın olduğunu gösteren ampirik sonuçlara dayanmaktadır⁹⁷. Elektrik tüketimi yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntemde; elektrik tüketimi verilerine dayanılarak hesaplanan ekonomik faaliyetler ile gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin arasındaki farkın kayıt dışı ekonomiyi yansıttığı kabul edilmektedir. Türkiye'de bu yöntemin uygulanmasında unutulmaması gereken husus elektrik tüketiminin kaçak olabileceği için elektrik tüketimi rakamları yerine elektrik üretimi rakamlarının alınmasının gerekliliğidir⁹⁸.

1.3.2.6. MIMIC Yöntemi

Daha çok psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal alanda kullanılan MIMIC (multiple indicator multiple causes – çoklu gösterge çoklu neden) model yaklaşımı ekonomide ilk defa 1984 yılında Frey – Weck – Hanneman tarafından bir grup OECD ülkesinin kayıt dışı ekonomi oranlarının tespiti için kullanılmıştır. Diğer modellere oranla üstünlüğü; kayıt dışı ekonominin para, işgücü ve üretim piyasalarından birine bıraktığı izlerden değil hepsinden ve eşanlı olarak faydalanmasıdır ve kayıt dışı ekonomiye etki eden birden fazla sebep değişkenin(para, işgücü ve üretim) anlamlılıklarını belirlemeye imkan vermesidir⁹⁹.

⁹⁶ US Vuslat, a.g.m.,s:22

⁹⁷ SAVAŞAN Fatih,ag.m.,s.58

⁹⁸ US Vuslat, a.g.e.,s.30

⁹⁹ BALDEMİR Ercan, GÖKALP M. Faysal, AVCI Mehmet, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Mimic Modelle Tahmin Edilmesi”,erişim: www.ekonometridernegi.org/bildiriler/23s1.pdf

MIMIC modeli teorik olarak kayıt dışına neden olduğu ileri sürülen; devletin dayattığı yükümlülükler, enflasyon, işsizlik, vergi etiği, bürokratik yapılanma...v.s. gibi değişkenleri bir istatistiksel çerçeve içerisinde ele almaktadır. Ancak özellikle vergi etiği ve bürokratik yapılanma yada kurumsal kalite gibi değişkenlere ait veri eksikliği bu modelin her ekonomi için kullanılabilir olmasını engellemektedir¹⁰⁰.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmine yönelik oluşturulan her iki, doğrudan tahmin yöntemleri ve dolaylı ölçme yöntemlerinin bir takım eksiklikleri bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin belge kayıtların dışında gerçekleştirilmesi ve araştırmalara katılan anketörlerin her zaman doğru beyanda bulunmaması kayıt dışı ekonominin doğrudan ölçme tekniklerine olan güveni sarsmaktadır. Aynı şekilde kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün dolaylı olarak ölçülmesinde ise bir takım varsayımların doğru olarak kabul edilmesi ve/veya baz alınan bir dönemde kayıt dışılığın olmadığı varsayılması yapılan çalışmalara güveni sarsıcı bir sebep olmaktadır. Ancak, kayıt dışı ekonominin boyutlarının tam olarak ölçülememesine rağmen gerçeğe en yakın şekilde tahmin edilmesi ekonomi içerisindeki karar alıcılar açısından büyük öneme sahiptir. Çalışmanın ikinci bölümü Dünyada ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne yönelik yapılan tahminleri ve tahmin yöntemleri ile kayıt dışı ekonominin etkilerini içermektedir.

¹⁰⁰ SAVAŞAN Fatih,ag.m.,s.58

İKİNCİ BÖLÜM

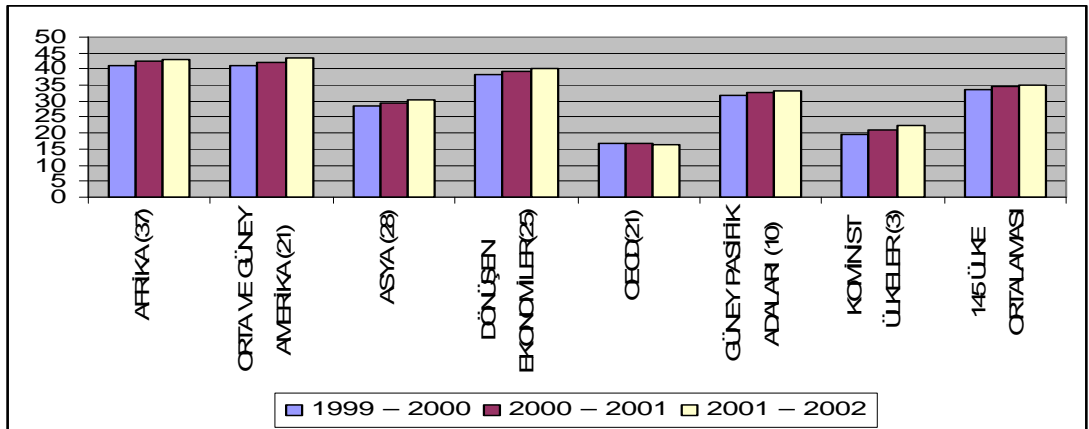
2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TAHMİN EDİLEN BÜYÜKLÜĞÜ

2.1. Dünyada Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili ilk düzenlemeler 1936 ve 1940 yıllarında Fransa'da kayıt dışı istihdam konusunda gerçekleştirilmiştir. Ancak konuya asıl ilgi II. Dünya Savaşı sonrasında başlamış ve ilk olarak 1958 yılında Çağan tarafından A.B.D.'de kayıt dışı ekonominin hacmini ölçmeye yönelik geliştirilen yöntemle kayıt dışı ekonominin boyutu tahmin edilmeye çalışılmıştır. 1960'lı yıllardan sonra çok sayıda tahmin yöntemi geliştirilerek ölçümler yapılmasına rağmen konunun hala gündemde olmasını bir problem olarak görülmesine ve çözülememiş olmasına bağlamak mümkündür¹⁰¹.

1960 yılından bugüne geliştirilen kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik hiçbir çalışma tam ve net bir sonuç verememektedir. Fakat ölçülemeyeni ölçme çalarından kaynaklanan bu zorluk zaman içerisinde doğruya en yakın sonuçlara ulaşılmasına engel olamamıştır.

GRAFİK 2: Ülke Grupları Bazında Dünyada Kayıt Dışı Ekonomi

¹⁰¹ YILMAZ Gülay Akgül, "Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamik Analizleri" **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları**, Uludağ Üniversitesi, 10 - 14 Mayıs 2004 - Antalya, s.18, Yaklaşım Yayıncılık Ankara - 2004

Grafik 2’de ve Tablo 8’de dünyada Ülke grupları bazında kayıt dışı ekonominin kayıtlı GSMH’ ya oranları verilmiştir. Grafik 2’den görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomi gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek seviyelere ulaşmakta ve bir artış trendi içerisinde devam etmektedir. OECD ülkelerinde ise durağan bir seyir söz konusudur. Grafik 2 tablo 8’deki veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Tablo 8’de görüldüğü gibi geri kalmış bölgeler olan Afrika ile Orta ve Güney Amerika ülkelerinde kayıt dışı ekonomi ortalama olarak % 40’ların üzerinde gerçekleşirken OECD ortalaması % 16’lar seviyesinde kalmaktadır. Buradan kayıt dışı ekonominin; ekonominin genel seviyesine duyarlı olmakla beraber ülkelerin - gelişmiş ülkelerin aynı zamanda kurumsallaşmalarını tamamlayan ülkelerde olduğunu dikkate aldığımızda – kurumsallaşma seviyeleriyle de ters orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü dönüşen ekonomiler henüz kurumsallaşmalarını tamamlayamayan ülkelerden oluşmaktadır ve ekonomik gelişim yönünden geri kalmış ülkelere daha iyi bir seviyede olmalarına rağmen kayıt dışı ekonomi dönüşen ekonomiler içinde % 40 lık bir ortalamayla tehlikeli görünüm arz etmektedir. Öyle ki ülkelerin ekonomik refahları ve kurumsallaşma seviyeleri arttıkça kayıt dışı ekonomi oranları düşmektedir. Ancak kayıt dışılık arttıkça ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi; kayıt dışılık kısa vadede firmaların kar paylarını arttırıcı bir özellik taşımasına rağmen firmaların kurumsallaşmasını engelleyerek uzun dönemde firmaların dolayısıyla genel ekonominin büyümesini engellemektedir.

TABLO 8: Ülke Grupları Bazında Dünyada Kayıt Dışı Ekonomi (99–02) (%)

ÜLKELER	1999 – 2000	2000 – 2001	2001 – 2002
AFRİKA (37)	41,3	42,3	43,2
ORTA VE GÜNEY AMERİKA (21)	41,1	42,1	43,4
ASYA (28)	28,5	29,5	30,4
DÖNÜŞEN EKONOMİLER(25)	38,1	39,1	40,1
OECD(21)	16,8	16,7	16,3
GÜNEY PASİFİK ADALARI (10)	31,7	32,6	33,4
KOMUNİST ÜLKELER (3)	19,8	21,1	22,3
145 ÜLKE ORTALAMASI	33,6	34,5	35,2

Kaynak: F.Shneider, Shadow Economies of 145 Countries All Over The World: What Do We Really Know?,s.29http://etudesfiscalesinternationales.blogspot.com/files/ShadEconomyWorld145_2006.pdf (18.05. 2007)

2.1.1 OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi sadece gelişmekte olan ülkelere has bir problem değil, ekonominin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak nispeten daha küçük oranlarla da olsa tüm ülkelerde gözlenen bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi kavramının geniş bir yelpazeye sahip olmasından kaynaklanan bu durum, kayıt dışılıkla mücadelede kayıt dışılığın ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı, kabul edilebilir seviyelere indirgenmesinin hedeflenmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Aşağıda tablo 9’da gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi oranlarının 40 yıllık seyri verilmektedir.

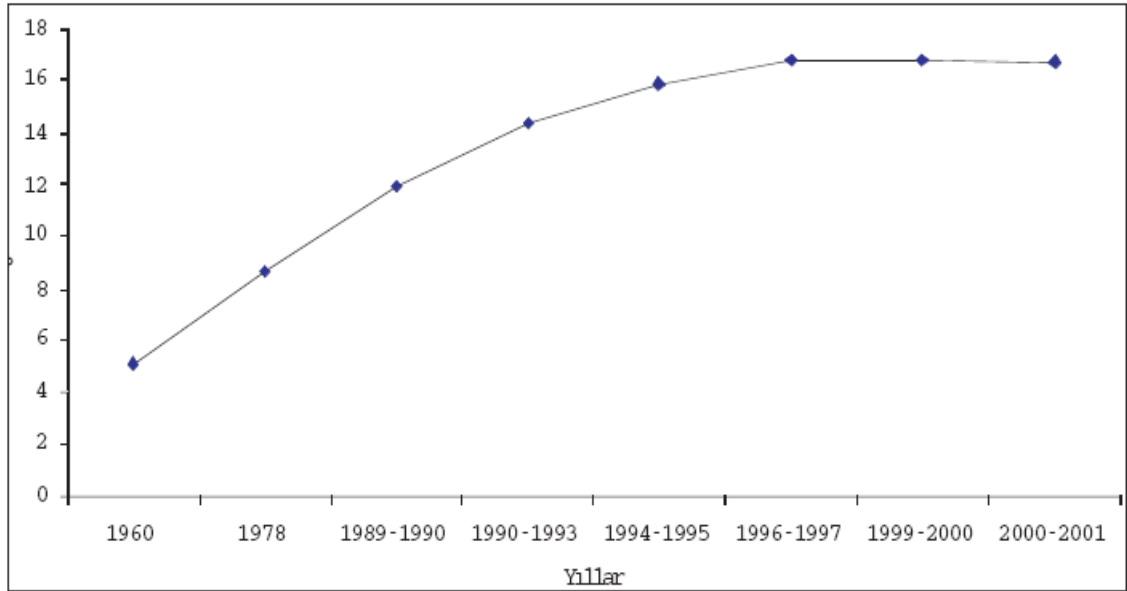
TABLO 9: OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye oranı (1960–2001)(%)

ÜLKELER	1960	1978	89–90	90–93	94–95	96–97	99–00	00–01	01–02	02–03
İsveç	5.4	13.2	15.8	17	18.6	19.5	19.2	19.1	19.1	18.3
Belçika	4.7	12.1	19.3	20.8	21.5	22.2	22.2	22.0	22.0	21.0
Danimarka	3.7	11.8	10.8	15	17.8	18.2	18	17.9	17.9	17.3
İtalya	4.4	11.4	22.8	24	26.0	27.1	27.1	27.0	27.0	25.7
Hollanda	5.6	9.6	11.9	12.7	13.7	13.8	13.1	13.0	13.0	12.6
Fransa	5.0	9.4	9.00	13.8	14.5	14.8	15.2	15.0	15.0	14.5
Norveç	4.4	9.2	14.8	16.7	18.2	19.4	19.1	19.0	19.0	18.4
Avusturya	4.6	8.9	5.1	6.1	7.00	8.6	9.8	10.6	10.6	10.9
Kanada	5.1	8.7	12.8	13.5	14.8	14.9	16.0	15.9	15.8	15.2
Almanya	3.7	8.6	11.8	12.5	13.5	14.8	16.0	16.3	16.3	16.8
Amerika	6.4	8.3	6.7	8.2	9.2	8.8	8.7	8.7	8.7	8.4
İngiltere	4.6	8.00	9.6	11.2	12.5	13.0	12.7	12.5	12.5	12.2
Finlandiya	3.1	7.6	-	-	-	-	18.1	18.0	18.0	17.4
İrlanda	1.7	7.2	11.0	14.2	15.4	16.0	15.9	15.7	15.7	15.3
İspanya	2.6	6.5	16.1	17.3	22.4	23.0	22.7	22.5	22.5	22.0
İsviçre	1.1	4.3	6.7	6.9	6.7	7.8	8.6	9.4	9.4	9.4
Japonya	2.0	4.1	-	-	10.6	11.3	11.2	11.1	11.1	10.8
Yunanistan	-	-	-	27.2	29.6	30.1	28.7	28.5	28.5	28.2
Avustralya	-	-	10.1	13.0	13.8	13.9	14.3	14.1	14.1	13.5
Y.Zelanda	-	-	9.2	9.00	11.3	-	12.8	12.6	12.6	12.3
Portekiz	-	-	-	15.6	22.1	22.8	22.7	22.5	22.5	21.9
Ortalama	5.1	8.7	11.9	14.4	15.9	16.8	16.8	16.7	16.7	16.3

Kaynak: F.Shneider “Illegal Activities And The Generation of Value Added : Size, causes and Measurement of Shadow Economies” ,**Bulletin on Narcotics**, Vol.L II,Nos.1/2,2000 ; F.Shneider, Shadow Economies of 145 Countries All Over The World: What Do We Really Know?,s.26 erişim : http://etudesfiscalesinternationales.blogspot.com/files/ShadEconomyWorld145_2006.pdf (18.05. 2007)

Tablo 9’da OECD ülkelerindeki kayıt dışı ekonominin boyutu sabit oran yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Tablo incelendiğinde genel olarak tüm OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin artış trendi gösterdiği görülmektedir. 1960 dan 1978 yılına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık sürede ki artış oranı ortalama % 71, 1978’den 1997 arasında geçen yaklaşık 20 yıllık dönemde ise kayıt dışı ekonominin ortalama artış oranı ise % 93 olduğu görülmektedir. 2000 yılında ise gelişmiş ülkeler içerisinde en yüksek kayıt dışı ekonomi oranları % 28,5 ile Yunanistan, % 27 ile İtalya ve % 22,5 ile İspanya ve Portekiz’de gerçekleşmiştir. 2000 yılındaki Türkiye’deki kayıt dışı ekonomi oranı % 54 olarak ölçülmüştür¹⁰².

GRAFİK 3: OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Ortalama Oranı (1960 – 2001)

Kaynak: YILMAZ Gülay Akgül, **Kayıt Dışı Ekonomi Ve Çözüm Yolları**, İSMMO İstanbul – 2006, s.135

Grafik 3’ de kayıt dışı ekonominin OECD ülkelerindeki seyri görülmektedir. Grafik 3’ de görüldüğü üzere, kayıt dışı ekonomini gelişmiş ülkelerde 1960 yılından 1996 – 97 yılına kadar sürekli bir artış göstermesine rağmen, 1996 yılından itibaren paralel bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Öyle ki, 1960 yılında OECD ülkelerinde ortalama kayıt dışı ekonomi % 5,1 iken, 1989–90 yıllarında % 11,9, 1996–97

¹⁰² ILGIN Yılmaz, a.g.m., s.151

yıllarında % 16,8'e yükselmiş ve 1996 yılından itibaren kayıt dışı ekonominin artışı durmuştur. Kayıt dışı ekonominin OECD ülkelerinde ki artışını durdurma nedenleri; kayıt dışılığa karşı ülkelerce alınan ulusal önlemler, teknolojik gelişimle hükümetlerin ekonomiyi daha kolay takip edebilir bir seviyeye ulaşması ve kara paranın aklanmasına karşı uluslararası işbirliğinin oluşturulması gibi nedenlerdir. Kayıt dışılığın önemli bir ayağını oluşturan kara para; 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik denetimlerin daha az olduğu bölgelere yönelerek özellikle Sovyet Bloğunun dağılmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğundan azami fayda elde etme çabası içerisine girmiştir.

2.1.2 Amerika Birleşik Devletlerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 10'da Amerikan Gelir İdaresinin (IRS) 1973 yılını esas olarak aldığı çalışma ile kayıt dışı ekonominin duayeni olarak kabul edilen Fiege'nin 1940 yılını esas olarak aldığı çalışmada ortaya çıkan kayıt dışı ekonomi tahminleri görülmektedir.

TABLO 10: A.B.D.'de Kayıt Dışı Ekonominin Sabit Oran Yöntemine Göre Hacmi (1940 – 1990) (%)

YILLAR	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
IRS'in Tahmini	4	23.0	12.0	10.0	10.0	12.0	14.0	20.0	27.0	23.0	34.0
FEİGE'nin Tahmini	0	13.0	5.5	4.0	4.5	5.0	7.0	11.0	15.0	12.5	17.0

Kaynak: Edgar L. FİEGE, "Re-examination of the Underground Econmy İn USA Comment on Tanzi", **IMF STAF PAPERS**, Vol.33, No.4 Dec.1986, s.768-781'den aktaran : YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s.136

Tablo 10'a göre 1940 – 1990 dikkate alındığında İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 10 yıllık dönem ile 1980 – 85 arasında ki dönem haricinde kayıt dışı ekonomi Amerika'da sürekli artış eğilimi göstermiştir. Bu dönem içerisinde İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki artış ile petrol krizleri zamanındaki artış dikkat çekici olmaktadır. ABD'deki kayıt dışı ekonomi gelişimi, kayıt dışı ekonominin ülkelerin siyasi ve/veya ekonomik belirsizlikler yaşamasına duyalı olduğunu gözler önüne

koyması bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu gelişmelerin daha iyi izlenebilmesi açısından grafik 4 düzenlenmiştir.

GRAFİK 4: ABD’de Kayıt Dışı Ekonominin Hacmi (1940–1990)

Kaynak: YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s.156

2.1.3. Dönüşen Ekonomilerde Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 11’de dönüşen ekonomilerde kayıt dışı ekonominin 1989 – 2002 yılları arasındaki seyri görülmektedir. Eski SSCB ülkelerindeki ortalama değişim % 16,7’den % 47,7’ye ulaşırken Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki ortalama değişim % 17,6’dan % 29,4 ulaşmıştır. Dönüşen ekonomilerde kayıt dışı ekonomi Macaristan haricindeki ülkelerde sürekli bir artış göstermektedir. 2002 yılındaki en yüksek kayıt dışı ekonomi % 68’lik oranla Gürcistan, en düşük ülke ise % 20,1’lik oranla Çek Cumhuriyeti’dir. Dönüşen ekonomilerdeki kayıt dışı ekonominin en hızlı arttığı ülkeler; 1989’da ki % 11,4’lük kayıt dışı ekonomi oranından % 37,2 ye ulaşan Özbekistan, % 14,7 ‘ den % 48,7 ‘ye ulaşan Rusya ve % 16,3’den % 54,7 ‘ye ulaşan Ukrayna olarak sıralanmaktadır. Dönüşen ekonomiler içerisinde 1989 yılından 2002 yılına kayıt dışı ekonomi oranı artmayan tek ülke Macaristan’dır. 1989 yılındaki % 27,5 seviyesinde olan kayıt dışı ekonomiyi 2002 yılında % 26,2 seviyesinde gerçekleştirmiştir. Dönüşen ekonomilerdeki bu artışın nedeni ülkelerin yeni ekonomik düzene adaptasyondaki zorlanmaya ve kurumsallaşmalarını sağlayamamalarına bağlamak mümkündür.

TABLO 11: Dönüşen Ekonomilerde Kayıt Dışının Hacmi (1989–2002) (%)

YILLAR	1989 – 1990	1990 – 1993	1994 – 1995	1999 – 2000	2000 – 2001	2001 – 2002
ESKİ SSCB ÜLKELERİ						
Azerbaycan	21.9 - (-)	33.8 – 41	59.3 –49,1	60,6	61,1	61,3
Estonya	19.9 - (-)	23.9 –35,9	18.5 –45,4	38,4	39,2	40,1
Gürcistan	24.9 –19,5	43.6 –50,8	63 – 62,1	67,3	67,6	68,0
Kazakistan	17.0	22.2 -29,8	34.2 –38,2	43,2	44,1	45,2
Letonya	12.8 –18,4	24.3 –32,2	34.8 –43,4	39,9	40,7	41,3
Litvanya	11.3 –19,0	26.0 –38,1	25.2 -47,0	30,3	31,4	32,6
Moldovya	18.1	29.1	37.7	45,1	47,3	49,4
Rusya	14.7	27.0 –36,9	41.0 –39,2	46,1	47,5	48,7
Ukrayna	16.3	28.4 –37,5	47.3 –53,7	52,2	53,6	54,7
Özbekistan	11.4 –13,9	10.3 –23,3	8.0 – 29,5	34,1	35,7	37,2
ORTALAMA	16.7 –16,2	25.7 –34,9	35.3 –43,6	45,7	46,8	47,7
YILLAR	1989–1990	1990–1993	1994–1995	1999 – 2000	2000 – 2001	2001 – 2002
Orta ve Doğu Avrupa						
ORTALAMA	17.6– 17,0	20.6 –32,4	20.9 –31,6	27,8	28,6	29,4
Bulgaristan	24 – 26,1	26.3 –32,7	32.7 –35,0	36,9	37,1	37,3
Hırvatistan	22.8	23.5 –39,0	28.5 –38,2	33,4	34,2	35,4
Çek Cumhuriyeti	6.4 – 23,0	13.4 –28,7	14.5 –23,2	19,1	19,6	20,1
Macaristan	27.5– 25,1	30.7 –30,9	28.4 –30,5	25,1	25,7	26,2
Polonya	17.7– 27,2	20.3 –31,8	13.9 –25,9	27,6	28,2	28,9
Romanya	18.0– 20,9	16.0 –29,0	18.3 –31,3	34,4	36,1	37,4
Slovakya	6.9 – 23,0	14.2 –30,6	10.2 –30,2	18,9	19,3	20,2
Slovenya	26.8	28.5	24.0	27,1	28,3	29,4

Kaynak: F. SHNEİDER,a.g.e.,s.:12 ; ; F.Shneider, Shadow Economies of 145 Countries All Over

The World: What Do We Really Know?,s.26:

http://etudesfiscalesinternationales.blogspot.com/files/ShadEconomyWorld145_2006.pdf

(18.05.2007)

2.1.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 12’de gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin, 1989 – 1990 yılları için fiziksel girdi(elektrik) yöntemiyle, 1990 – 1993 yılları için MIMIC yöntemiyle ve 1999 – 2000 yılları için sabit oran yöntemi ile ortalama kayıt dışı ekonomi oranları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde veri yetersizliğinden dolayı kayıt dışı ekonominin gelişimi kıyaslayacak rakamlara ulaşamamaktadır. Sadece belirli dönemlerdeki ortalama kayıt dışı ekonomi büyüklüklerine ulaşılabilir. Ülke gruplarını dikkate alarak bir ayırım yapılsa;

Afrika ülkelerinde 1989 – 1990 yıllarındaki sabit girdi yöntemi rakamları ile en yüksek kayıt dışı ekonomi oranı (% 76) Nijerya ve 1999 – 2000 yılında sabit oran yöntemi ile bulunan ortalamalarla ise en yüksek kayıt dışı ekonomi oranı (% 58,3) Tanzania olmaktadır. Nijerya ise % 57,9 ‘luk bir seviyeye gerilemiştir. Afrika ülkelerinde 1989 – 1990 yılı ortalama kayıt dışı ekonomi oranı % 45,8, 1999 – 2000 yılı kayıt dışı ekonomi oranı ise %41,1 olarak görülmektedir.

Orta ve Güney Amerika ülkelerinde ise kayıt dışı ekonomi 1989 – 1990 yıllarında ortalama % 37,3, 1990 – 1993 yıllarında MIMIC yöntemine göre ortalama% 39,0 ve 1999 – 2000 yıllarında ise ortalama % 42,2 olarak gerçekleşmiştir. Orta ve Güney Amerika ülkelerinde kayıt dışı ekonomi neredeyse paralel bir seyir izlemektedir.

Asya ülkelerinde kayıt dışı ekonomi 1989 – 1990 yılında % 34,8, 1999 – 2000 yıllarında ise % 29,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Asya ülkelerinde diğer gelişmekte olan ülkelerin tersine kayıt dışı ekonomi oranlarında düşüğe olsa azalmaya yönelik bir eğilim dikkat çekmektedir. Bu düşüşün nedeni olarak Asya ülkelerindeki ekonomik gelişmenin, Afrika ile Orta ve Güney Amerika ülkelerine oranla daha yüksek oranlarda gerçekleşmesine bağlamak mümkündür.

TABLO 12: Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1989 – 2000) (%)

Afrika Ülkeleri	Fiziksel Girdi Yaklaşımı (Elektrik) 1989 – 90 Ortalaması	Sabit Oran Yöntemi 1989 – 90 Ortalaması	MIMIC Yaklaşımı 1990 – 93 Ortalaması	Sabit Oran Yöntemi 1999 – 2000 Ortalaması
Botsvana	27.0	-	-	33.4
Mısır	68.0	-	-	35.1
Mauritius	20.0	-	-	-
Fas	39.0	-	-	36.4
Nijerya	76.0	-	-	57.9
Güney Afrika Cum.	-	9.0	-	28.4
Tanzanya	-	31.0	-	58.3
Tunus	45.0	-	-	38.4
Ortalama	45.8			41.1
Orta ve Güney Amerika				
Arjantin	-	-	21.8	25.4
Bolivya	-	-	65.6	67.1
Brezilya	29.0	-	37.8	39.8
Şili	37.0	-	18.2	19.8
Kolombiya	25.0	-	35.1	39.1
Kosta Rika	34.0	-	23.2	26.2
Ekvator	-	-	31.2	34.4
Guatemala	61.0	-	50.4	51.5
Honduras	-	-	46.7	49.6
Meksika	49.0	33.0	27.1	30.1
Panama	40.0	-	62.1	64.1
Paraguay	27.0	-	-	-
Peru	44.0	-	57.4	59.9
Uruguay	35.2	-	-	51.1
Venezuela	30.0	-	30.8	33.6
Ortalama	37.3		39.0	42.2
Asya				
Kıbrıs	21.0	-	-	-
Hong Kong	13.0	-	-	16.6
Hindistan	-	22.4	-	23.1
İsrail	29.0	-	-	21.9
Malezya	39.0	-	-	31.1
Filipinler	50.0	-	-	43.4
Singapur	13.0	-	-	13.1
Güney Kore	38.0	-	20.3	27.5
Sri Lanka	40.0	-	-	44.6
Tayvan	-	14.9	16.5	19.6
Tayland	71.0	-	-	52.6
Ortalama	34.8			29.3

Kaynak: SHNEİDER&ENSTE,2001,a.g.e.,s.10

2.1.5. Türk Cumhuriyetlerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Tablo 13’de Türk cumhuriyetlerindeki 1999 – 2002 yılları arasındaki ortalama kayıt dışı ekonomi oranları görülmektedir. Tabloda görülen 4 yıllık dönem boyunca Türk cumhuriyetlerinde ki kayıt dışı ekonomi paralel bir seyir izlemiştir. Kayıt dışı ekonominin 1990’lı yıllarda sıçrayarak artmasına rağmen 1999 – 2000 yılları arasında paralel bir seyire geçmesi ilgili ülkelerin ekonomilerindeki kurumsallaşmada ve onlar için yeni olan ekonomik düzene uyum sağlamada kat ettikleri yola bağlamak yanlış olmayacaktır. Türk Cumhuriyetlerinde 2002 yılında en yüksek kayıt dışı oranı % 61,3 ile Azerbaycan’da, en düşük kayıt dışı ekonomi oranı ise % 37,2 ile Özbekistan’da gerçekleşmiştir. Dört yıllık süre içerisinde kayıt dışı ekonomideki en düşük artış ise %0,01 ile Azerbaycan’da, en yüksek artış ise % 1,09 ile Özbekistan’da görülmüştür.

TABLO 13: Türk Cumhuriyetlerinde Kayıt Dışının Hacmi (1999 – 2002) (%)¹⁰³

ÜLKE	1999 – 2000	2000 – 2001	2001 – 2002
TÜRKİYE	38,4	39,1	39,9
AZERBAYCAN	60,6	61,1	61,3
KAZAKİSTAN	43,2	44,1	45,2
ÖZBEKİSTAN	34,1	35,7	37,2
KIRGIZİSTAN	39,8	40,3	41,2
TÜRKMENİSTAN			
K.K.T.C.			

Kaynak: : F.Shneider, Shadow Economies of 145 Countries All Over The World: What Do We Really Know?,s.45 – 47, a.g.i., Haziran 2007

2.2. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye yönelik yapılan çeşitli çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalar neticesinde birbirlerinden farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Bu durumun iki sebebi bulunmaktadır; birincisi kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmeye yönelik seçilen yaklaşımın farklı olması, ikincisi de temel alınan yılların farklı olmasıdır. Aşağıda tablo 14’de Türkiye’de kayıt dışılığın

¹⁰³ Türkmenistan ve K.K.T.C. ile ilgili veriye ulaşılamamıştır

ölçülmesine yönelik yapılan çalışmalar; kullanılan tahmin yöntemi ve kapsadığı dönemle birlikte görülmektedir. Tablo 14’de görülen çeşitli çalışmalardaki Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin boyutu şu şekilde tahmin edilmektedir. Ekonometrik yaklaşıma göre 1971 – 2000 yılları arasında ortalama % 18 – 30, sabit oran yaklaşımına göre 1970 – 2004 yıllarında ortalama % 0 – 178, vergi yaklaşımına göre 1985 – 2001 yıllarında ortalama % 26 – 184, fiziksel girdi(elektrik üretimi) yaklaşımına göre 1978 – 2000 yılları arasında % 6 – 27, ve çoklu sebep çoklu gösterge(MIMIC) yaklaşımına göre ise 1980 – 2003 yılları arasında ortalama % 13 – 28 olduğu görülmektedir. Genel olarak yapılan tüm çalışmalar Türkiye’de kayıt dışı ekonominin sürekli olarak büyüme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

TABLO 14:Türkiye’de Kayıt Dışılığın Boyutunu Ölçmeye Yönelik Yapılan Çalışmalar

ÇALIŞMA	TAHMİN YÖNTEMİ	YAPILDIĞI DÖNEM	KAYIT DIŞI / GSMH
Çetintaş, Vergil (2003)	Ekonometrik Yaklaşım	1971 – 2000	18 – 30
Öğünç, Yılmaz (2000)	Sabit Oran Yaklaşımı	1960 – 1998 1971 – 1999	0 – 46 11 – 22
Öğünç, Yılmaz (2000)	Sabit Oran Yaklaşımı	1968 – 2001	31 – 84
	Vergi Yaklaşımı	1985 – 2001	26 – 184
Us (2004)	Basit Elektrik Üretimi Yaklaşımı	1978 – 2000	1 – 13
Us (2004)	Karma Elektrik Üretimi Yaklaşımı	1978 – 2000 1997 – 2003	6 – 27 5 – 64
Schneider, Savaşan (2005)	Model Yaklaşımı	1999 – 2005	31 – 35
İlgın (2002)	Basit Parasal Oran Yöntemi	1968 – 2001	31 – 84
	Vergi Yaklaşımı	1985 – 2001	26 – 184
Yılmaz (2006)	Sabit Oran Yaklaşımı	1970 – 2004	0 – 178
Baldemir, Gökalp ve Avcı	MIMIC Model	1980 – 2003	13 – 28
Dorukkaya (2005)	Vergi Yaklaşımı	1998 – 2004	29 – 37

Temel, Şimşek ve Yazıcı (1994)	Vergi Yaklaşımı	1984 – 1991	8 – 45
	Sabit Oran Yaklaşımı	1970 – 1992	0 – 26
	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1970 – 1992	0 – 26
	Ekonometrik Yaklaşım	1975 – 1992	6 – 20
Altuğ (1994)	Kayıt Dışı İstihdam Yaklaşımı	1992	35

Kaynaklar: TÜSİAD, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme**, TÜSİAD, İstanbul - Aralık 2006, s.58, Erişim : <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/kayitdisi.pdf>, (14.06.2007); US Vuslat, **a.g.e**, s.23-24; YILMAZ Gülay Akgül, **a.g.e**, s.145-146; ALTUĞ Osman, **a.g.e**, s.104; DORUKKAYA Şakir, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutu”, **Finans Dünyası**, Ağustos 2005, s.27

Aşağıda tablo 15’de sabit oran yöntemiyle kayıt dışı ekonominin Türkiye’deki gelişimi verilmiştir. Tablo 15 incelediğinde kayıt dışı ekonomi; 1970 % 4,9 oranından 1973 yılında % 0 seviyesine gerilediği ve 1977 yılına kadar önemsenmeyebilecek boyutlarda gerçekleştiği görülmektedir. Fakat 1977 yılından itibaren ülkede yaşanan siyasal ve ekonomik krizlerinde etkisiyle sürekli bir artış eğilimine giren kayıt dışı ekonomi; 1978 yılında ilk defa çift haneli rakamlara ve 1991 yılında ise üç haneli rakamlara ulaşmıştır. Kayıt dışı ekonominin artışında sıçramaların gerçekleştiği yıllar ekonomik yada siyasal çalkantıların gerçekleştiği yıllardır. Özellikle 1980 yılından itibaren ülke ekonomisinde gerçekleştirilen köklü değişiklik(dışa açılma) ve 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca çok sık olarak gerçekleştirilen vergi aflarının etkisiyle ve 1984 yılında vergi güvenlik önlemi olan servet beyanının terk edilme sininde etkisiyle kayıt dışına çıkış sürekli ve yüksek bir durum almıştır. İncelenen dönem içerisinde ekonomide istikrarın sağlandığı yıllarda geçici olarak kayıt dışında gerilemeler görülmekle birlikte ekonomik bir kriz söz konusu olduğunda daha yüksek seviyelerle artış ortaya çıkmaktadır. 1999 yılında % 10’luk bir azalma yaşanmasına rağmen 2000 yılında servet beyanı esasının yeniden getirilmesi tartışmalarının etkisiyle %23 ‘lük bir artış, 2001 yılında % 24,7’lik bir düşüş gerçekleşmesine rağmen 2002 yılında ekonomik kriz nedeniyle % 8,1’lik bir artış ortaya çıkmıştır. 2003 ve 2004 yıllarındaysa ekonomideki istikrardan ve sıkı

maliye politikaları uygulamalarından dolayı kayıt dışı ekonomi oranlarında bir azalma görülmektedir.

TABLO 15:Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Sabit Oran Yöntemiyle Yıllar İtibariyle Gelişimi (1970 – 2004) (%)

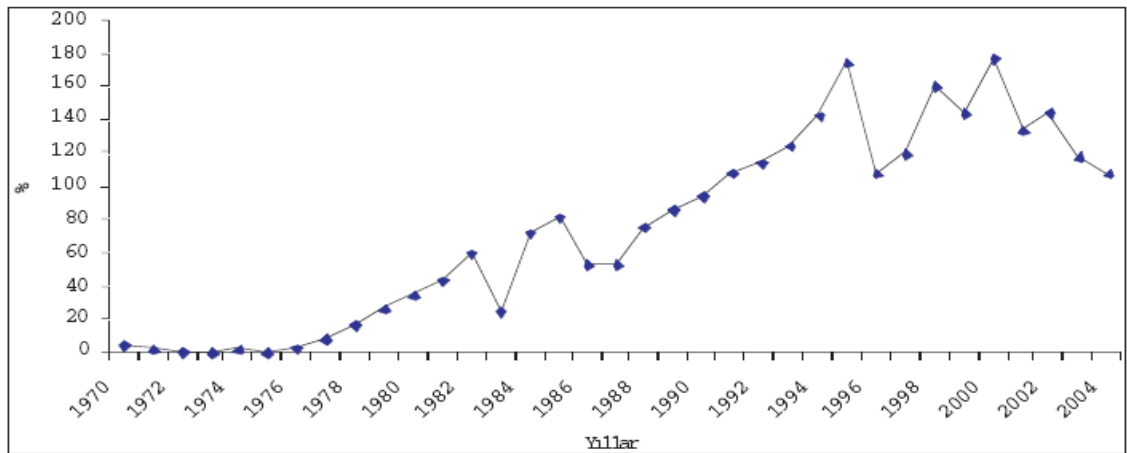
Yıllar	Kayıtlı Ekonomi	Kayıt dışı ekonomi	Kayıt dışı ekonomi/ Kayıtlı ekonomi (%)	Kayıt ekonomisi artış oranları (%)
1970	207.814.800.000	10.285.413.140	4.9	
1971	261.072.600.000	5.988.083.693	2.2	-55
1972	314.139.600.000	2.897.702.500	0.9	-59
1973	399.088.600.000	0	0	
1974	537.677.600.000	1.065.206.105	1.9	190
1975	690.900.800.000	519.144.154	0.07	-2614
1976	868.065.800.000	262.693.533	3.0	4185
1977	1.108.270.700.000	926.379.369	8.3	176
1978	1.645.968.500.000	2.838.515.876	17.2	107
1979	2.876.522.900.000	7.701.404.651	26.7	55
1980	5.303.010.200.000	18.341.165.840	34.5	29
1981	8.022.745.300.000	34.993.024.700	43.6	26
1982	10.611.859.200.000	64.199.695.200	60.4	8.5
1983	13.933.008.100.000	35.049.618.750	25.1	- 58.4
1984	22.167.739.900.000	16.081.290.360.000	72.5	188.8
1985	35.350.318.400.000	29.064.023.780.000	82.2	13.3
1986	51.184.759.300.000	26.871.122.690.000	52.4	- 36.2
1987	75.019.388.000.000	39.394.803.300.000	52.5	0.19
1988	129.175.103.700.000	98.648.335.560.000	76.3	45.3
1989	230.369.937.100.000	197.990.202.300.000	85.9	12.5
1990	397.177.547.400.000	374.173.657.800.000	94.2	9.6

1991	634.431.097.000.000	687.160.048.700.000	108.3	14.9
1992	1.103.843.422.900.000	1.267.145.934.000.000	114.8	6.0
1993	1.997.323.000.000.000	2.490.689.281.000.000	124.7	8.6
1994	3.887.903.000.000.000	5.573.114.208.000.000	143.3	14.9
1995	7.854.887.000.000.000	13.702.969.093.000.000	174.4	21.7
1996	14.978.067.000.000.000	16.154.031.411.000.000	107.8	- 38.1
1997	29.393.262.000.000.000	35.278.822.989.000.000	120.0	11.3
1998	53.518.332.000.000.000	85.989.694.109.000.000	160.6	33.8
1999	78.282.967.000.000.000	113.079.000.000.000.000	144.4	-10.0
2000	125.596.129.000.000.000	223.746.000.000.000.000	178.1	23.3
2001	176.483.953.000.000.000	236.719.000.000.000.000	134.1	- 24.7
2002	275.032.366.000.000.000	398.884.000.000.000.000	145.0	8.1
2003	356.680.888.000.000.000	420.536.000.000.000.000	117.9	-18.6
2004	428.932.343.000.000.000	460.465.000.000.000.000	107.3	- 8.9

Kaynak: YILMAZ, Akgül Gülay, **Kayıt Dışı Ekonomi Ve Çözüm Yolları**,İSMMMÖ YAY, İstanbul – 2006, s.:145 – 146

Aşağıda tablo 15 verilerinden faydalanılarak grafik 5 oluşturulmuştur.

GRAFİK 5: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı(1970–2004)

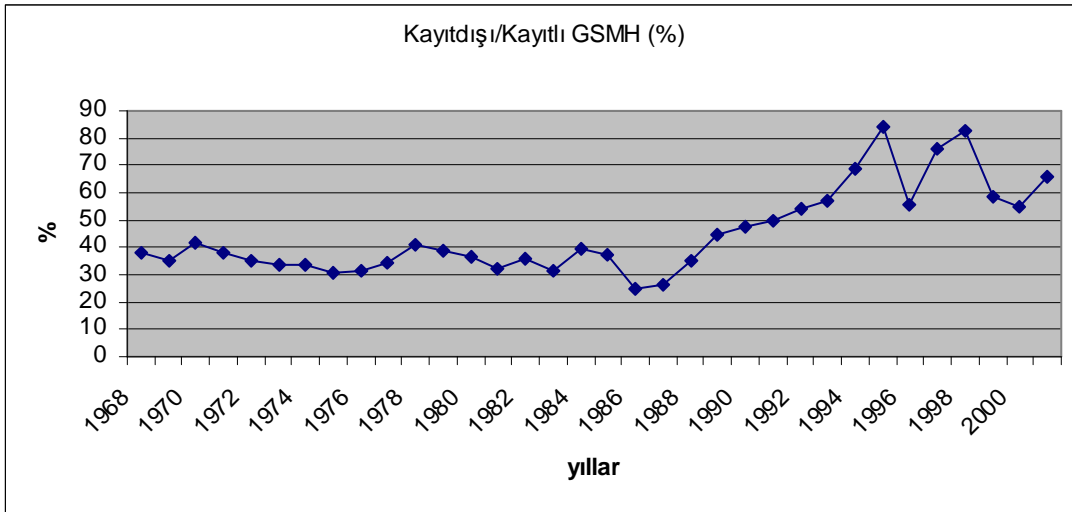

Kaynak: YILMAZ, Akgül Gülay, **Kayıt Dışı Ekonomi Ve Çözüm Yolları**,İSMMMÖ YAY, İstanbul – 2006, s.: 147

Grafik 5 ve grafik 6’da görüldüğü üzere Türkiye’deki kayıt dışı ekonomi oranlarında sıçrama yaşanan yıllar 1985, 1995 ve 2001 yıllarıdır. Bu yılların ayırt edici özelliği; 1985 yılında vergi güvenlik sistemi olan servet beyanının terki, 1995 ve 2001 yıllarında ise ekonomik krizdir. Ekonomide kriz ortamının atlatılması sonucunda ise kayıt dışılık oranlarında bir gerileme söz konusu olmaktadır ancak bu gerileme sıçramaların başladığı seviyeye inmemektedir.

Aynı dönemi kapsayan, aynı yöntemle yapılmış iki çalışmanın sonucu olan grafik 5 ve grafik 6’da kayıt dışı ekonominin ekonomik dalgalanmalara ve vergi sistemindeki gelişmelere olan duyarlılığı görülmekle birlikte rakamsal boyut olarak farklı sonuçlar içermektedir. Bu farklılığın nedeni kayıt dışılığın boyutunu tahmin etmede baz alınan yılların farklılığıdır. Öyle ki rakamsal farklılığa rağmen her iki çalışmada da kayıt dışı ekonominin, Türkiye’de dalgalı bir artış trendi izlediği sonucuna ulaşılmaktadır.

GRAFİK 6: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı(1968 – 2001)

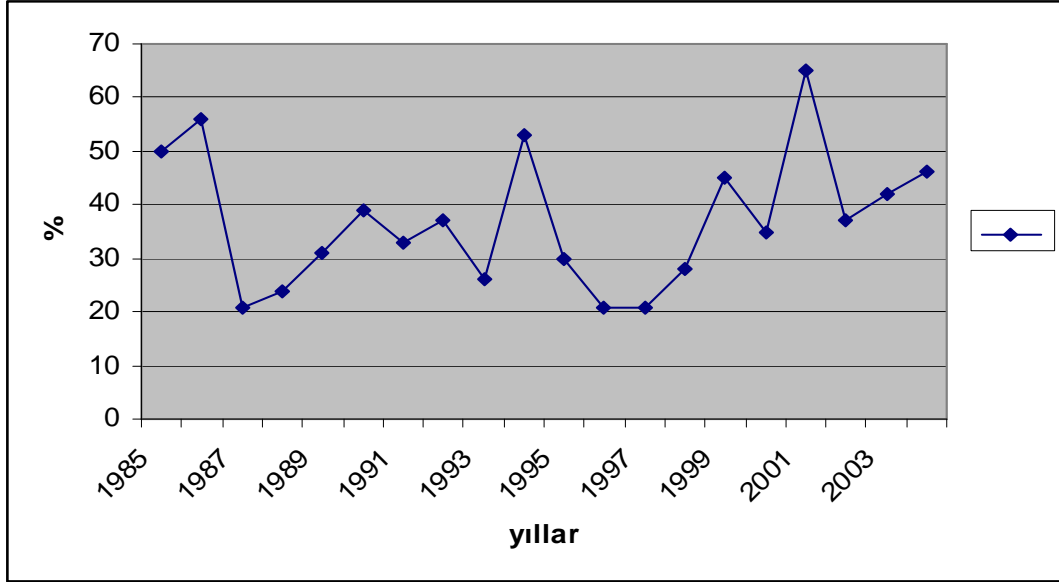

Kaynak: ILGIN Yılmaz, a.g.m., s.150

Aşağıda grafik 7’de ise 1985 – 2001 yılları arasında Maliye Bakanlığı vergi denetim elamanlarınca tespit edilen matrah farklılıkları görülmektedir. Grafik 7 incelendiğinde ekonominin sarsıntı yaşadığı yıllarda, - 1995 ve 2001 yılları gibi - mükelleflerin beyan dışına kaçma çabalarının yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu durum ekonomik krizlerin kayıt dışı ekonomiyi tetiklediği tespitini doğrulamakla

birlikte diğer veriler sabit kabul edildiğinde ekonomideki istikrarın vergi kayıp ve kaçakları ile kayıt dışı oranlarına düşürücü etki gerçekleştireceğini göstermektedir.

GRAFİK 7: Türkiye Vergi İnceleme Sonuçları (1985 – 2004)

Kaynak: Vergi istatistikleri. www.gelirler.gov.tr

Aşağıda tablo 16' da MIMIC model(çoklu gösterge, çoklu neden) katsayılarının kullanılarak, 1980 – 2003 yılları arasındaki kayıt dışı ekonominin tahmin edilen gelişimi görülmektedir. Bu modelle ulaşılan sonuçlar nispeten daha küçük olmakla beraber kayıt dışı ekonominin boyutlarında GSMH'ya oran olarak bir küçülmenin söz konusu olması mücadelede olumlu gelişmelerin yaşandığını göstermektedir. Tablo 16'da görüldüğü üzere; kayıt dışı ekonominin rakamsal olarak 1994 yılına kadar sürekli bir artışla 33,93 milyar dolara ve 1994 yılında GSMH 'ya oranı % 25,87 ulaşmaktadır. 1994 yılından 2003 yılına gelindiğinde de kayıt dışı ekonominin rakamsal boyutunda 8 milyar dolarlık küçük bir düşüş olmasına rağmen GSMH'ya oran olarak % 10,80 seviyesine gerilemektedir. Bu durum GSMH içerisinde özellikle 1994 yılı sonrasında kayıtlı kesimin kayıt dışı kesime göre daha hızlı büyümesi anlamına gelmektedir.

Tablo 16: MIMIC Modelle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi (1980 – 2003)

Yıllar	Kayıtdışı (Milyar Dolar)	GSMH Payı	Yıllar	Kayıtdışı (Milyar Dolar)	GSMH Payı
1980	10,87	15,58	1992	24,16	15,03
1981	16,52	22,70	1993	23,52	12,92
1982	15,26	23,15	1994	33,93	25,87
1983	16,11	25,90	1995	28,26	16,43
1984	17,13	28,19	1996	28,81	15,60
1985	17,59	25,80	1997	30,44	15,66
1986	16,26	21,26	1998	29,86	14,50
1987	19,05	21,71	1999	26,57	14,16
1988	22,70	24,95	2000	28,46	14,13
1989	21,78	20,04	2001	32,64	22,57
1990	20,49	13,45	2002	28,00	15,39
1991	22,57	14,82	2003	25,72	10,80

Kaynak: BALDEMİR Ercan, GÖKALP M. Faysal, AVCI Mehmet, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modelle Tahminlenmesi”, www.ekonometridernegi.org/bildiriler/23s1.pdf

2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin genel ekonomi üzerine etkilerini “dışsallık” kavramıyla açıklamamız mümkündür. Genel olarak; herhangi bir iktisadi üretim veya tüketim faaliyetinin, başka üretim veya tüketim faaliyetleri üzerinde çoğu zaman tarafların bilgisi ve isteği dışında olumlu veya olumsuz etkide bulunması anlamına gelen dışsallık kavramı, kayıt dışı ekonomi kavramıyla iç içe geçmektedir. Dışsallık ölçülemese de reel ve ekonomik bir olgudur ve dışsallıkta birilerinin bir şeyler yaparak veya yapmayarak başkalarını reel olarak etkilemesi söz konusudur. Bu etkiler etkilenenlerin iktisadi kararları üzerinde rol oynamaktadır¹⁰⁴. Bahsedilen etkiler, olumsuz etkiler ve olumlu etkiler olmak üzere iki yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası kayıt dışı ekonomi konusunda terazinin iki kefesinde de bir şeyler vardır ve bu terazinin hangi yönünün ağır basacağı konuyu ele alan kişinin dünyaya, ekonomiye, hukuka ve demokrasiye bakış açısına bağlı olarak değişmektedir¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Turgut GÜMÜŞ, a.g.m., s.4-5

¹⁰⁵ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s.93 – 94

2.3.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Ekonomik büyümenin önündeki en büyük engellerden birisi tasarruf yetersizliğidir. Kişiler elde ettikleri geliri harcamalarında kullandıktan sonra kalan kısmı vergi ve benzeri mali yükümlülükleri yerine getirmek için devlete transfer etmeleri durumunda yatırıma yöneltecek tasarrufu bulmakta zorlanacaktır. Eğer ekonomik büyümenin öncelikli olduğu ekonomilerde kayıt dışına çıkararak yani vergiyi oto finansman aracı olarak kullanıp yatırım gerçekleştirilmesi halinde sağlayacağı büyüme, aynı gelirin devlet tarafından kullanılması sonucunda sağlanacak büyümeden yüksek olursa kayıt dışı ekonominin faydalı olduğu görüşü savunulabilecektir¹⁰⁶. Ayrıca kayıt dışına çıkış fiili vergiye tabi gelirden düşüş yaratacaktır. Bu düşüş kişilerin kullanılabilir gelirlerini arttıracaktır. Kayıt dışındaki bu kişilerin marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak bu artan gelir tüketim mallarına olan talebi arttırıcı bir etki yaratacaktır. Tüketim mallarına olan talep artışı yatırım mallarına olan talebi arttıracak ve sonuç olarak yatırımların artmasıyla milli gelir seviyesi arttırılabilecektir¹⁰⁷. Bununla birlikte kayıt dışı ekonomik işlemler sonucunda elde edilen gelir kayıtlı ekonomi içerisindeki menkul kıymetler borsası ve banka sistemi aracılığıyla kayıtlı ekonomideki kuruluşlara kaynak sağlayacaktır. Yani kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonominin müşterisidir. Ekonominin tamamının bir bütün olduğunu düşünüldüğünde kayıt dışı ekonomi; devletin bastığı paraları ve aldığı iç ve dış borçları yatırıma kayma hızlarını arttırarak çoğaltan etkisi yaratacak ve ekonomik canlanmaya katkı sağlayabilecektir¹⁰⁸. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi ile kayıtlı ekonomi arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde; 1990'lı yıllarda kişi başına düşen gelir açısından; eğer gelişmiş ekonomilerde kayıt dışı ekonomi % 1 puan artar ise kayıtlı ekonomi % 8 – 10 puan dolayında artacaktır¹⁰⁹. Örneğin; kayıt dışı ekonomi % 10'dan % 11'e çıkarsa kayıtlı ekonomi % 7,7 artmakta ve pozitif etki oluşturmaktadır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi % 1 puan artar ise kayıtlı ekonomi % 5

¹⁰⁶ AYDEMİR Şinasi, a.g.e., s.94 – 95

¹⁰⁷ KILDİŞ Yusuf, a.g.m., s.19

¹⁰⁸ ALTUĞ Osman, a.g.e., s.484 – 485

¹⁰⁹ BALDEMİR Ercan, GÖKALP M. Faysal, AVCI Mehmet, a.g.m., s.4

puan civarında gerilemekte ve negatif bir etki oluşturmaktadır. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi ile kayıtlı ekonomi arasında negatif bir ilişki varken, gelişmiş ülkelerde pozitif bir ilişki söz konusu olmaktadır¹¹⁰.

Yine, kayıt dışı ekonomide iş gücü üzerindeki devletin vergi, sigorta gibi yüklerinin yerine getirilmemesinin olumlu olarak kabul edilebilecek iki yansıması söz konusudur. Birincisi; firmalar ucuz emek sayesinde iç ve dış piyasadaki rekabet güçlerini arttırmaktadırlar. Özellikle dış piyasaya karşı sağlanan rekabet avantajının ihracatı dolayısıyla milli geliri arttırıcı bir yönü ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise; kayıtlı ekonomideki ağır yük nedeniyle istihdam edilemeyen kitlelere kayıt dışı ekonomi iş sağlamaktadır. Kayıt dışı istihdam sayesinde hızlı nüfus artışı ve yatırım düşüklüğü nedeniyle kaynaklanan işsizliğe engel olunmakta ve ekonominin durgunluğa girmesi önlenmektedir. Kayıt dışı ekonomi oranlarının düşük olduğu bazı gelişmiş ülkelerde kayıtlı ekonomilerdeki yüksek maliyet/satış fiyatları ekonomiyi durgunluğa itmekte, büyüme hızını yavaşlatmaktadır. Bunun sonucunda ise Almanya, İsveç, Hollanda gibi bazı ülkeler yüz yılın başında işçilere verilen yüksek maliyetli sosyal hakları azaltma yoluna gitmektedirler¹¹¹. Kayıt dışı ekonomi üzerine çalışma yapan kimi yazarların kayıt dışı ekonomi sayesinde ülke ekonomisinin rekabet gücünün arttığını iddia etmelerine rağmen DPT IX. Kalkınma planında Türkiye'nin dünya rekabet sıralamasında geri kalmasının nedenleri arasında kayıt dışı ekonomide sayılmaktadır¹¹².

Kayıt dışı ekonominin olumlu yönü sayılan bir diğer etkisi ise; kayıt dışı ekonominin sosyal patlamalara engel olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre mükellefler ağır vergi yükü altında ezilmektedir ve dolayısıyla hayatlarının idamesi için vergi kaçırmak zorundadır. Devletin vergi gelirleri azalmaktadır ama ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde sosyal patlamalarda söz konusu olmamaktadır. Yani devletin kayıtlı ekonomideki başarısızlıklarından dolayı kayıt dışı ekonomiye yönelen toplum bu yönelme sayesinde varlığını korumaktadır. Gerçekten de Türkiye'de Gini Katsayısının yıllardır 0,50 seviyelerinde izlemesi ya olağan üstü tarihi bir dönemin

¹¹⁰ KIZILOT Şükrü, a.g.t., s.123

¹¹¹ ALTUĞ Osman, a.g.e., s.484

¹¹² DPT, IX. 5 Yıllık Kalkınma Planı (2007 – 2013),s.30,DPT ANKARA - 2006

yaşandığı yada gelişim düzeyi geri kalmış Asya ve Afrika ülkelerine benzer bir sosyal yapının varlığı anlamına gelmesi gerekirken Türkiye her iki durumdan da uzaktır. 1994 yılında yaşanan kriz teorik bazda düşünülürse Türkiye’de büyük kargaşaların, sorunların çıkması gerekmektedir hayat sanki böyle bir kriz yaşanmamışçasına devam etmiştir ve kriz oldukça düşük bir düzeyde atlatılmıştır. Bunun nedeni kayıt dışı ekonomidir¹¹³. Türkiye ekonomisinin 1994 ve 2002 krizlerinin boyutunu ve krizlere olan tepkinin boyutunu benzer ekonomik kriz yaşayan ülkelerle karşılaştırdığımızda sosyal patlamaların yaşanmadığını görülmüştür fakat bu durumun tek başına kayıt dışı ekonomi ile açıklana bileceğine dair yapılmış her hangi bir gözlemsel çalışma mevcut değildir. olumlu sayılan bu görüşlerin yanında kayıt dışı ekonomik sektörün kayıtlı sektörü disipline edici bir yönü olabileceği ve fiyatların fazla artmasını önleyebildiği de belirtilmektedir¹¹⁴.

2.3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Her ne kadar kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinin varlığı ileri sürülse de kayıt dışı ekonominin varlığının bir problem olarak kabulü dahi olumsuz etkilerinin ağır bastığını göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin olumsuz olarak kabul edilen başlıca etkileri vergi gelirlerini azaltması, haksız rekabet doğurması, sosyal güvenlik sistemini bozucu etki yaratması, kamu hesaplarını tahrip etmesi, ekonomideki kıt kaynakları verimsiz alanlara yöneltmesi ve kurallara uymama alışkanlığının kazanılmasına neden olması... vb olarak ortaya çıkmaktadır.

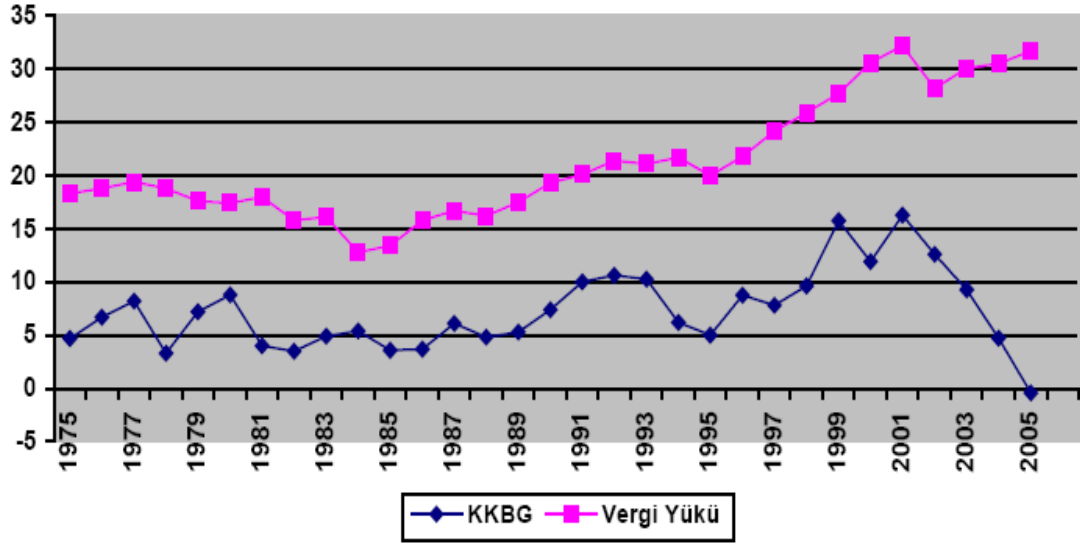
Kayıt dışı ekonomik faaliyetler sonucunda kamu gelirleri olumsuz etkilemekte ve vergi gelirleri düşmektedir. Vergi gelirlerinin azalması, devletin yeni vergilere başvurmasına veya mevcut vergileri arttırmasına yol açmaktadır. Artan vergi yükü ise kayıt dışı ekonomiyi teşvik ederek ekonomide bir kısır döngü yaratmaktadır¹¹⁵.

¹¹³ DANSUK Ercan, **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo - Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezi, s.22, Mayıs 2007, erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdağ/dansuke/yoksullu.pdf> (05.07.2007)

¹¹⁴ BÜYÜKKUŞOĞLU Burak, ÇETİNKAYA Murat, a.g.m., s.12

¹¹⁵ DPT, “ IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007–2013) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara – Temmuz 2006 erişim: http://plan9.dpt.gov.tr/oik_09/vergi/vergi.pdf , (01.03.2007)

GRAFİK 8: KKBG ve Vergi Yüğü Gelişimi (1975 – 2005)

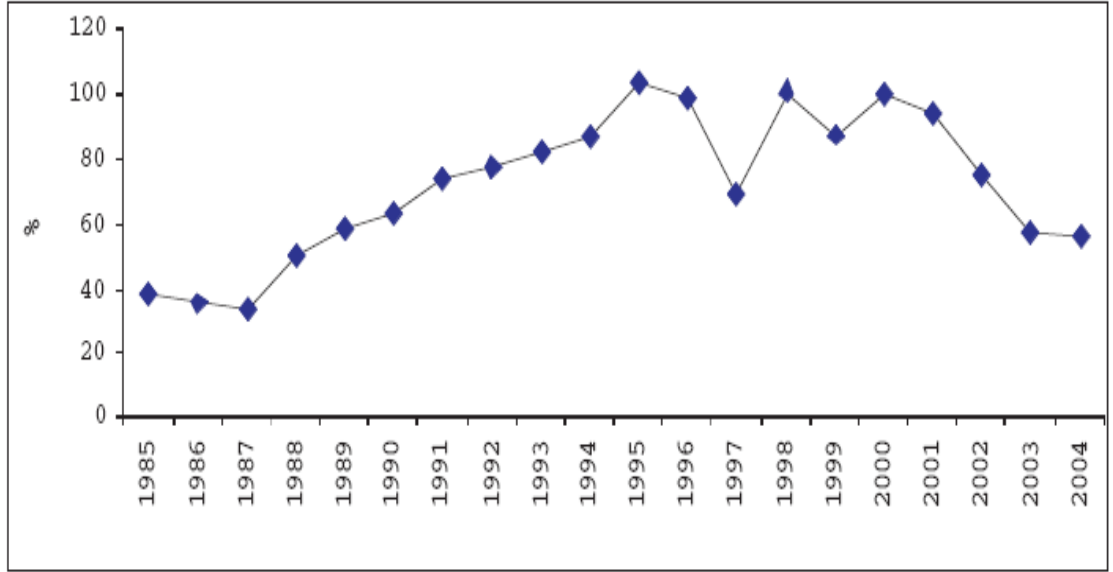
Kaynak: DPT, "IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007–2013) Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu",s.15

Grafik 8'i incelendiğinde; Türkiye ekonomisi içerisinde özellikle 1980'li yılların başından itibaren kayıt dışı ekonominin gelişimi ile vergi yükündeki KKBG' deki artış birebir paralellik göstermektedir. Bu durum sözü edilen kısır döngünün bilimsel bir ispatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde KKBG artmakta bu ise vergi oranlarının arttırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Vergi oranlarındaki artış ise kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır. Örneğin KKBG 2000 yılında ki % 12 seviyesinden 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle % 16 seviyesine ulaşmış ve aynı yıl vergi oranları % 32 seviyesine yükseltilmiştir. Yaşanılan ekonomik kriz ve vergi oranlarındaki bu artış kayıt dışı ekonomiyi 2001 yılında 2000 yılına oranla, MIMIC yöntemine göre % 62 oranında artmasına neden olmuştur.

Kayıt dışı ekonominin en önemli boyutu vergi kaybı olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi kaybı ise genel olarak vergi uygulamaları yoluyla sağlanması beklenen hasılat ile fiilen elde edilen hasılat arasındaki fark olarak ifade edilebilir. Yani vergi kaybı; mükelleflerin kontrolleri altında olan yada olmayan, isteyerek yada farkında olmadan sebep oldukları vergi kaybının tamamını içermektedir¹¹⁶.

¹¹⁶ AKDOĞAN Abdurahman,"Uygulama ile ilgili Bazı Göstergelere Göre Vergi Kaybı ve Etkileyen Faktörler" , **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 1- 2, 1995, s.240'dan aktaran; Meriç Metin, GÜNAY Ayşe, "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi" 19. Türkiye

GRAFİK 9: Kayıt Dışı ekonominin Doğurduğu Vergi Kaybının Konsolide Bütçe Vergi Gelirlerine Oranı 1985 – 2004 (%)

Kaynak: YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e.,s.202

Grafik 9’de KDV ve gelir üzerinden alınan vergilerdeki kayıpların ilgili yıl destekli bütçe gelirlerine oranı görülmektedir. Grafik 9 incelendiğinde; vergi kayıplarının konsolide bütçe gelirlerine oranı; 1988 yılına kadar % 40 seviyelerinde gerçekleşirken 1988 – 1995 yılları arasında sürekli artarak % 100 seviyesine ulaşmış ve 1995 – 1997 yılları arasında % 60 seviyesine gerilemesine rağmen 1998 yılında tekrar bir sıçrama yaparak % 100’e ulaşmıştır. 1999 yılındaki yaklaşık % 15’ lik bir düşüşün ardından 2000 yılında artış gösteren vergi kayıpları, 2000 yılından itibaren düşüşe geçmesine rağmen 2004 yılında % 55 seviyesinde gerçekleşmiştir. Vergi kayıplarının kaçınılmaz sonucu bütçe açıklarıdır. Peki, ilgili yıllarda piyasada gerçekleştirilen tüm faaliyetler devletin bilgisi dahilinde gerçekleşmiş olsaydı tek başına kayıt dışı ekonominin olmaması bütçe açıklarını kapamada yeterli midir? Sorusuna tüm hesaplanan yıllar için evet cevabı vermek mümkündür. Yani kayıt dışı ekonominin olmaması halinde kamu gelirlerinin miktarı bütçe açıklarının yerini bütçe fazlası verecek bir seviyeye ulaştırmaktadır¹¹⁷.

Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004, s. 836

¹¹⁷ YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s.202

Ayrıca İstanbul Sanayi Odasının Mart – 2001’de hazırladığı “Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi” adlı çalışmasında da kayıt dışı ekonominin belirli oranlarda kayıt altına alınabilmesi halinde mevcut vergi gelirlerinin daha düşük vergi oranları ile elde edilmesinin olası olduğu ekonominin belirli oranlarda kayıt altına alındığı varsayımına dayalı hesaplamalarla ortaya konulmuştur. Fakat bu çalışmada dikkate alınması gereken nokta, bu çalışmalar yapılırken vergi oranlarındaki düşüşün üretim miktarları üzerinde ortaya çıkaracağı arttırıcı etkinin dikkate alınmamış olmasıdır. Vergi oranlarının aşağı çekilmesi ekonominin kayıt altına alınmasını kolaylaştırmakla beraber kayıt içerisindeki üretimi arttıracak bir etki doğuracaktır. Ekonominin daha yüksek oranlarda kayıt altına alınması ise vergi oranlarının düşürülebilmesine izin verecek düzeyde bir kamu geliri seviyesi sağlayacaktır¹¹⁸.

Aşağıda; tablo 17 ve tablo 18’de İSO’nun 1999 yılına ilişkin yaptığı çalışmanın sonuçları görülmektedir. Bu çalışma yapılırken öncelikle ekonomi içerisindeki en üst seviyede toplanabilecek KDV ile Gelir ve Kurumlar vergisi hesaplanmakta sonra ekonominin belirli oranlarda(% 70, % 75 ve % 80) kayıt altına alınması durumunda elde edilecek maksimum toplanılabilecek vergi gelirleri hesaplanmaktadır. Hesaplanan maksimum vergi miktarı üzerinden Türkiye ekonomisinden 1999 yılı itibariyle toplanan vergi miktarına ulaşılabilmesi için bir endeks oluşturulmuştur.

Endeks sayısı : (Vergi kaybı + Vergi tahsilâtı) x Ekonominin kayıt altına alınan bölümü / Gelirden alınabilecek vergi x 100

TABLO 17: Ekonominin Daha Yüksek Kayıt Altına Alınması Durumunda Gerçekleşen KDV Gelirini Sağlamaya Yeterli Oranlar (%)

Geçerli oranlar	% 70 Kayıt Altında	% 75 Kayıt Altında	% 80 Kayıt Altında
% 1	% 0,50	% 0,50	% 0,40
% 8	% 4,10	% 3,80	% 3,60
% 17	% 8,60	% 8,10	% 7,60
% 25	% 12,70	% 11,80	% 11,10

Kaynak : İSO,“Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi”, İ.S.O.,İstanbul – 2001 s.55

¹¹⁸ İSO,“Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi”, İ.S.O.,İstanbul – 2001 , s.54 – 56

Söz konusu formül ile oluşturulan endeks yardımıyla tablo 17 ve 18'deki rakamlar elde edilmiştir. Tablo 17 incelendiğinde; Türkiye ekonomisindeki kayıt dışı ekonominin oranı % 20'ye indirildiğinde aynı miktarda KDV tahsil edilmesi için 1999 yılında % 1 , % 8 , % 17 ve % 25 olan KDV oranları sırayla % 0,40, %3,60, %7,60 ve %11,10 seviyesine geriletilebilmektedir. Aynı şekilde 1999 yılındaki geçerli oranlar; sırasıyla Gelir Vergisi için, % 20 , % 25 , % 30 , % 35 , % 40 ve % 45 ve Kurumlar Vergisi için % 33 iken, kayıtlı ekonomini oranının % 80'e çıkartılmasıyla; % 11,4 , % 14,3 , % 17,2 , % 20,0 , % 22,9 ve % 25,7 Kurumlar Vergisi ise % 18,9 'a indirilebilmektedir.

TABLO 18: Ekonominin Daha Yüksek Kayıt Altına Alınması Durumunda Gerçekleşen Gelir ve Kurumlar Vergisi Gelirini Sağlamaya Yeterli Oranlar (%)

Geçerli oranlar	% 70 Kayıt Altında	% 75 Kayıt Altında	% 80 Kayıt Altında
% 20	% 13,1	% 12,2	% 11,4
% 25	% 16,4	% 15,3	% 14,3
% 30	% 19,6	% 18,3	% 17,2
% 35	% 22,9	% 21,4	% 20,0
% 40	% 26,2	% 24,4	% 22,9
% 45	% 29,4	% 27,5	% 25,7
Kurumlar Vergisi			
% 33	% 21,6	% 20,1	% 18,9

Kaynak : İSO, "Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi", İ.S.O., İstanbul – 2001 s.55

İSO'nun 1999 yılı için yaptığı çalışmada mevcut KDV ile Gelir ve Kurumlar vergisi % 50 indirim tabi tutulsa dahi kayıt dışı ekonominin belirli oranlarda önlenerek kayıt içi faaliyetlerin ekonomi içerisindeki payının % 70 , % 75 ve % 80'lere getirildiğinde ekonomide toplam tahsil edilen vergi miktarından daha yüksek bir tahsilata ulaşılabileceği hesaplanmıştır. Bu hesaplamalarda vergi oranlarının düşüşü sonucunda özel kesimin elinde kalacak finansman sebebiyle ekonomide yaşanacak canlanmalar dikkate alınmamaktadır. Vergi oranlarının düşmesi işletmeler tarafından ucuz finansman anlamına geleceği gibi aynı zamanda uluslararası rekabette yerli firmaların lehine bir durumda söz konusu olabilecektir. Bununla birlikte vergi gelirlerinde reel artışın sağlanması; ekonomideki olumsuzlukların giderilmesi ve kalkınmanın sürekliliğinin sağlanması için en uygun yöntemdir. Vergi

gelirlerinin arttırılmasındaki en etkin yol ise vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesidir¹¹⁹.

Aşağıda tablo 19’da 1999 yılı verileriyle toplam KDV ile gelir üzerinden alınan vergi miktarlarıyla, vergi oranlarında % 50 düşüşle ekonomideki kayıtlılık oranının belli seviyelere(% 70, % 75 ve % 80) ulaşması halinde elde edilebilecek olan vergi miktarları verilmektedir. 1999 yılında vergi idaresi potansiyel vergi miktarının % 54,9’nu toplayabilmişken eğer ekonomideki kayıtlılık oranı % 70 seviyesinde gerçekleştirilebilirse, vergi oranlarında % 50’lik indirim yapılmasına rağmen elde edilebilecek vergi miktarının(c) normal potansiyel vergi miktarına(b) oranı(c/b) %73,8 seviyesine ulaşmaktadır.

TABLO 19: KDV ve Gelir Vergisi Oranları % 50 Düşürüldüğünde Potansiyel Vergi Gelirleri (1999) (Trilyon TL)

	1999 tahsilâtı (a)	1999 yılı Potansiyel Vergi Yüğü (b)	1999 Yılında KDV ve Gelir Vergisi Oranlarında % 50 Düşüş Olduğunda Pot. Ver. Büy. (c)	% 70 Kayıt Altına Alındığında Pot. Ver. Büy. (d)	% 75 Kayıt Altına Alındığında Pot. Ver. Büy. (e)	% 80 Kayıt Altına Alındığında Pot. Ver. Büy. (f)
Dahilde Alınan KDV	2.433,2	6.847,7	4.565,1	3.195,6	3.423,8	3.652,1
Gelirden Alınan Vergiler	6.535,3	14.276,9	9.517,9	6.662,5	7.138,4	7.614,3
Diğer Vergiler	5.838,7	5.838,7	5.838,7	5.838,7	5.838,7	5.838,7
TOPLAM	14.807,2	26.963,3	19.921,7	15.696,8	16.400,9	17.105,1

Kaynak : İSO, “Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi”, İ.S.O., İstanbul – 2001, s.56

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler nedeniyle verginin eksik ödenmesi yada hiç ödenmemesi sonucunda kamu finansman dengesi olumsuz etkilenmekte ve devletin

¹¹⁹ Meriç Metin, GÜNAY Ayşe, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi” 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004, s. 836

gelir kaybindan dolayı bütçe açıkları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi nedeniyle vergi yükü dürüst yükümlülerin üzerinde kalmakta ve dürüst yükümlülerin artan vergi oranları nedeniyle vergi yükü daha büyük bir seviyeye ulaşmaktadır¹²⁰. Bununla birlikte bir kesimin vergi kaçırabildiğini gören mükellefler artan vergi yükü nedeniyle vergi kaçırmaya yöneleceklerdir. Bu durum vergi tabanının dahada zayıflamasına neden olacaktır. Devlet ise vergiyi toplaması gereken kişi ve kuruluşlardan alamadığında vergiyi kayıtlı mükellefler üzerinden alacak ve vergi hasılatını belirli bir seviyenin altına düşürmemek için vergi kaçıramayan kesimin vergi yükünü dahada arttırmak yolunu seçecektir¹²¹.

Kayıt dışı ekonominin vergi temelli olumsuzlukları; kamu finansmanı dengesinde meydana getirdiği olumsuzluklar ve dürüst mükelleflerin vergi yükündeki artışla birlikte yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getiren vatandaşlar aleyhine de haksız bir rekabet ve ticaret ortamı oluşturmasıdır¹²².

Kamu finansman dengesinin kayıt dışı ekonomi nedeniyle bozulması sonucunda ortaya çıkan enflasyonist baskıda kayıt dışı ekonominin olumsuz sonuçları arasında sayılmaktadır¹²³.

Ayrıca; kayıt dışı ekonomide ekonomik faaliyetler devletin bilgisi dışında gerçekleştiği için ekonomiye ilişkin resmi verilerde yanılmalara neden olmaktadır. Başta GSMH olmak üzere resmi olarak hesaplanan; vergi yükü, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki payı, vergi kapasitesi, vergi esnekliği, işsizlik oranı, enflasyon oranı... gibi resmi olarak hesaplanan verilerde yanlışlıklar ortaya çıkmaktadır¹²⁴. Kayıt dışı ekonomi makroekonomik büyüklükleri çarpıtarak bu verilerin güvenilirliğini azaltır, bu verilerden yola çıkarak oluşturulacak ekonomik politikaların etkinliğini sınırlayabilir veya tamamen ortadan kaldıracaktır. Çünkü

¹²⁰ ALTUĞ Osman, ag.s., s.480

¹²¹ SAVAŞAN Fatih, a.g.t., s.71

¹²² İLHAN Gökalp, a.g.m., s.10

¹²³ ARSLAN Hilal, **Kara para Bağlantısı Yönüyle Kayıt Dışı Ekonomi**, Yeterlilik Tezi, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Ankara – 2004, s.36

¹²⁴ YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s. 155

yeterince etkin parasal ve mali politikalar oluşturabilmek için üretim ve istihdam gibi anahtar verilerde belirli bir kesinliğin olması şarttır¹²⁵.

Kayıt dışı ekonominin sebep olduğu diğer önemli bir sorun da rekabet ile ilgilidir. Liberal ekonomik görüşe sahip yazarların özellikle dış piyasaya karşı faydalı gördükleri kayıt dışı çalışma sonucu rekabet gücündeki artış iç piyasada firmaların haksız rekabete maruz kalmalarına neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi kapsamında faaliyet gösteren birimlerin diğerlerine oranla daha az veya hiç vergi vermedikleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmaktadır ve işlerini büyütme imkânı bulmaktadırlar. Bu durum, rekabet eşitsizliğini doğurmaktadır. Vergilerini tam ödeyen mükellefler ise rekabet edebilmek için kayıt dışına çıkan firmaları takip etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da kayıt dışılığı gün geçtikçe artırmaktadır¹²⁶. Aslında firmalar kayıt dışı ekonomiye yönelerek en çok kendilerine zarar vermektedirler. Çünkü kısa vadede olumlu gibi görünen kayıt dışına çıkış sadece vergisel anlamda bir takım faydalar sağlamasına rağmen uzun vadede firmaların daha küçük ölçeğe ve verimsizliğe mahkum olmalarına neden olmaktadır. Yazılı sözleşmelerin olmaması ve yasal hak arama süreçlerinden dışlanma anlamına gelen kayıt dışı ekonomi; firmaların finansal piyasalardan dışlanmasına neden olmaktadır. Finansal piyasalardan dışlanan bu işletmelerin finansman imkanları daralırken maliyetleri artar ve bu yapıları ile nitelikli işgücü için cazip bir seçim olmaktan çıkarlar. Düşük nitelikli işgücünün istihdam edildiği, düşük ücretlerin ödendiği ve sosyal güvenliğin olmadığı bu firmalar kurumsallaşamamakla birlikte sosyal sorunların daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır¹²⁷.

Kayıt dışı çalışma nedeniyle sigortasız çalışanların sayısı da hızla artış göstermektedir. Böylece sosyal güvenlik sisteminin gelişimi durmaktadır. Gerekli sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödenmesi veya hiç ödenmemesi, çalışan nüfusun sosyal güvenlik şemsiyesi altında kapsanamaması, sosyal güvenlik sistemi için yeterli primin toplanamaması sosyal güvenlik sisteminin başta finansman

¹²⁵ ÇETİNTAŞ Hakan, VERGİL Hasan, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4 (1) 2003, s.20

¹²⁶ KILDİŞ Yusuf, A.g.m., s.14

¹²⁷ SABANCI Ömer, Kayıt Dışı Ekonomi Paneli, 27 Mayıs 2005 – Ankara, Maliye ve Hesap Uzmanlar Vakfı Yayınları, Ankara – 2005, s.40

olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı çalışan sayısı 5,7 milyon kişinin asgari ücret üzerinden kayda alınmasına dayanan bir hesaplama yapıldığında devletin kayıt dışı istihdam nedeniyle yıllık kaybı 18 milyar YTL olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁸.

Kayıt dışı ekonominin bir diğer boyutu ekonomideki kıt kaynakların verimsiz alanlara yönelmesidir. Üretim sürecinde ortaya çıkan verimsizlik; firmaları karlarını korumak veya yukarı çekmek amacıyla maliyet unsurlarından tasarrufa itmektedir. Maliyetlerdeki en kolay tasarruf vergiden yapılmaktadır. Bu şekilde kayıt dışında olan ve vergisini ödemeyen verimsiz işletmeler vergisini ödeyen verimli işletmelere karşı haksız rekabet yaratmaktadır. Bu durum engel olunmaması halinde ekonomide verimsizliği teşvik eden bir kısır döngüye dönüşmektedir¹²⁹.

Kayıt dışı ekonominin toplum üzerinde suç anlayışının değişmesine sebep verecek bir sosyolojik etkisi de bulunmaktadır. Vergi kayıp ve kaçığının hoşgörüsü ile karşılaşılması, çok sık olarak vergi aflarının çıkartılması toplumun suça bakış açısını değiştirmekle birlikte suç işlenmesi sonucunda af beklentisini artırmaktadır. Toplumdaki bu türden bir yozlaşma sadece ekonomik kuralların işleyişinde değil en basit bir trafik kuralından anayasanın en temel kanununa kadar yaygın bir kural tanımamazlık ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki toplumun kendi koyduğu kurallar esneklik payı sıfır olan, sert ve kesin kurallar olarak uygulanmadığı durumlarda toplumda genel huzurun düşmesi ve suç işleme eğiliminin artması söz konusu olmaktadır.

2.4. Kayıt Dışı Ekonomiyi Kayıt Altına Almaya Yönelik Öneriler

Kayıt dışı ekonomi ile mücadeledeki hassas nokta, toplumun tüm kaynaklarının devlet elinde toplanması değil, bunların elde edilmesinin, kullanılmasının ve el değiştirmesinin devletçe belirlenen ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesi ve kayıt altına alınabilmesidir. Devletin toplum düzenine çeşitli

¹²⁸ TÜRKİŞ, **Kayıt Dışı İstihdam Raporu**, Mayıs – 2006, s.55, erişim : <http://www.calismatoplum.org/sayi12/Kapar.pdf> (19.04.2007)

¹²⁹ GÜNTER Aydın, **Kayıt Dışı Ekonomi Paneli**, 27 Mayıs 2005 – Ankara, Maliye ve Hesap Uzmanlar Vakfı Yayınları, Ankara – 2005, s.11 – 12

açılardan katılımı ve müdahalesi, olaylar, ilişkiler ve süreçler içinde yer almak suretiyle, ya doğrudan yada kurallar koyarak, gözeterek, yönlendirerek, denetleyerek dolaylı yollardan gerçekleşebilir. Kayıt dışı ekonominin önlenmesi, çağdaş bir devlet olmanın gereğidir ve bunu gerçekleştirmek için toplumun tüm birimlerinin çaba harcaması, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kendi görev alanlarında kayıt dışı ekonomi ile mücadele programları hazırlaması ve aralarında eşgüdüm sağlanması gerekmektedir¹³⁰. Ancak kayıt dışı ekonominin tam olarak ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte, gerçekleştirilecek idari yeniden yapılanma ve vergi ahlakının tesis edilmesiyle birlikte kayıt dışı ekonomi en aza indirilebilecektir¹³¹. Bu kapsamda kayıt dışı ekonomiyle mücadele ederken dikkat edilmesi gereken husus, ülkenin kendi tarihsel süreçlerinde şekillenmiş ekonomik, mali, sosyal yapısında yer alan ve kayıt dışı ekonomiyi doğurup geliştirici özelliğe sahip unsurların tespit edilmesi ve bunların kayıt dışı ekonomiyi beslemesine karşı nelerin yapılabileceğine karar verilmesidir¹³².

Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için her şeyden önce toplumda vergi ahlakının ve vergi bilincinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü vergi mevzuatı ne kadar verimli olursa olsun, vergi idaresi ne kadar verimli ve etkin çalışır bir hale getirilirse getirilsin toplumda vergi ahlakı ve bilinci yerleşmediği sürece kayıt dışı ekonomiyle mücadelede yol almak mümkün olmayacaktır. Vergi bilincinin yerleşmesinde ilk eğitimden başlanılarak basılı ve görsel medyanın da yardımıyla vergi kaçırmanın utanç verici bir suç olduğu düşüncesinin topluma kazandırılması gerekmektedir¹³³.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye etki yapan bir diğer husus ise; toplumun kayıt dışı ekonomiye bakış açısıdır. Toplum kayıt dışı ekonomiyi; istihdam yaratan ve ekonomiyi dışsal şoklardan koruyan bir olgu gibi bir takım yanlış önyargılarla

¹³⁰ ARSLAN Hilal, a.g.t., s.39

¹³¹ KILDİŞ Yusuf, “*Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri – I*”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 144, Eylül – Eylül – 2000 ,s.211

¹³² YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s. 212

¹³³ SARILI Mustafa Ali, “*Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler*” **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 167, Ağustos – 2002, s.153

tanımlamaktadır. Bu durum kayıt dışı ekonominin önlenmesinde toplumsal mutabakatın sağlanamamasına neden olmakla birlikte vergi ahlakından uzaklaşmaya da etki etmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilebilmesi için acil olarak toplumun bu ön yargısının kırılması gerekmektedir. Bunun için topluma; kayıt dışı ekonominin Türkiye’yi ikili bir yapıya soktuğu, verimsiz yapıyı koruyarak ekonominin daha verimli işlemesine engel olduğu anlatılmakla birlikte kayıt dışı ekonominin sağladığına inanılan sosyal koruma işlevinin, kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin getireceği kazanımlar sonucunda devlet tarafından sağlanabileceğinin ifade edilmesi gerekmektedir¹³⁴.

Sosyal ve psikolojik iki adımla başlanılacak olan kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin 4 temel varsayım üzerine kurulması mümkündür. Birincisi kayıt dışı ekonominin önemli bir ayağını oluşturan suç ekonomisi yani kara paranın önlenmesi (çalışmanın üçüncü bölümünde irdelenecektir). İkincisi ekonomik önlemlerin alınması, üçüncüsü kayıt dışı istihdamın önlenmesi dördüncü ve en etkili önlemler olarak da vergisel – mali önlemlerin gerçekleştirilmesidir.

Unutulmaması gereken bir diğer husus, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede söz edilen bu adımların uygulayıcıları olan siyasilerin kayıt dışı ekonomiyle mücadelede kararlı ve istekli olmalarıdır. Çünkü ileri sürülecek olan tüm önerilerin uygulayıcıları konumunda olan politikacıların, istek ve kararlılığı olmadıkça ve bu kararlılık orta ve uzun vadelere devam etmedikçe kayıt dışı ekonomiyle mücadelede başarıya ulaşılması söz konusu olmayacaktır¹³⁵.

Gerçektende gerek kayıt dışı ekonominin gerekse kara paranın miktarsal ve oransal olarak en üst seviyelere ulaştığı zamanlar ülke politikalarındaki çalkantılı ve istikrarsız dönemlerin olması dikkat çekici bir durumdur.

Kayıt dışı ekonominin büyüyüp gelişmesinde ekonomik faktörlerin payı göz ardı edilemez. Çünkü, ekonomik istikrarsızlıklar söz konusu olduğunda; işsizlik, enflasyon ve ikisinin bir arada ortaya çıktığı stagflasyon, kriz zamanlarında

¹³⁴ TÜSİAD, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri**, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 8, Aralık – 2006, .151 – 152, erişim: <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/kayitdisi.pdf> (12.06.2007)

¹³⁵ YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s.212

karşılaşılan ekonomik şoklar gibi nedenlerle gelir dağılımında bozulmalar ve bozulmalar sonucunda yoksulluk ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk ise kayıt dışı ekonominin gelişmesinde özellikle kayıt dışı istihdamı ve suç ekonomisini besleyerek önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle ekonomik programlar düzenlenirken hedeflerin seçilmesinde ve bu hedeflere yönelik işlemlerin gerçekleştirilmesinde ekonominin bir bütün olarak dikkate alınması gerekmektedir.

TEPAV 'ın hazırladığı yoksullukla mücadele raporuna göre yoksulluğun ortaya çıkmasıyla¹³⁶;

- Yatırımlar gecikir, büyümeyi önlenir,
- Eşitsizlik artar, makro ekonomik ve mali istikrar yıpranır,
- Kamu idaresinin etkinliği azalır,
- Vatandaşların kanunlara olan inancı yıpranır, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluk ortaya çıkar...

Bu denli büyük etkilere sahip olan bir olgunun kayıt dışının büyümesine olan etkilerinin de dikkate alınarak kesinlikle göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Gerçektende yolsuzluğa karşı alınan tedbirler aslında kayıt dışı ekonomiyi de azaltıcı bir etkiye sahip olacaktır. Devletin ekonomik anlamda kayıt dışı ekonomiye karşı yapabileceği uygulamalar yolsuzluğun engellenmesiyle beraber işsizliği azaltıcı ve KOBİ 'lerin dış pazar ve kolay kredi imkanlarına kavuşturulması şeklinde sayılabilir¹³⁷.

Kayıt dışı ekonominin bir diğer ayağını oluşturan kayıt dışı istihdamın Türkiye'ye 2006 yılı rakamlarıyla yıllık ortalama zararı 18 milyar YTL' dir. Bu zarardan kurtulmak için neler yapılabilir sorusuna kısaca;

- Ücretleri üzerinde maliyetleri arttıran istihdam vergilerinde azaltıcı adımlar atılmalıdır. İşçi ücretlerinden alınan gelir vergisi ve sosyal sigorta prim kesintisi

¹³⁶ TEPAV, **Yolsuzlukla Mücadele Tebliğler Temmuz 2005 Yolsuzlukla Mücadele Konferansı**, TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları – 2, Ankara – 2005

¹³⁷ YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s. 220 – 221

oranlarında indirim yapılması kayıt dışı istihdama yönelik işverenlerin sayısında azalmalara neden olacaktır.

- Kayıt dışı istihdamı engellemeye yönelik yaptırımların uygulanması, yaptırımların uygulanabilmesi için denetimin artırılması gerekmektedir.
- İstihdamda uygulanan mevzuatların sadeleştirilmesi ve işverenlere uygulanan bürokratik yaptırımların azaltılması kayıt dışı çalışanlarda kayıt dışı kalma eğilimi azaltıcı bir etki yapacaktır.

Genel olarak kayıt dışı sektörün kayıt altına alınması gerçekleştirilmeden kayıt dışı istihdamın ortadan kaldırılması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle politika uygulayıcıların kayıt dışı istihdamla mücadelede sendikalarla işbirliğine gitmeleri ve ulusal bir komite çerçevesinde çalışmalar yapmasının olumlu sonuçlar vereceği açıktır¹³⁸.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede mali önlemler esas itibarıyla kayıt dışı ekonominin beyan dışı boyutuyla ilgilidir. Birçok yazar – araştırmacı tarafından kayıt dışı ekonominin beyan dışı ekonomiyle eş görüldüğü dikkate alındığında, kayıt dışına karşı verilecek mücadelenin temel kısmını oluşturan beyan dışı ekonomiyle mücadelede öncelikle yukarıda değinildiği gibi vatandaşların(mükelleflerin) vergiye uyumlarının sağlanması gerekmektedir. Türkiye vergiye uyum konusunda oldukça geri kalmış bir görünüm sergilemektedir. Gelir Vergisi hasılatının % 90 'ının stopaj yoluyla elde edilmesi, Gelir ve Kurumlar Vergilerinin kanuni oranlarının fiili oranlara göre daha yüksek olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bu nedenle öncelikle yapılması gereken mükelleflerin vergiye uyumunun sağlanmasıdır. Vergiye uyumla birlikte kayıt dışı ekonomiye karşı alınması gereken mali önlemler¹³⁹;

- Vergi oranları düşürülmelidir,
- Sosyal güvenlik yükümlülüklerinin getirdiği yük azaltılmalıdır,
- Genellik ilkesine uygun vergileme yapılmalıdır,

¹³⁸ TÜRKiŞ, **Kayıt Dışı İstihdam Raporu**, Mayıs – 2006, s.55 – 56, <http://www.calismatoplum.org/sayi12/Kapar.pdf> (19.04.2007)

¹³⁹ YILMAZ Gülay Akgül, a.g.e., s. 213

- Vergi kaçırma olanakları azaltılmalıdır,
 - Vergi mevzuatı sık değiştirilmemeli, vergi yasaları açık, sade ve anlaşılır olmalıdır,
 - Mükelleflere vergilemenin mali amacı kavratılmalıdır,
 - Kamusal kaynakların israf edilmediği inancının yerleştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır,
 - Sosyal politikalara ağırlık verilip yoksullukla mücadele edilmelidir,
 - Devletin kurumları arasında sağlıklı bilgi akışı ve koordinasyon sağlanmalıdır,
 - Servet beyanı esaslı yeniden uygulamaya konulmalıdır,
 - Serbest muhasebeci, mali müşavirler ve yeminli mali müşavirlerin yetki ve sorumlulukları genişletilmelidir,
 - TC kimlik numarası tüm işlemlerde kullanılmalıdır,
 - Kredi kartı kullanımını arttırılmalıdır,
- şeklinde sıralamak mümkündür.

2007 – 2013 yılları arasında uygulanmak üzere hazırlanan IX. 5 Yıllık Kalkınma Planında Vergi Özel İhtisas Komisyonu oluşturularak Türk Vergi Sisteminin aksayan yönleri masaya yatırılmış ve özellikle AB uyum çalışmalarının da göz önüne alındığı bir yol haritası çizilmiştir. Buna göre 2013 vizyonlu amaçlar¹⁴⁰;

- Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi çalışmalarına devam edilerek daha etkin, uygulanabilir ve istikrarlı bir vergi sistemi oluşturulması,
- Kayıt dışı ekonomiyle mücadele yoluyla sağlanacak gelirlere paralel olarak vergi oranları azaltılması,
- Dolaylı vergiler – dolaysız vergiler dengesizliğinin giderilmesi,

¹⁴⁰ DPT, “*Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu*”, **9. Kalkınma Planı(2007 – 2013)**, Ankara – Temmuz 2006, s.54 – 58

- Piyasa ekonomisi kurallarını bozmayacak ve kalkınma planında belirlenen gelişme eksenlerini destekleyici bir teşvik sistemi oluşturulması,

- AB müktesebatına uyum sağlamaya yönelik çalışmalara devam edilmelidir şeklinde belirlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmak için öngörülen tedbirler olarak;

- Vergi mevzuatının yeniden düzenlenmesi ve istikrarlı bir vergi sistemi oluşturulmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Gerçektende mevzuatın karmaşıklığı ve sürekli değişikliklere tabi tutulması mükelleflerin vergiye direnç göstermelerine neden olmaktadır.

- Vergi kayıp ve kaçakları asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir. Bunun için yapılacaklar;

- Kamu finansman imkanları çerçevesinde vergi oranları indirilmelidir,

- Vergi idaresinin teknolojik alt yapısını kuvvetlendirmeye yönelik çalışmalar sürdürülmelidir,

- Vergi denetim oranları ve etkinliği artırılmalıdır,

- Vergi kimlik numarası olarak TC kimlik numarası esas alınmalıdır,

- Başka ülkelerin vergi idareleri ile işbirliği geliştirilmelidir,

- Servet ve harcamaların izlenmesine imkan veren düzenleme yapılmalıdır,

Vergi oranlarının indirilmesi ve denetimde etkinliğin artırılması mükelleflerin vergi kaçırmaktan dolayı katlandıkları yakalanma riskini arttırmakla birlikte bu risk sonucunda sağladıkları faydayı düşürecek ve vergi kaçakçılığında düşüşlere sebep olacaktır.

Vergi idaresinin teknolojik gelişimler çerçevesinde yapılandırılması “vergi daireleri otomasyon projesi – VEDOP” kapsamında gerçekleştirilmektedir. Uygulamada elektronik beyannameye geçiş gerçekleştirilmiş, bankadaki para hareketlerinin, tapu dairelerindeki gayrimenkul bilgilerinin ve trafik taşıt bilgilerinin denetlenmelerinde teknolojiden faydalanma üst seviyelere çıkarılmasına çabalanılmaktadır. Böyle bir uygulamada tek vatandaşa tek numara yani TC kimlik numaralarının vergi kimlik numaraları ile birleştirilmesinin sağlayacağı katkı şüphesiz tartışılmaz. Fakat teknolojik gelişimden daha fazla faydalanılarak elektronik

fatura ve elektronik muhasebe defterlerine geçişin vergi denetimi üzerindeki sağlayacağı katkılarında göz ardı edilmemesi gerekmektedir¹⁴¹.

- Daha adil bir vergi sisteminin oluşturulmasına yönelik ise,
- Tüm bireyler beyanname vermeli ve tüm gelirler beyannameye toplanmalı,
- En az geçim indirimi uygulaması başlamalı,
- Piyasa ekonomisi kurallarını bozmayacak, vergiden kaçınmaya yol

açmayacak ve planda belirlenen gelişme eksenlerini destekleyici bir vergi teşvik sisteminin oluşturulması gibi tedbirler öngörülmektedir. Gerçektende vergi istemimizdeki teşvikler, muafiyetler ve istisnalar mükelleflerin faydalanabilmeleri uğruna vergi ahlakından uzaklaşıcı uygulamalara girmelerine neden olmaktadır. Bunun önüne geçilmesi ve Anayasanın 73. maddesindeki vergilemede adalet ilkesinin gerçekleştirilmesi için bireylere eşit muamelenin yapılması ve muaflik ve istisnaların düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle en az geçim indirimi uygulamasının olmaması bireyleri kayıt dışı istihdama yöneltmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede en önemli tedbirlerin vergisel tedbirler olacağı açıktır. Gerek VIII. ve gerekse IX. Kalkınma Planlarında hedeflerin belirlenmesi kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye yetmemekte, bu belirlenen hedef ve politikalarında istikrarlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ancak bu tedbirler uygulanırken gelir vergisi yükümlülerinin yaklaşık % 70 nin ücretlilerden oluşmasına rağmen ücretlilerin sivil istihdam içerisinde ki payının % 40 olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir¹⁴². İstihdama içindeki payına oranla ücretlilerden elde edilen verginin oransal olarak yüksek çıkması ücretin vergilendirilmesinden daha çok ücret dışı gelirlerin vergilendirilmesindeki eksikliklerin araştırmaya değer bir konu olması anlamına gelmektedir.

¹⁴¹ PEKDEMİR Recep, “Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Dijital Teknolojiden Ne Zaman Yararlanacağız?” **Yaklaşım**, Yıl : 13, Sayı : 151, Temmuz – 2005, s. 9 – 13

¹⁴² ALPTÜRK Ercan, “Kayıt Dışı İstihdamın Finansal ve Vergisel Boyutu” **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı:172, ocak – 2003, s. 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARA PARA VE KARA PARANIN AKLANMASINI ÖNLEMENE YÖNELİK ÖNLEMLER VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Kayıt dışı ekonomi kavramı içerisinde yer alan kara para; suç kaynaklı gelirlerden oluşması bakımından kayıt dışı ekonomi kapsamındaki diğer tüm olgulardan farklı bir yapıya sahiptir. Kara parayla mücadele yaklaşık 30 yıllık bir tarihe sahip olmakla birlikte 11 Eylül terör saldırılarından itibaren terörizmin ulaştığı kabul edilen yeni boyutta, kara paranın terörizmin finansmanında kullanılmasını engellemek amacıyla mücadele daha dikkatli ve sert bir şekilde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kara parayla mücadele edilebilmesi için öncelikle kara para ve kara paranın aklanması kavramlarının neleri kapsadığı ve kara paranın ne şekillerde aklandığının bilinmesi zaruridir. Dünyada yaşanan küreselleşme sürecinin sonucu sadece yasal sermayeler değil suç kaynaklı gelirler ve hatta organize suç örgütleri de küresel aktörler haline almışlardır. Bu nedenle kara parayla mücadelede zorunluluk olan uluslararası işbirliği ve bu işbirliğinin ülkelere getirdiği yaptırımlar ve sağladığı avantajlar kara para ve kara para kalma kavramlarının yanında bu bölüm içerisinde ki temel konulardır.

3.1. Kara Para Ve Kara Para Aklama Kavramları

3.1.1. Kara Para Kavramı

Kara para; en geniş haliyle yasadışı faaliyetler sonucu elde edilen para, mal veya değerler olarak tanımlamak mümkündür. Söz konusu gelirlerin kaynağını çoğunlukla uyuşturucu, psikotrop maddeler, silah ve patlayıcı madde kaçakçılığı, organ ve canlı insan ticareti... gibi faaliyetler oluşturmaktadır¹⁴³. Yani kara para kanunların suç saydığı fiillerin gerçekleştirilmesinden elde edilen para veya para yerine geçen evrak ve senetlerin, mal veya gelirleri ve bir para biriminden diğer para

¹⁴³ Ramazan BAŞAK, 50 Soruda Kara Para ve Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesi, Bankalar Birliği Yayınları No:206, 1998, s.1

birimine çevrilmesi de dahil olmak üzere para, mal veya evrakın birbirlerine dönüştürülmesinden elde edilen her türlü menfaat ve değeri ifade etmektedir. Kara paranın suç kaynaklı gelir olduğu dikkate alındığında kara parayı temelde ikili bir ayrıma tutmak mümkündür. Birinci grup kara para; başlangıcından itibaren kara olan uyuşturucu, silah, organ kaçakçılığı, rüşvet ve yolsuzluk gibi tamamen yasadışı ve doğrudan yeraltı ekonomisi kapsamındaki faaliyetlerdir. İkinci grup kara para ise başlangıçta yasal faaliyetlerden kazanılmasına rağmen vergi kaçırılması suretiyle ortaya çıkan para veya menfaatlerdir¹⁴⁴.

Kara para tanımı yapılırken dikkat edilmesi gereken husus; kara paranın ekonomik, sosyal, ahlaki ve hukuki tanımlarının birbirlerinden ayrılması gereğidir. Çünkü bu dört perspektiften yapılacak tanım tek bir tanıma indirgenğinde kara paranın analizinde yanılmalara neden olunabilir. Örneğin ekonomik anlamda kara para olarak kabul edilen “vergi kaçakçılığı” hukuken kara para olarak kabul edilmemektedir, ahlaki ve sosyal yönden kara para olarak kabul edilen “rüşvet” hukuki anlamda kara para olarak kabul edilmemektedir. Esasen vergi suçları için kanunlarımızda; ceza kanunları hükümleri değil vergi kanunları hükümlerince cezalandırma öngörülmektedir¹⁴⁵.

Kara paranın ekonomik anlamda tanımı; kanunlar tarafından suç sayılan unsurların yanında ekonomik hayatı düzenleyen kanun ve kuralların çiğnenmesine bağlanmıştır. Hukuki anlamda kara para ise kara paranın ekonomikselsel değerini dikkate almaksızın kara parayı elde etmeye yönelik yapılan hareketin yürürlükteki kanunlara uyumunu dikkate almaktadır. Sosyal anlamda kara para; toplumun suç olarak kabul ettiği ve dolaylı olarak da olsa toplumsal hayata zarar veren her türlü faaliyetten elde edilen geliri kara para olarak kabul etmektedir. Tanımları dikkate aldığımızda en geniş kara para tanımı sosyal ve ahlaki anlamdaki kara para olduğu dikkat çekmektedir. Toplumsal olarak kara para tanımının geniş olması ve toplumun

¹⁴⁴ ÖZSOYLU A. Fazıl, **Yer altı Ekonomisi**, Akçağ yayınları, Ankara – 1999, s.;118

¹⁴⁵ AKIN Engin, “*VUK 359/B nin Kara Paranın Öncül Suçu Olması Açısından Değerlendirilmesi*” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 210 Mart – 2006, s. 112

kara para kazanmaya karşı tutumunun sert ve bilinçli olması idarenin kara parayla olan mücadelesine büyük faydaları dokunacak, olumlu bir durumdur¹⁴⁶.

3.1.2. Kara Para Aklama Kavramı ve Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Gelişimi

Türkiye'nin kara parayla mücadelesi 25 Eylül 1991'de FATF(Financial Action Task Force – Mali Eylem Görev Grubu)'e üye olmasıyla başlamıştır. FATF'e üye olmanın ardından Türkiye'de FATF'in kırk tavsiye kararını yerine getirmek amacıyla kara para aklamayı bir suç haline getirecek yasa hazırlama çalışmalarına başlanmış ve 9 Ekim 1994'te hazırlanan bir yasa taslağı TBMM'nin onayına sunulmuştur. Fakat erken seçim nedeniyle bu yasa taslağı TBMM tarafından onaylanamamış, kadük kalmıştır. 2 – 4 Kasım 1994 yılında Türkiye'de incelemelerde bulunan FATF yetkilileri 19 Eylül 1996 tarihinde FATF'in kırk tavsiye kararından 21. karar gereğince Türkiye'nin kırk tavsiye kararına uyum konusunda gereken adımları atmamasından dolayı yaptırım uygulama kararı almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda önceden hazırlanan ama meclisin onamaması nedeniyle kadük kalan yasa tasarısı tekrar TBMM'nin gündemine alınarak; 13 Kasım 1996'da TBMM'de görüşülmüş ve 19 Kasım 1996 tarihinde Resmi Gazetede “4208 Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. FATF 4208 sayılı kanunun çıkarılmasıyla yaptırım kararını 12 Aralık 1996 tarihinde kaldırmıştır¹⁴⁷.

26 Eylül 2004 tarihinde 5237 kanun numarası ile kabul edilen ve 01 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanununun; “suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama” başlıklı 282.maddesinde yapılan değişikle kara para kavramı yerine suçtan kaynaklanan gelir kavramı kabul edilmiştir. 4208 sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesi Kanununda uygulanan sayma yönteminden vazgeçilerek eşik yöntemi kabul edilmiştir. Yapılan bu değişikliklerle aklama suçu kendisine özel bir kanundan genel ceza kanunu içerisine alınmış, aklama eyleminin

¹⁴⁶ ÖZEN Necat, “Kara Para Aklama Suçu, Yöntemleri ve Ülkemizdeki Mücadele Sonuçlarına Genel Bir Bakış – I” **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 13, Sayı 150, Haziran – 2005, s. 217 – 218

¹⁴⁷ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, **Karapara Aklama Tanımı Aşamaları Yöntemi ve ilgili Uluslar arası Çalışmalar**,Ankara – 2000, s. 5 – 7

gerçekleşmesi için gerekli olan öncül suçlar ise tek tek sayılma yerine cezası bir yıldan hapis olan tüm suçlardan elde edilen gelir olarak tanımlanmış böylelikle öncül suçların kapsamı genişletilmiştir. Çok basit nitelikli suçların dışında kalan bütün suçlar 1 Haziran 2005 tarihi itibarıyla öncül suç kavramı içerisine alınmıştır¹⁴⁸.

Karşılaştırmalı hukukta; hukuki yönden kara paranın tanımlanmasında üç yöntem kullanılmaktadır. Birincisi; her türlü suç faaliyetinden elde edilmiş gelir, ikincisi belirli bir süre hürriyeti bağlayan cezaya tabi suçlardan elde edilen gelirleri, üçüncü yöntem ise tek tek sayılan suçlardan(öncül suçlardan) elde edilen geliri kara para olarak kabul etmektedir¹⁴⁹.

Ülkemizde 4208 sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun sayma yöntemi aracılığıyla kara parayı tanımlarken TCK 282. maddesi eşik yöntemi aracılığıyla kara para kavramı yerine suçtan elde edilen gelir kavramını kabul etmektedir. TCK 282. maddesine göre;

“(1) Alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini, yurt dışına çıkaran veya bunların gayrimeşru kaynağını gizlemek ve meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla, çeşitli işlemlere tabi tutan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu suçun, kamu görevlisi tarafından veya belli bir meslek sahibi kişi tarafından bu mesleğin icrası sırasında işlenmesi hâlinde, verilecek hapis cezası yarı oranında artırılır.

(3) Bu suçun, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek ceza bir kat artırılır.

(4) Bu suçun işlenmesi dolayısıyla tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

¹⁴⁸ ERGÜL Ergin, “Aklama Suçunun Anatomisi(TCK M. 282)” **Vergi Sorunları Dergisi**, Ocak 2007, s.105 – 106

¹⁴⁹ Ergin ERGÜL, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Para Konferansı**, Maliye Teftiş Kurulu-Ankara Üniversitesi SBF Ortak Çalışması, 8 Ocak 2003, s.12, Erişim: http://www.mtk.gov.tr/anasayfa_s.htm

(5) Bu suç nedeniyle kovuşturma başlamadan önce suç konusu malvarlığı değerlerinin ele geçirilmesini sağlayan veya bulunduğu yeri yetkili makamlara haber vererek ele geçirilmesini kolaylaştıran kişi hakkında bu maddede tanımlanan suç nedeniyle cezaya hükmolunmaz.”

Yeni TCK’yi da dikkate aldığımızda kara parayı; kanunların tespit ettiği belirli suçların sonucunda elde edilen ekonomik değerın meşruluk kazandırılmak amacıyla yasadışı durumdan kurtarılarak yasal ekonomik değerlere dönüştürülmesine ve yasal ekonomik sisteme dâhil edilmesine yönelik yapılan her türlü işlem olarak tanımlamamız mümkündür.

3.1.3. Kara Para Aklama Eylemi

Kara para aklamadan söz edilebilmesi için üç unsurun bir arada bulunması gerekmektedir. Bunlar;

- Bir suç işlenmiş olmalıdır.
- İşlenen suçun sonucunda bir ekonomik değer elde edilmiş olmalıdır.
- Elde edilen ekonomik değerlerin yasa dışı görünümünden kurtarılıp yasal görünüme kavuşturulmasına yönelik faaliyetlerde bulunulmalıdır¹⁵⁰.

Kara para aklama yeni kanunumuza göre suçtan kaynaklanan bir gelir elde edebilmemiz için gerekli birinci unsur bir suçun işlenmiş olmasıdır. 4208 sayılı kanununun tek tek sayma yöntemi ile belirlediği, 4237 sayılı TCK’nın 282. maddesinde eşik yöntemi ile içeriği genişletilen öncül suç kavramı; bir fiilin suç teşkil etmesi için fiilden önce varlığı gerekli olan, ilgili suçun özel kurucu unsurları olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin; hırsızlıkta çalınan eşyanın başkasına ait olması, çifte evlilikte önceden bir evliliğin var olması, çocuk düşürme suçunda hamile olunması... gibi¹⁵¹.

İşlenen suçun sonucunda elde edilen ekonomik değeri yani TCK 282. maddesindeki “suçtan kaynaklanan malvarlığı değerleri” kavramını; suçun işlenmesi

¹⁵⁰ ÖZEN Necat, “Kara Para Aklama Suçu, Yöntemleri ve Ülkemizdeki Mücadele Sonuçlarına Genel Bir Bakış – I” **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 13, Sayı 150, Haziran – 2005, s. 217 – 218

¹⁵¹ ÖZEN Necati, a.g.m., s. 218

yoluyla elde edilen maddi menfaat ve bunun değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan menfaatler olarak algılanması gerekmektedir. Suçtan kaynaklanan malvarlığı; taraf olduğumuz Palermo¹⁵² Sözleşmesi olarak bilinen; “Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” ne göre; gerek maddi gerek gayri maddi, taşınır veya taşınmaz, somut veya soyut her türlü varlık ve her türlü varlıklara ilişkin tasarruf hakkını veya aynı hakkı tevsik eden yasal belgeler veya araçlar olarak tanımlanmıştır. Strazburg¹⁵³ sözleşmesi olarak bilinen “Suçtan Kaynaklanan Gelirin Aklanması Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Sözleşme” nin 1. maddesinde suç kaynaklı gelir, suçtan doğan her hangi bir ekonomik yarar anlamındadır¹⁵⁴.

Bahsedilen bu üç unsur ise kara para aklamanın yasal unsurunu oluşturmaktadır. Kara para aklamanın yasal unsuru; alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezası gerektiren bir suçtan kaynaklanan mal arlığı değerlerinin, yurt dışına çıkarılması veya bunların gayri meşru kaynaklarını gizlemek yada meşru kaynaklardan elde edildiğine yönelik kanaat uyandırmak için çeşitli işlemlere tabi tutulmasıdır¹⁵⁵.

Kara para aklama suçunun maddi unsurunu ise iki seçimlik hareket oluşturmaktadır. Birinci seçimlik hareket; suçtan kaynaklanan malvarlığının yurt dışına çıkarılmasıdır. Bu seçimlik hareket en bilinen kara para aklama yöntemidir. Bu yöntemde göre elde edilen suç kaynaklı gelir kazanıldığı ülkeden başka bir ülkeye fiziki olarak taşınmaktadır. Bu taşıma işlemlerinde kuryelerden veya kargo şirketlerinden faydalanılabileceği gibi elektronik yöntemlerden de faydalanıla bilmektedir.

İkinci seçimlik hareket ise; suçtan elde edilen gelirin gayri meşru kaynağını gizlemek ve meşru bir yolla elde edildiğine yönelik kanaat uyandırmak maksadıyla çeşitli işlemlere tabi tutulması yöntemidir. Bu yöntemin uygulanmasında; özellikle

¹⁵² Palermo sözleşmesi 30 Ocak 2003 tarihinde 4800 sayılı kanunla onaylanmıştır.

¹⁵³ Strazburg sözleşmesi 16 Haziran 2004 tarihinde 5191 sayılı kanunla onaylanmıştır

¹⁵⁴ ERGÜL Ergin, “Aklama Suçunun Anatomisi(TCK 282)” **Vergi Sorunları Dergisi**, Ocak – 2007, sayı, 220, s. 106 – 107

¹⁵⁵ ERGÜL Ergin, a.g.m., s. 107

teknolojinin gelişmesiyle uygulayıcının hayal gücüne bağlı olarak yapılabilecek binlerce hareket şekli vardır ve sürekli bir gelişim söz konusu olmaktadır¹⁵⁶.

20. y.y.'ın son on yılında dünyadaki bankalar arasındaki rekabetin sonucunda bankalar; bankacılık faaliyetlerini genişleterek piyasa paylarını korumak için ve rakiplerinin müşterilerini çekebilmek için yeni hizmet ve ürünler sunarak yeni pazar ve piyasalardaki müşterilere yönelmişlerdir. Bankacılık sistemindeki bu rekabet kara para aklayıcılar için çok cazip bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bankacılık faaliyetlerindeki hizmetin çeşitliliği arttıkça kara para aklayıcıları içinde sonsuz denilebilecek bir kara para aklama yöntemi türetilmiştir¹⁵⁷.

Uygulamada kara para aklama eylemi gerçekleştirilirken bu iki seçimlik hareketin bir arada kullanılması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kara para aklama sadece ülke sınırları içerisinde aklanılabileceği gibi sınır aşan bir şekilde aklanmaya tabi tutulması daha yaygın bir uygulamadır. Bu nedenle kara parayla mücadelede uluslararası işbirliği ve suça karşı ortak mücadele olmaksızın bir başarı beklenilmesi olanaksızdır. Kanun dışı faaliyetlerden elde edilen para çok ender olarak bir tek ülke içerisinde değerlendirilmektedir. Suç örgütleri kendi aralarında küreselleşmişler ve faaliyette bulunacakları ülkelerde kendi organizasyonlarını tamamlayarak aralarındaki ülke sınırlarını kaldırmışlardır. Eğer kara parayla mücadelede en az suç örgütleri kadar dayanışma sağlanamazsa bu mücadele bisikletle uçağın yarışından öteye geçmeyecektir¹⁵⁸.

Kara para aklama suçunun manevi unsurunu seçimlik hareketlerine göre özel kasıt ve ya kasıt oluşturmaktadır. Eğer birinci seçimlik hareket gerçekleştirilirse yani suçtan kaynaklanan bir gelir yurt dışına çıkarılmaya çalışılırsa kastın varlığı yeterli olmaktadır. Fakat ikinci seçimlik hareket gerçekleştirilse kanun özel kast aramaktadır. Yani gayri meşru yollardan elde edilen malvarlığının kaynağını gizlemeye ve meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmaya yönelik

¹⁵⁶ ERGÜL Ergin, a.g.m., s. 107

¹⁵⁷ İNÖNÜ Akgün Alp, "Bankalarda Kara Para Aklama Risk Yönetimi", **Activeline Dergisi**, Ocak – Şubat – 2005, s.1, erişim : http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3582

¹⁵⁸ KAÇAR Hamza, **Kara Paranın Aklanması E-ticaret. Kara Para ve Terörün Finansmanının Önlenmesi**, Turhan Kitabevi Ankara – 2004, s.5

hareket edilmesi gerekmektedir. Kara para aklama eyleminde aklama işlemini gerçekleştiren kişinin eylemi gerçekleştirdiği mal varlığının öncül suçlardan kaynaklandığını bilmesi yeterli olup, suçun hakkında tamamıyla bilgiye sahip olması gerekmemektedir. Ayrıca ağırlaştırıcı şartlar söz konusu olduğunda cezanın arttırılabilmesi için failin bunların varlığını bildiğinin ispatlanması gerekmektedir¹⁵⁹.

Hâkim; cezayı ağırlaştırıcı bir işlem söz konusu olduğunda TCK 21. maddesine göre karar verecektir¹⁶⁰.

TCK 282. maddesinde düzenlenen ve 5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunla mücadele çizgileri belirlenen kara para hukuk sistemimize ilk kez 4208 sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanunla girmiştir¹⁶¹.

Aşağıda şekil 3’de suçtan kaynaklanan malvarlığının oluşumu gösterilmektedir. Şeklin 3’e göre; kara para aklama suçunun varlığından bahsedebilmek için öncelikle alt sınırı bir yıl hapis yada daha uzun süreli hapis olarak kapsamı genişletilen öncül suçlardan birinin gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Gerçekleştirilen öncül suç sonucunda suç kaynaklı bir malvarlığının(kara para) veya menfaatin elde edilmiş olması gerekmektedir. Üçüncü aşamada ise ve bu şekilde elde edilen malvarlığının yurtdışına çıkarılması veya kaynağının gizlenmesi(aklama) ve meşru yoldan elde edildiğine dair kanının oluşturulması amacıyla mali sisteme sokulması gerekmektedir. Kanunumuzca kabul

¹⁵⁹ ERGÜL Ergin, a.g.m., s.110

¹⁶⁰ TCK 21. maddesine göre: (a) suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Kast suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir. (b) Kişinin, suçun kanuni tanımındaki unsurların gerçekleşebileceğini öngörmesine rağmen fiili işlemi halinde olası kast vardır. Bu halde ağırlaştırılmış müebbet hapis müebbet hapis cezasına, müebbet hapis cezası 20 – 25 yıl hapis cezasına hükmolunur. Diğer suçlarda ise temel ceza 1/3 ‘den yarısı oranına kadar indirilerek uygulanır.

¹⁶¹ 4208 sayılı Kara paranın aklanmasının önlenmesine dair kanun; Kara para Aklama Suçu: Türk Ceza Kanununun 296 ncı maddesinde belirtilen haller haricinde, bu maddenin (a) bendinde sayılan fiillerin işlenmesi suretiyle elde edilen kara paranın elde edenlerce meşruiyet kazandırılması amacıyla değerlendirilmesi, bu yolla elde edildiği bilinen kara paranın başkalarınca iktisap edilmesi, bulundurulması; elde edenlerce veya başkaları tarafından kullanılması, kaynak veya niteliğinin veya zilyet ya da malikinin değiştirilmesi, gizlenmesi veya sınır ötesi harekete tabi tutulması veya bu hareketin gizlenmesi, yukarıda belirtilen suçların hukuki sonuçlarından failin kaçmasına yardım etmek amacıyla kaynağının veya yerinin değiştirilmesi veya transfer yoluyla aklanması veya kara paranın tespitini engellemeye yönelik fiilleri, ifade eder.

Kasıtlı olarak;

1 – Bir iktisadi değerin suç sayılan bir faaliyetten yada böyle bir faaliyete katılma eyleminden elde edildiğinin bilinmesine rağmen yasadışı kökenini gizleme yada görünümünü değiştirme veya bir faaliyetin gerçekleştirilmesine katılmış olan kişilere doğacak hukuksal sonuçlardan kurtulmaları için yardım etme amacıyla başka bir şekle dönüştürülmesi yada transferi,

2 - Bir iktisadi değerin suç sayılan bir faaliyetten yada böyle bir faaliyete katılma eyleminden elde edildiğinin bilinmesine rağmen gerçek niteliğinin, kaynağının, yerinin, bileşiminin, yer değiştirilmesinin, mülkiyetinin yada üzerindeki öteki hakların gizlenmesi ve görünümlerinin değiştirilmesi,

3 - Bir iktisadi değerin suç sayılan bir faaliyetten yada böyle bir faaliyete katılma eyleminden elde edildiğinin önceden bilinmesine rağmen iktisap edilmesi, zilyetliğinin kazanılması yada kullanılması,

4 – Yukarıda belirtilen eylemlerden herhangi birinin yapılması, yapılmasına asil yada yardımcı fail olarak katılınması, yapılmasına teşebbüs edilmesi, yardımcı olunması, azmettirilmesi, kolaylık sağlanması, yol gösterilmesi, ...v.b. haller kara paranın aklanması eylemi sayılmaktadır.

Kısaca kara para aklama terimi; yasadışı faaliyetlerden elde edilen fonların, yasal işlerden elde edildiği görüntüsünü verecek şekilde şekillendirilmesini amaçlayan işlemler, yasadışı paranın yasal değerlere dönüştürülmesi işlemi anlamına gelmektedir¹⁶³.

Bu açıdan bakıldığında Vergi Usul Kanunu 359. madde (b) bendinde düzenlenmiş olan “para cezasına çevrilemeyen hapis cezasını gerektiren kaçakçılık suçları”nda ceza olarak 18 aydan 3 yıla kadar hapis öngörülmesine rağmen kara para aklama suçu olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışmalı bir durum sergilemektedir. Fakat 4208 sayılı kanununun 2. maddesi (a) bendinde de öncül suç sayılan vergi kaçakçılığı, 18 Aydan 3 yıla kadar hapis cezası öngörüldüğü için TCK 282. madde gereğince de öncül suç kapsamı içerisine girmektedir. Fakat kara para aklama

¹⁶³ AYDIN Fazıl, “Kara Para Kavramının Değerlendirilmesi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 161 Şubat – 2002, s.22

suçunun maddi unsuru suç kaynaklı gelirin yurtdışına çıkarılması veya kaynağının yasal yollardan elde edilmiş olduğu kanısını uyandırmaktır. Vergi suçları suç kaynaklı gelirin aklanması suçunun maddi unsuruna uymamakla beraber kamu idaresinin bilgisi haricinde bir gelirin elde edilmesi ve suçun işlenmesi ile kamu idaresinin zarara uğratılmasının yanında kamu idaresinin sahte fatura ve/veya defter ve kayıtların yok edilmesi nedeniyle kamu idaresinin aldatılması ve kamu düzeninin bozulması söz konusu olmaktadır. VUK' a göre vergi suçlarına öngörülen cezanın idari ceza niteliğinde¹⁶⁴ olmasına rağmen VUK 359. maddesinde sayılan kaçakçılık suçunda hapis cezasının öngörülmektedir. Bu nedenle genel düzenlemenin haricinde vergi cezasının yanında ceza kanunlarınca da ceza verilmesi mümkün olmaktadır. Ancak suç kaynaklı bir gelir söz konusu olduğunda TCK 55. madde gereğince kazanç müsadere¹⁶⁵ uygulanması söz konusu olmaktadır. Eğer VUK 359. maddesindeki suçlar öncül suç olarak kabul edilirse TCK 5. maddesi¹⁶⁶ nedeniyle VUK 'unda değişikliğe gidilmesi gerekmektedir¹⁶⁷. Ancak kişinin eyleminin fikri ictima yani bir eylemle birden fazla suçun ortaya çıkması durumu olarak kabul edilmesi halinde TCK 44. madde¹⁶⁸ gereğince ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılması yeterli olacaktır. Ancak fikri ictimadan bahsedilebilmesi için; eylemin tekliği, eylemin aynı olması ve eylemin birden fazla suçu bir arada içermesi şartlarının bir arada gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartların bir arada gerçekleşmesi durumunda faile ceza kanunlarındaki "bir kimseye tek eyleminden dolayı tek bir ceza verilmesi ilkesi" gereği işlediği iki suçtan birisi için ceza

¹⁶⁴ VUK göre devletin vergi kaybına uğratılması sonucunda kesilen ceza vergi ziya-ı cezasıdır. Vergi ziya-ı cezası kaybına neden olunan verginin 1 katı artı gecikme faizi olarak uygulanmaktadır.

¹⁶⁵ TCK 55. Madde şu şekildedir; (1) Suçun işlenmesi ile elde edilen veya suçun konusunu oluşturan ya da suçun işlenmesi için sağlanan maddî menfaatler ile bunların değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik kazançların müsadere kararına karar verilir. Bu fıkra hükmüne göre müsadere kararı verilebilmesi için maddî menfaatin suçun mağduruna iade edilememesi gerekir. (2) Müsadere konusu eşya veya maddî menfaatlere elkonulmadığı veya bunların merciine teslim edilmediği hâllerde, bunların karşılığını oluşturan değerlerin müsadere hükmüyle hükmü edilir.

¹⁶⁶ TCK 5. maddesi şu şekildedir; (1) Bu Kanunun genel hükümleri, özel ceza kanunları ve ceza içeren kanunlardaki suçlar hakkında da uygulanır.

¹⁶⁷ AKIN Engin, "VUK 359/B nin Kara Paranın Öncül Suçu Olması Açısından Değerlendirilmesi" **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 210 Mart – 2006, s. 110 – 113

¹⁶⁸ TCK 44. maddesi şu şekildedir; (1) İşlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılır.

verilmesi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle kaçakçılık suçu ile kara para aklama suçunu bir arada işleyen kişi bu iki suçtan dolayı sadece bir cezaya muhatap olacaktır. Fakat fikri ictima mütemadi¹⁶⁹ suçlarla ani suçları bir arada içerisinde barındıramayacağından eylemin tekliği suçun türünün de tekliğine bağlı olmaktadır. Kaçakçılık suçu ani suçtur, eylemin suç olarak kabul edilmesi için örneğin sahte faturanın hazırlanması yeterlidir. Ancak kara para aklama genelde mütemadi suç olmasına rağmen bazı durumlarda ani suç özellikleri gösterebilmektedir. Örneğin bir ülkede açılan lüks bir İtalyan lokantası tüm aramalarda dolu olduğu cevabın verilmesine rağmen sürekli kapalı tutulduğu anlaşılmış ve faturalarda çok yüksek karların söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde lokantanın para aklamada kullanıldı görülmüştür. Aynı şekilde otobüs firmasının boş seyahat etmesine rağmen tüm koltuklar için bilet düzenlediği ve paranın bu firma geliri olarak aklandığı tespit edilmiştir. Bu gibi eylemlerde kara para aklama suçu VUK 359. maddedeki kaçakçılık suçu ile birlikte işlenmesine rağmen TCK 44. madde gereği tek bir ceza uygulaması söz konusu olacaktır. Ancak fikri ictimanın var olabilmesi için mutlak surette suçun aynılığı söz konusu olmalıdır. Eğer kara para aklama suçu vergi kaçakçılığı suçunu da içeren bir mütemadi suç olarak ortaya çıkarsa her iki suç için ayrı ayrı cezalandırma söz konusu olacaktır¹⁷⁰.

3.2. Kara Para Aklamamın Aşamaları

Kısaca yasalarca tespit edilmiş belli suçlar sonucunda elde edilen para, mal, kıymetli evrak veya diğer ekonomik değerlerin yasa dışı nitelikten çıkarılarak meşruluk kazandırmak amacıyla yasal ekonomik değerlere dönüştürülmesine yönelik yapılan işlemlerin tümü olarak tanımlanan¹⁷¹ kara para aklama terimi; 1920'li yıllara kadar dayanmaktadır. Kara para aklama terimi Amerika'da Alcapone'un suç kaynaklı gelirine yasal bir görünüm kazandırabilmek için çamaşır salonlarının nakit

¹⁶⁹ Mütemadi suç tabiri eylemin suç olarak kabul edilebilmesi için sürekliliğinin gerekli olması durumudur. Ani suç tabiri ise bir tek eylemin sonucunda suçun doğması anlamına gelmektedir. Nitekim kara para aklama gerek aşamaları gerekse suçun gerçekleştirilmesi için birden fazla eylemin gerekliliği nedeniyle mütemadi suç kapsamına girmektedir.

¹⁷⁰ AKIN Engin, *VUK 359'un Kara Para Aklama Yöntemi Olarak Kullanılması, Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 212, Mayıs – 2006, s.171 – 177

¹⁷¹ DPT, "VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu Raporu:Kayıt dışı Ekonomi", s.66 erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf> , (05.09.2006)

ödemeye dayalı çalışma sisteminden faydalanarak çamaşır yıkama salonları zinciri satın almasından esinlenilerek ortaya çıkmıştır¹⁷². İngilizcede kara para aklama, laundering(çamaşır yıkama) tabirine denk gelmektedir ve kara para aklama işlemi FATF uzmanlarınca çamaşır yıkama işlemine benzetilerek üç aşamada açıklanmaktadır. Birinci aşama çamaşırın makineye yerleştirilmesi yani nakit parayı normal malî ve ekonomik dolaşım içine sokmak yâda yurtdışına transfer etmekten ibaret olan ön yıkama “yerleştirme”(placement) aşamasıdır. İkinci aşama çamaşırın kirden arındırılması yani çeşitli finansal işlemlerle fonların kaynağını birbirine karıştırarak kara paranın kaynağı olan suçun izini silmeye yarayan yıkama “ayrıştırma”(layering) aşamasıdır. Üçüncü aşama ise; kirden arındırılmış çamaşırın diğer temiz çamaşırlarla birleştirilmesi yani aklanan meblağlara yasal bir kaynağın görüntüsünü verdikten sonra risksiz olarak kullanmak için temiz ve vergilendirilmiş bir gelir biçiminde piyasaya sürülmesi işlemi “bütünleştirme”(integration) aşamasıdır¹⁷³.

Kara paranın aklama teknikleri; kara paranın kaynağına, bulunduğu bölgeye ve aklamanın gerçekleştirildiği kuruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Fakat kara para aklama işlemi genellikle yerleştirme, ayrıştırma ve bütünleştirme olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Kara paranın aklanması için bu üç aşamanın birden gerçekleşmiş olması zorunlu değildir. Normalde üç adımda ve çok karmaşık bir şekilde gerçekleşen aklama işlemi bazı durumlarda tek aşamada yada iki aşamada dahi gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin paranın nakit olarak değil de hesaben yatırılmış olması yerleştirilme aşamasının ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Yerleştirme aşamasının ortadan kalkması ise kara para aklama suçunun yakalanmasında büyük bir riskten kurtulma anlamına gelmektedir¹⁷⁴. Kara para aklama eyleminin nerede gerçekleştirildiği sorgulandığında verilecek cevap herhangi bir yer olmasına karşın genellikle yerleştirme aşaması yani paranın nakit formdan kurtarılması çoğunlukla kara paranın kaynağına yakın yerlerde

¹⁷² UÇAR Serhat, “Kirli Paranın Yıkanması” makale, erişim: <http://www.sucveceza.com/icerik-307.html> (09.06.2007)

¹⁷³ ERGÜL Ergin, “Uluslar arası ve İç Hukukta Kara Para Aklamanın Cezalandırılması”, s.3

¹⁷⁴ ERGİN M. Okan, **Finansal Sistem Aracılığıyla Gerçekleştirilen Kara Para Aklama Yöntemleri**, Eylül – 2001, Merkez Bankası Teftiş Raporları, Rapor no 15, s.38 – 39

gerçekleştirilmektedir. Kara para aklayıcılar aklama eylemini gerçekleştirmek için kara para aklamaya karşı yasaların olmadığı yada güçsüz ve/veya etkisiz olduğu yerleri, ülkeleri aramalarına karşın gelirin ne kadar uzağa taşınırsa yakalanma riskinin o kadar artmasından dolayı kara paranın kaynağına yakın bölgelerde yerleştirilme aşamasının gerçekleştirilmesini tercih etmektedirler¹⁷⁵.

3.2.1. Yerleştirme Aşaması

Kara para aklamının ilk aşaması olan bu aşamada amaç, suçtan elde edilen nakit paranın fiziki olarak elden çıkarılmasıdır. Mali sistem içerisinde yer almayan kara para ya mali sistem içerisine sokulacak veyahut yurt dışına çıkarılarak daha çok Offshore Bankalar aracılığıyla finansal sistem içerisine girişi sağlanacaktır¹⁷⁶. Çünkü günümüzde nakit paradan ziyade kredi kartı, çek ve diğer para yerine geçen ve nakit olmayan araçların yaygın olarak kullanılması büyük meblağlı nakit paranın oldukça dikkat çekici olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kara paranın genellikle eroin ticaretinden elde edildiğini dikkate aldığımızda suçlunun 100 Dolar karşılığı satacağı kokainin ağırlığı 100 Dolarlık banknottan hafiftir eğer suçlu 100 kg. kokain satışı gerçekleştirirse elinde 100 kg. üzerinde bir ağırlığa sahip para olacaktır. Bu nedenle suç kaynaklı gelir elde eden kişinin dikkat çekmemek için öncelikle parayı nakit formadan kurtarması gerekmektedir. Paranın nakit formundan kurtarılması için suçlu ya parayı mali sistem içerisine sokmaya çalışacaktır veyahut parayı fiziki olarak yurt dışına çıkarma yolunu seçecektir¹⁷⁷.

Yerleştirme aşaması kara para akmanın, suçlular açısından en riskli ve zor, kara para aklama ile mücadele eden yetkililer açısından ise en kolay aşamasıdır. Çünkü bu aşamada kara para illegal kaynağı arasında bağ henüz kesilmemiş, aklayıcının paranın kaynağını açıklamaya ilişkin yasal bir gerekçesi henüz oluşturulmamıştır. Ancak para finansal sisteme ilk girişte şüpheli işlem bildirimine ve nakit bildirimine tabi tutulmaz ise fon transferi gerçekleştirildiğinde finansal işlemi

¹⁷⁵ TBB, Açıklama no: 4, “Kara Para Aklama”, s. 1, Erişim:<http://www.turkishbankers.org/seminars/KARA%20PARA%20by%20Roger%20Wilson%202000.pdf> (09.06.2007)

¹⁷⁶ AYDIN Fazıl, a.g.m., s.24

¹⁷⁷ BAŞAK Ramazan, a.g.e., s. 3 – 4

gerçekleştiren kuruluş ilk finansal kuruluşun gerekli incelemeleri ve sorgulamalarını yerine getirdiği varsayımıyla çok özel emareler olmadığı sürece paranın kaynağını sorgulamayacaktır¹⁷⁸.

Kara para yerleştirme aşamasında şu yöntemlere tabi tutulabilmektedir;

- Fiziki olarak yurtdışına çıkarılarak denetimin daha az olduğu ülkelerde bankaya yatırılabilir,
- Küçük tutarlara (bildirim sınırının altındaki) bölünerek ülke içerisindeki çeşitli bankalara çeşitli isimler altında yatırılabilir,
- Gayrimenkul, lüks otomobil, antika eşya, mücevher, sanat eseri alımında kullanılabilir,
- Hisse senedi, çek, bono, poliçe... gibi mali araçlara dönüştürülebilir,
- Kumarhane geliri, turizm geliri, ihracat geliri... gibi gösterilebilir.
- Finansal kuruluşlar veya onların çalışanları ile anlaşarak finansal sisteme sokulabilir yada suç geliri elde edenler doğrudan sahibi oldukları finansal kuruluş yardımıyla paranın sisteme entegresini sağlayabilirler.

Sonuç olarak yerleştirme aşaması gerçekleştirildikten sonra para nakit formdan kurtulacak ve mali sistem içerisinde teknolojinin de faydasıyla artık çok hızlı ve karmaşık işlemlere tabi tutulabilecektir.

Ancak istisnai bir durum olarak para eğer nakit halinde değilse yani ödeme finansal sistemin aracılığıyla gerçekleştirilmişse kara para aklamanın yerleştirme aşamasına ihtiyaç duyulmayacaktır¹⁷⁹.

3.2.2. Ayrıştırma Aşaması

Kara para aklamanın bu aşamasında amaç paranın kaynağının kara olduğunun gizlenmesidir. Yerleştirme aşamasında mali sisteme sokulan para kaynağından fiziksel ve nedensel olarak uzaklaştırılması amacıyla bir dizi karışık mali işlem

¹⁷⁸ ERGİN M. Okan, **Finansal Sistem Aracılığıyla Gerçekleştirilen Kara Para Aklama Yöntemleri**, Eylül – 2001, Merkez Bankası Teftiş Raporları, Rapor no 15, s.39

¹⁷⁹ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.75 – 77

gerçekleştirilmektedir. Böylelikle hem para hem de paranın sahibi olan suçlunun ortaya çıkarılması önlenmektedir.

Kademeli işlem olarak da bilinen bu aşamada, para küçük miktarlara bölünerek dünya bankacılık sistemi içerisinde bankadan bankaya, ülkeden ülkeye aktarılmaya başlanmaktadır¹⁸⁰. Bu aşama karışık bir bankacılık bürokrasisi gerektirmektedir. Sürekli ülkeler ve bankalar arası aktarımları gerçekleştirilen para kuşku uyandırmamak için her bir bankada kısa sürelerle tutulur, sıklık, karmaşıklık ve hacim bakımından yasal işlemlere benzeyen mali işlemler gerçekleştirilir. Kara paranın hareketini hızlandırmak ve kaynağından mümkün olan en etkin şekilde ayırmak amacıyla finansal sistemin tüm özelliklerinden faydalanan kara para aklayıcıları özellikle kısa adı SWİFT¹⁸¹ olan “Dünya Bankalar Arası Mali İletişim Sistemi”nden ve CHIPS sisteminden faydalanmaktadırlar. SWİFT sisteminde gizli hiçbir şeyin söz konusu olmamasına rağmen paranın hareketindeki hızlılık nedeniyle kaynağına ulaşmak neredeyse imkânsız bir hale gelmektedir¹⁸².

Aklayıcılar açısından kolay, kara para aklamayla mücadele edenler açısından zor ve yüksek maliyetli olan bu aşamada özellikle teknolojideki ilerlemelerden dolayı kara para aklayıcı bilgisayar başında birkaç tuşa basarak çok sayıda işlem gerçekleştirirken mücadele edenlerin bu işlemleri tek tek deşifre ve takip etmesi gerekmektedir. Kara para aklayıcı parayı borsa, banka ve sigorta gibi çeşitli alanlara yatırabilmektedir. Bu işlemlerin takibatı içinse birden fazla uzmana ve uluslar arası mücadeleye, işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Zaman ve maliyetin bu yüksekliği nedeniyle kara para ile mücadelede yerleştirme aşamasının önemi bir kez daha vurgulanması gerekmektedir. Ayırıştırma aşaması adeta suçlunun polis ile arasındaki mesafeyi açtığı aşama olmaktadır. Çünkü yapılan işlemlerin sayıca fazla olması ve

¹⁸⁰ ÖZSOYLU A. Fazıl. a.g.e., s.121

¹⁸¹ SWIFT Sistemi gerçekte fon transfer sistemi değil finansal kuruluşların uluslar arası fon transferlerinde kullandıkları gelişmiş ve güvenli bir haberleşme sistemidir. Bu sistemin olumlu yönü uluslar arası ticareti ve fon transferlerinin hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleşmelerini sağlamalarıdır. Olumsuz(zayıf) yönü ise bu sistemlere yönelik denetim ve düzenlemeleri zayıf olmasıdır. SWIFT ile benzer özellikleri olan CHIPS ve FEDWİRE isimli sistemler mevcuttur. Bunlardan FEDWİRE Amerika Merkez bankasınınca işletilmekte diğer ikisi ise özel olarak işletilmektedir.

¹⁸² MAVRAL Ülker, a.g.e., s.62 – 63

karmaşıklığı neredeyse paranın kaynağına ulaşılmasını imkânsız hale getirmektedir¹⁸³.

3.2.3. Bütünleştirme Aşaması

Yerleştirme ve ayrıştırma aşamaları başarıyla tamamlandıktan sonra paranın yuvaya dönme aşaması olan bütünleştirme aşaması gerçekleştirilmektedir. Bu aşama yasadışı işlemlerden kaynaklanan mal varlığına yasal görünüm kazandırılması aşamasıdır. Bütünleştirme(entegrasyon) paravan şirketler aracılığıyla, paranın gerçek sahibine borç verilmesi yada yabancı mali kuruluşlara yatırılmış olan paranın ülke içerisinde alınacak borçlara teminat olarak gösterilmesi, sınırda satılan yada satıldığı iddia edilen mallara yüksek yada naylon fatura düzenlenmesi gibi tekniklerle gerçekleştirilmektedir¹⁸⁴. Bütünleştirme aşamasından sonra sorulacak bir soruya verilecek yasal bir açıklama veya herhangi bir soruyu gerektirmeyecek yasal bir görünüm elde edilmiştir. Kara para aklayıcı parayı normal ticari para olarak ekonomiye ve parayla menkul – gayrimenkul satın alabilir, yatırım yapabilir, kredi almak için teminat olarak gösterebilir, hisse senedi, bono, tahvil satın alabilir, borç verebilir veya borçlarını ödeyebilir. Kısacası her türlü işlemi gerçekleştirerek paranın sistemle bütünleşmesini ve yasal fonlardan farklı yönlerinden arınması sağlanmıştır. Bu aşamada paranın kaynağının kara olduğunun tespiti çok zordur. Çünkü sayısız işlemin, varlığın ve/veya hesabın olduğu bir ortamda kişilere gelirlerinin kaynağının sorulması çok zor ve anlam dışıdır¹⁸⁵.

Paranın yerleştirilme ve ayrıştırılma aşamalarında para sistem içerisinde kaynağından uzaklaştırılmak amacıyla işlemlere tabi tutulurken bütünleştirme aşamasında amaç artık aklama değil aklanan paranın kullanımınıdır¹⁸⁶.

¹⁸³ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.78 – 80

¹⁸⁴ ILGIN Yılmaz, a.g.e., s. 13

¹⁸⁵ AYDIN Fazıl, a.g.m., s.25

¹⁸⁶ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s. 80 – 81

TABLO 20: Kara Para Aklama Aşamaları

YERLEŞTİRME (PLACEMENT) AŞAMASI	AYRIŞTIRMA (LAYERİNG) AŞAMASI	BÜTÜNLEŞTİRME (İNTEGRATION) AŞAMASI
Nakit bankaya yatırılır	Para yurtdışına transfer edilir	Gerçek olmayan kredi geri ödemeleri yada sahte faturalar ile para geri döndürülür
Nakit ülke dışına çıkarılır	Nakit yurtdışında bir bankaya yatırılır	Çok sayıda karmaşık transfer yapılarak paranın kaynağına kadar izinin sürülmesi zorlaştırılır
Nakit yüksek değerli mal / gayrimenkul alımında kullanılır	Mal – gayrimenkul yeniden satılır	Satıştan elde edilen gelir yasallaştırılmış olur

3.3. Kara Para Aklama Yöntemleri

Kara para aklama bir meslek olarak kabul edildiğinde mesleği icra edenlerce uygulanılacak yöntemler; mesleği icra edenlerin hayal gücüne, finansal sistem içerisinde kullanılan araçların çeşitliliğine, ülkenin ekonomik ve hukuksal tavrına bağlı olarak değişen sınırsız sayıda kara para aklama yöntemi vardır ancak bu yöntemler çok çeşitli ve karmaşık olduğu kadar gizlidirler¹⁸⁷.

Kara para aklama işi yasadışı geliri elde edenlerce yapıla geldiği gibi bu işle uğraşan profesyonellerde vardır. Aklama işiyle uğraşan muhasebeciler, avukatlar, bankerler ve mali danışmanların genelde sağlam bir mesleki geçmişleri vardır, çoğu sabıkasızdırlar ve öncül suçla bir ilgileri bulunmamaktadırlar. Sundukları hizmetlerine karşılık komisyon, prim adı altında kazanç elde etmektedirler¹⁸⁸.

Kara para aklamanın birbirinden farklı ve sınırsız sayıda olmasına karşın ortak olan üç temel özelliği vardır¹⁸⁹;

- Kara para aklayıcılar gelirin gerçek kaynağını ve sahibini gizlemek zorundadırlar.

¹⁸⁷ MAVRAL Ülker, a.g.e., s.64

¹⁸⁸ ERGÜL Ergin, a.g.e., s. 9 – 10

¹⁸⁹ ERGİN M. Okan, a.g.r., s.41

- Kara paranın maliki gelirin kontrolünü sürekli elinde tutmak zorundadır.
- Aklayıcılar kara paranın şeklini değiştirmeleri gerekmektedir.

Sınırsız sayıda yöntemin ve çok sayıda kurumun kullanıldığı kara para aklama tekniklerinin belli başlı öne çıkan yöntemleri aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

3.3.1.Fonların Fiziken Ülke Dışına Çıkarılması Yöntemi

Nakit kaçakçılığı da denilen bu yöntemin esası nakit paranın; kuryeler aracılığıyla finansal sistemler üzerinde yeterli denetimin olmadığı, banka gizliliğinin esas olduğu ve/veya işbirliği yapacak kurumların bulunduğu ülkelere taşınarak kara paranın mali sistem içerisine girişinin sağlanmasıdır. O ülke mali sistemine dahil edilen para istenildiğinde o ülkenin finansal kurumlarını kullanarak geldiği ülke ve/veya diğer ülkelere transfer edilebilecektir¹⁹⁰.

Nakit kaçakçılığı yöntemi kara para aklamada kullanılan en eski yöntemdir. Aklayıcılar nakdin ülkeler arası kaçakçılığı konusunda; uçak, bot yada otomobil ile dışarı çıkarılması veya konserve, oyuncak, beyaz eşya, dalgıç tüpleri, ve makine parçalarının içerisine saklanarak yurtdışına çıkarılması gibi yöntemler görülmüştür. Hatta nakdi yutan yada vücutlarının çeşitli yerlerine saklayan kuryelere de rast gelinmiştir¹⁹¹.

Kara paranın ülke dışına çıkarılma nedeni, ilgili ülke içerisindeki nakit işlem bildiriminden ve şüpheli işlem bildiriminden kurtulmaktır¹⁹². Ülkemizde bildirim yapmakla sayılan kuruluşlar; her türlü alım satım, havale, ödeme, saklama, takas, trampa, borç alma, borç verme, borcun nakli, borcun temliki, kiralama, kiraya verme, çek ve senet tahsili, sermaye piyasası işlemi, mevduat, kar zarara katılma veya cari

¹⁹⁰ MAVRAL Ülker, a.g.e., s. 65 – 66

¹⁹¹ ERGİN M. Okan , a.g.r., s. 41 – 42

¹⁹² 5549 sayı ve 11.10.2006 tarihinde kabul edilen Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi hakkında Kanun'un 2. maddesi (d) bendi bildirimde bulunma yükümlülüğüne sahip olan kuruluşları; "Bankacılık, sigortacılık, bireysel emeklilik, sermaye piyasaları, ödünç para verme ve diğer finansal hizmetler ile posta ve taşımacılık, talih ve bahis oyunları alanında faaliyet gösterenler; döviz, taşınmaz, değerli taş ve maden, mücevher, nakil vasıtası, iş makinesi, tarihi eser, sanat eseri ve antika ticareti ile iştigal edenler veya bu faaliyetlere aracılık edenler ile noterler, spor kulüpleri ve Bakanlar Kurulunca belirlenen diğer alanlarda faaliyet gösterenler" olarak belirlemiştir.

hesaplardan para çekme veya yatırma gibi MASAK tarafından tespit edilen işlemleri bildirmekle mükelleflerdir.

Ülkemizde fonların fiziki olarak yurtdışına çıkarılması yöntemi; daha çok Doğu Avrupa ülkeleri ile bağımsızlığını kazandıktan sonra bankacılık sistemlerini henüz yetersiz veya çok fazla komisyonla çalışan Türk Cumhuriyetleri kanalıyla gerçekleştirilmektedir¹⁹³.

3.3.2. Şirinler (Smurfing) Yöntemi

Şirinler yönteminde amaç kara paranın; dikkat çekmeden ve resmi raporlama eşiklerinden kaçınarak çok sayıda kişi adına açılmış hesaplar kanalıyla finansal sisteme girişini sağlamaktır. Bildirim yükümlülüğü kapsamında kaçınmak için kara para bildirim limitine yakın tutarlara bölünür ve çok sayıda kişi (smurf) tarafından çok sayıda bankaya veya aynı bankanın farklı şubelerine yatırılır¹⁹⁴. Böylelikle kara para yerleştirme aşamasını tamamlayarak ayırıştırma aşamasına hazır hale getirilmektedir. Finansal sisteme ilk giriş sağlandıktan sonra diğer kuruluşlar bu paranın kaynağının sisteme giriş aşamasında sorgulandığı varsayımıyla hareket edecekler ve ikinci ve sonraki işlemlerde kaynak araştırması yapmayacaklardır.

Örneğin Amerika da bildirim sınırı 10.000 Dolar'dır kaba bir hesapla 20 kişilik bir kara para aklama ekibi farklı bankalara ve/veya aynı bankanın farklı şubelerine 9.000'er Dolar yatırarak günde 180.000 Dolar, 10 günde 1.800.000 Dolar yatırabilirler. Aynı işlemi aynı kişiler ikinci bir banka aracılığıyla gerçekleştirirlerse 10 günde 3.600.000 Doları yerleştirmeyi başara bileceklerdir. Şirinler yöntemi kara paranın nakit işlem bildiriminden kurtarılmasına yaramaktadır ancak şüpheli işlem bildirimini için herhangi bir sınır söz konusu olmadığından para şüpheli işlem bildirimine tabi tutulabilecektir. Bildirimlere tabi olmadan sisteme giren para ise kasa çekleri, havale ve/veya fiziki olarak yurtdışına çıkarılabilir yâda ülke içerisinde aklamanın diğer aşamalarına da tabi tutulabilecektir¹⁹⁵.

¹⁹³ GÜLER Kadir, **Kayıt Dışı Ekonomi ile Bağlantısı Yönüyle Vergi Suçları ve Kara Para Aklama**, Gazi Üniversitesi Master Tezi, Ankara – 2001, s.,40 – 41

¹⁹⁴ TC MASAK, Şüpheli İşlem Bildirim Rehberi, Temmuz – 2006, s. 5

¹⁹⁵ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.85

3.3.3. Parçalama (Structuring) Yöntemi

Yasa dışı yollardan elde edilen kara parayı küçük miktarlara bölüp bunları bankaya yatıracak çok sayıda kişiyi (smurfleri - şirinleri) her zaman bulmak mümkün olmayabilir. Bu nedenle insan sayısı yerine işlem sayısını artırmak suretiyle bildirimden kaçınmak mümkün olmaktadır. Bu yöntemde de amaç yine ülkelerin nakit bildirimine takılmaksızın kara paranın finansal sisteme girişini sağlamaktır. Bu yöntemin şirinler yönteminden ayrılan yönü insan sayısındaki düşüş, işlem sayısındaki artıştır¹⁹⁶.

Örneğin küçük bir kasabada oturan bir şahıs bu yöntemi kullanarak; üç mali kuruma üç yıl içerisinde 1.038.354 Dolarlık bir nakit girişini sağlamış ve hesapta biriken paraları hesap sahibince yazılan çeklerle tahsil işlemlerinin gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir¹⁹⁷.

3.3.4. Vergi Cennetleri (Off-Shore Merkezleri)

Vergi cennetleri olarak adlandırılan ve kıyı bankacılığının(ofshore bankacılığı) yapıldığı yerler olarak bilinen ada ülkeleri vergiden kaçınma ve paravan şirketler kanalıyla kara para aklamak amacıyla kullanılan başlıca yerlerdir. Ancak uluslararası kabul görmüş bir tanım yapılamamasına rağmen kıyı bankalarının yaptıkları işlemler ve buldukları bölgelere göre yapılan başlıca tanımlar şunlardır¹⁹⁸.

Ülke dışında kazanılan fonların yine ülke dışında kullanılmasını sağlayan ve ilgili ülke bankacılık sektörü için düzenlemiş her türlü yasa ve yönetmeliklerin dışında kalan bankacılık için;

- Dıştan dışa bankacılık
- Bir tür serbest bölge bankacılığı...

¹⁹⁶ PETÜK Kadir Can, **Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine İlişkin Uluslar arası Girişimler ve Türkiye’de Kara Paranın aklanmasıyla Mücadele**, Master Tezi Gazi Üniversitesi, Ankara – 2005, s. 15

¹⁹⁷ Mali Eylem Görev Grubu, **Kara Para Aklama Tipolojileri**, MASAK Yayın no: 7, Ankara – 2000, s. 98

¹⁹⁸ DEMİR Muzaffer, “*Globalleşen Vergi Cennetleri*”, **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 165, Haziran – 2002, s.41

• Kıyı bankacılığı veya kıyı dışı bankacılıkta denilen offshore bankacılığı; temelde özel bir banka değil diğer bankalar gibi mevduat toplayan ve kredi veren, güvene dayalı işlem yapan bir bankacılık türüdür. Ancak bir ülkenin kıyısında bulunmasına rağmen hukuken o ülke sınırlarına dahil sayılmayan bölgelerde gerçekleştirilmektedir. Kıyı bölgesinde ikamet etmeyenler için kurulan bu bankalar yatırımcısına düşük vergi yükü, yüksek faiz geliri ve denetimden kaçınmak gibi avantajlar sağlamaktadır. Ülkemize en yakın vergi cenneti Güney Kıbrıs Rum Kesiminde bulunmakla birlikte vergi cennetlerinin tüm dünyadaki belli başlı özellikleri şunlardır¹⁹⁹.

- Politik istikrar ve döviz kontrolünün bulunmaması,
- Coğrafi olarak gelişmiş ülkelere yakın ve direk ulaşım olanağının bulunması,
- Kaliteli posta, telefon, teleks hizmetine sahip olunması,
- Güvenli ve iyi işleyen bir bankacılık sektörünün bulunması,
- Uluslar arası kabul gören bir hukuk sistemine sahip olunmasıdır...

Bu özelliklerin yanında bu bölgelerde ikametgah veya tabiiyet gibi sorunlar olmamakta, şirket kurmak ise bürokratik uygulamaların dışında tutulmaktadır. Örneğin Anfuilla'da dünyanın herhangi bir yerinden internet aracılığıyla şirket kurmak 10 dakika sürmekte, Bahamalar'da bulunan 415 bankanın 116 sı fiziki bir büroya sahiptir²⁰⁰.

Türkiye'de kıyı bankacılığına ilişkin düzenlemeler, Serbest Bölgeler Mevzuatı çerçevesinde yapılmış ve serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılarak vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükelleflerine dair mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı hükmü kararlaştırılmıştır. Söz konusu uygulamaya rağmen bugüne

¹⁹⁹ BİLİCİ Nurettin, "Vergi Cennetleri İle Mücadele" 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004, s.601

²⁰⁰ MAVRAL Ülker, a.g.e., s. 112

kadar Türkiye’de serbest Bölgelerde hiçbir kıyı bankası(off-shore) kurulmamış ya da yabancı bir banka şube açmamıştır²⁰¹.

Müşterilerine gizlilik, politik istikrar, düşük vergilendirme veya vergileme olmaması, sermaye hareketlerinde tam serbestlik gibi hizmetler sunulan vergi cenneti ülkelerinde kara para aklama vergi cenneti ülkedeki mevcut finansal kuruluşlar ve/veya kurulan paravan şirketler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir²⁰².

Kıyı bankacılığının gelişmelerinde kara para kadar katkısı olan bir diğer olayın ise OPEC ülkelerinde biriken petrol gelirlerinin kanalize edileceği merkezlere olan ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Günümüzde kıyı bankalarının mevduatı ağırlıklı olarak Petro-Dolar ve Narko-Dolar adı verilen gelirlere oluşmaktadır²⁰³.

3.3.5. Nakit Kullanılan İşyerleri (Göstermelik Şirketler)

Kara para aklayıcılar nakit dönüşümün yoğun olduğu işyerleri kurarak yasa dışı kaynaklardan elde ettikleri gelirleri bu şirketlerden elde edilen gelirle karıştırma yoluna gitmektedirler. Pizza dükkanları, hamburgerci, çamaşırhaneler, oto galeri, lokanta gibi işletmeler muhasebe denetimlerinin yapılmasının oldukça zor olması nedeniyle kara para aklamaya uygun niteliktedirler. Nitekim 1984’te gerçekleşen “Pizza Bağlantısı” olayında ABD’deki pizzacı zincirinden İsviçre’ye ve İtalya’ya uyuşturucu bedeli olarak 60 milyon Dolar gönderildiği ve İtalya’da hala bu yöntemin yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir²⁰⁴. Kara para aklamının tabir olarak ortaya çıkışının da bu türden bir uygulama olduğu düşünüldüğünde yaygın bir şekilde kullanılan bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Bu yöntemde adı geçen şirketler sürekli çalışabildiği gibi haftanın belirli günlerinde çalışıp diğer günlerinde kapalı olmasına rağmen gelir elde edilmiş olarak gösterilebilmektedir.

²⁰¹ ALPTÜRK Ercan, KAYACAN Ayfer, *Off-shore Hesaplarının Finansal ve Vergisel Boyutu ile Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi*, <http://www.masak.gov.tr/tr/alpturkmakale.html> (12.06.2007)

²⁰² ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.87 – 88

²⁰³ ÖZSOYLU A. Fazıl. A.g.e., s.123

²⁰⁴ ARSLAN Hilal, **Karapara Bağlantısı Yönüyle Kayıt Dışı Ekonomi**, Yeterlilik Tezi, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Ankara – 2004, s.62

3.3.6. Paravan–Hayali Şirketlerin Kullanılması

Paravan şirketler göstermelik şirketlerden farklı olarak herhangi bir ticaret veya imalat faaliyetinde bulunmayan ve genellikle sınır ötesi merkezlerde, kağıt üzerinde kurulan(masa, kasa, adres kısa) şirketlerdir. Kuruluş amaçları; kara paranın aklanmasının ayrıştırma aşamasında fon transferlerinin bu şirket üzerinden gerçekleştirilerek izinin sürülmesini zorlaştırmaktır. Sır saklama yükümlülüklerinden dolayı ortaklarının dahi öğrenilmesi mümkün olmayan paravan şirketlerin diğerlerinden ayırmak neredeyse imkânsızdır²⁰⁵.

Kara para aklama işi yapanlar birden fazla paravan şirket sahibi olabilirler ve yasadışı geliri bu şirketler arasında transfer ederek kaynağından uzaklaşmasını sağlayabilmektedirler. Şirketler arası yapılan transferler sonucunda;

- Paravan şirket çok karlı bir şirket gibi gösterilebilir ve kâğıt üzerinde görünen karın yerine kara para konularak aklama işlemi gerçekleştirilebilir
- Paravan şirket birçok şirketi, gayrimenkulü veya değerli kâğıdı alabilir. Bilinçli olarak yapılan spekülasyonlarla bu alım satımlardan kar elde edilmiş gibi gösterilir ve vergisi ödenilerek kara para aklanır²⁰⁶.

3.3.7. Oto Finansman Borç (Loan – Back) Yöntemi

Oto finansman yöntemi kısaca şu şekilde işlemektedir;

- Kara para aklayıcı off-shore merkezine giderek parayı (A) bankasına yatırır. Eğer isterse (A) bankasından başka bir ülkedeki (B) bankasına havale eder
- Daha sonra kendi ülkesinde ki (C) bankasına başvurarak (A) veya (B) bankasındaki hesabı teminat göstermek suretiyle kredi talebinde bulunur ve (C) bankası kara para aklayıcıya bu krediyi verir
- Aklayıcı aldığı kredi ile istediği yatırımı yapar (örneğin otel alır) ancak (C) bankasından aldığı krediyi geriye ödemez

²⁰⁵ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.80

²⁰⁶ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.90

• (C) bankası kredinin ödenmemesinden dolayı müşterinin (A) veya (B) bankasındaki parasını haciz eder. Böylece aklayıcının kara parası otel veya başka bir yatırım olarak aklanmaktadır²⁰⁷. Bu yöntemde kara para gerçek bir kredi şekline dönüştürülmekle beraber aklayıcı kişiye vergi avantajı da sağlanmaktadır²⁰⁸.

3.3.8. Döviz Büroları

Bankalara oranla çok daha kolay kurulan döviz büroları nakit ağırlıklı çalışması ve para değişiminin yapılmasından dolayı suiistimale açık kuruluşlardır. Günümüzde döviz büroları nakit takas etmenin yanında, seyahat çeki, euro çek, kişisel çek gibi çekler verebilmekte hatta bazı ülkelerde fon transferi yapabilmektedir. Döviz bürolarınca kara para aklayıcılara sunulan hizmetler; küçük banknotlardan oluşan nakdin büyük kupürlü farklı ülke paralarına çevrilmesi, nakdin çek... v.b. parasal araçlara dönüştürülmesi, nakdin döviz bürosunun kendi parasıymış gibi finansal sisteme sokulması ve müşterinin dilediği yerlere transfer edilmesi... gibi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır²⁰⁹.

3.3.9. Hayali İhracat – İthalat – Sahte Veya Yanıltıcı Belge Düzenlenmesi

Bu tür faturalarla kara paranın aklanması şu şekilde olmaktadır; piyasa değeri çok düşük veya hiç olmayan bir mal ihraç edilmiş olarak gösterilmekte ve düzenlenen faturalarda; ihracat ya olduğu miktardan daha yüksek olarak faturalandırılmakta ve aradaki fark kadar para aklanmaktadır. Örneğin yapıla 50.000 YTL lik ihracat 500.000 YTL olarak belgelendirilmekte ve 450.000 YTL aklanmaktadır. Yada ihracat yapılmaksızın hazırlanan sahte fatura²¹⁰ aracılığıyla para

²⁰⁷ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.90 – 91

²⁰⁸ ERGİN M. Okan, a.g.r., s.84

²⁰⁹ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.82 – 83

²¹⁰ Sahte fatura; gerçekte olmayan bir işlem için düzenlenmekteyken muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge var olan işlemin olduğundan daha yüksek veya düşük gösterilmesi için düzenlene belgedir. VUK'a göre sahte faturanın cezası 18 aydan 3 yıla ve para cezasına çevrilmesi mümkün olmayan hapis cezası iken muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge 6 aydan 3 yıla ve para cezasına çevrilebilen hapis cezası gerektiren kaçakçılık suçlarıdır.(VUK 359/a ve 359/b)

aklama işlemi gerçekleştirilmektedir. Aynı işlemler ithalat içinde söz konusu olmaktadır²¹¹.

3.3.10. Kumarhaneler Ve Gazinolar

Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge aracılığıyla vergi kaçırmakla beraber kara para aklamakta mümkündür. Mükellefler genellikle maliyetleri veya giderleri yükselterek daha az vergi ödemek, belgelendirilmeksizin yapılan harcamaları perdelemek, KDV iadesi almak, naylon fatura ticareti yaparak kazanç temin etmek ve kara paranın aklanmasını sağlamak amaçlarıyla sahte ve/veya yanıltıcı belge düzenlemektedirler²¹².

Kumarhanelerin ve gazino türü işletmelerin kara para aklamada kullanılması başlıca iki yöntemle olmaktadır. Birinci yöntemde yasadışı bir kaynaktan elde edilen gelire casinolardan fiş alınmaktadır. Fakat kumar oynanmayarak yada çok az kumar oynanarak elde kalan fişler casinolarda çeklerle değiştirilmekte, söz konusu çekler bankaya kumar geliri gibi yatırılarak buradan istenilen ülkeye transfer edilmekte veya gayri menkul alımı gibi işlemlerde kullanılmaktadır. İkinci yöntem ise; kara paranın doğrudan casinoya verilerek komisyon düştükten sonra kalan kısmın kumar geliri olarak aklanması işlemidir. Aralarındaki fark birinci yöntemde kumarhane sahiplerinin ortak olması söz konusu olmazken ikinci yöntemde kumarhane daha etkin bir şekilde aklama işlemi içerisinde yer almaktadır²¹³.

3.3.11. Alternatif Havale Sistemleri

Yeraltı havale sistemleri de denilen alternatif havale sistemleri, parayı nakit hareketi olmaksızın transfer eden ve güvene dayalı oluşturulmuş bir sistemdir. Genellikle etnik gruplar tarafından kullanılan bu sistem uluslar arası göçlerin artmasıyla yaygınlaşmıştır. Yasal amaçlar için ortaya çıkan bu sistemde; kaçakçılık,

²¹¹ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.99

²¹² MAVRAL Ülker, a.g.e. s.84 – 85

²¹³ BAŞAK Ramazan, a.g.e., s. 8

sermaye akışı, vergi kaçakçılığı, dolandırıcılık ve kara para aklama gibi yasadışı işlemlerde gerçekleştirilmektedir²¹⁴.

Bazı ülkelerde chop, hundi veya hawala olarak adlandırılan bu sistem hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır ve bu nedenle sisteme nüfuz etmek ve yapılan işlemleri çözmek oldukça zordur. Ancak bu sistemin bilinen belli başlı özellikleri; güven esasına dayanması, etnik bir yapıya sahip olması, yapılan işlemlerde kayıt kullanılması yada yanıltıcı kayıt kullanılması, bankacılık sistemine göre daha hızlı ve ucuz olduğu ve gizlilik garantisi olmasıyla tespit etmenin zor olması olarak sayılabilir.

Hawala sistemi; hayali ihracattan, rüşvet ve komisyon ile ithalat ve ihracat faturalarının farklı gösterilmesinden beslenmektedir. Basit bir işleyişi olan sistemde yurtdışına para çıkarmak isteyen kişi kendi ülkesindeki bankere parayı yatırır. Banker ilgilinin gideceği ülkede ki bankere telefonla ilgili kişiye ödeme yapılması talimatını verir ve böylelikle herhangi bir yasal sınırlama yada bürokratik işleme gerek kalmamaksızın para transferi gerçekleşmiş olmaktadır. Sistemin tek zayıf yanı bankerlerin kendi aralarındaki hesapları kapatmak ve ellerindeki farklı ülke paralarını kullanarak arbitraj geliri sağlamak amacıyla bankacılık sektörünü kullanmak zorunda oldukları andır. Kısacası hawala sistemiyle kara para aklamının engellenmesinin tek yolu paranın bankaya girdiği anda bildirimler sayesinde takip edilmesidir. Bunun içinde bankaların bildirim şartlarına uymaları gerekmektedir²¹⁵.

3.3.12. Diğer Kara Para Aklama Yöntemleri

Kara para aklamada kullanılan kurum ve yöntemler sadece kara para aklayıcının hayal gücüyle sınırlıdır. FATF, kara para aklama konusunda yayımladığı “kara para aklama tipolojilerine” her yıl bir yenisini eklemektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve piyasada kullanılan enstrümanların çeşitlenmesi ile yöntemlerin sürekli bir artış eğiliminde olacağı kesindir. Yaygın olarak kullanılan yöntemler yukarı da verilmiştir. Bu yöntemlerin dışında kalan kara para aklama

²¹⁴ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.86

²¹⁵ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.92 – 98

teknikleri; sigorta poliçelerinin kullanılması, 900'lü telefon hatlar, talih oyunlarından kazanılan ikramiyelerin kullanılması, finansal sistemdeki yeni ödeme tekniklerinin kullanılması, manipülasyon ve içeriden öğrenenlerin ticareti(insider – trading)... olarak sıralanması mümkündür. Bu yöntemleri kısaca açıklamak gerekirse;

İnsider trading sermaye piyasası kanununda, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek, henüz kamuya açıklanmamış bilgileri kendisine veya üçüncü kişilere çıkar sağlamak amacıyla kullanarak sermaye piyasasında işlem yapanlar arasında fırsat eşitliğini bozacak şekilde kendi mal varlığına yarar sağlamak veya bir zararı bertaraf etmektir. Manipülasyon ise, yapılan bazı operasyonlarla hisse senedi fiyatlarını olduğundan daha fazla yükselterek veya düşürerek piyasayı yapay olarak yönlendirmektir. İçeriden öğrenenlerin ticareti ve manipülatif hareketler yasayla yasaklanmalarına rağmen kurumsal ve yasal yapılarında sorunlar olan ve yeni kurulmuş olan borsalarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Kara para sahipleri; bu uygulamalardan özellikle yerleştirme aşamasında faydalanarak para aklamaktadırlar²¹⁶.

Sigorta poliçelerinin ise kullanımı özellikle AIDS hastalığının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan bir uygulamadır. Kara para aklayıcılar AIDS 'li hasta hayattayken hayat sigortasını peşin para karşılığında satın almakta ve hastanın ölümünden sonra sigorta şirketinden çek alarak paranın aklanmasını sağlamaktadırlar. Bu uygulama paranın aklanmasının yanında aklayıcılara poliçenin nominal değerinin altında alınması nedeniyle kar sağlamaktadır²¹⁷.

İnternet doğası gereği aracı kullanmayı yada yüz yüze görüşmeyi ortadan kaldırmıştır. Günümüzde internetle yapılan ekonomik işlemlerin 1 trilyon doları geçmesine ve sürekli bir artış göstermesine rağmen yapılan işlemlerin kontrol edilememesi, bankacılık sisteminde kullanılan elektronik kartların ve geliştirilen sistemlerin ülke sınırlarıyla bağlı kalmaksızın yapılan işlemlerin başlıcaları;

- Otomatik ödeme cihazlarında kullanılan kartlarla yapılan ödemeler,
- Elektronik fon transferleri, ATM makineleri,

²¹⁶ ÖZSOYLU A. Fazıl, a.g.e., s.124 – 126

²¹⁷ BAŞAK Ramazan, a.g.e., s.7

- İnteraktif ödeme sistemi,
- Ev ve ofis sistemleri ile yapılan ödemeler,
- Alo banka yoluyla yapılan ödemeler,
- Düzenli ödeme talimatları,
- SWIFT sistemiyle yapılan ödemeler,
- Para yüklenebilen kartlarla yapılan (smart card, stored value card ...) ödemelerdir.

Öyle ki, söz konusu finansal sistemlerdeki türev işlemlerdeki çeşitliliğin artmasıyla kara para aklamada önemli kolaylıklar ortaya çıkmıştır²¹⁸.

FATF'in her yıl düzenli olarak gerçekleştirdiği kara para aklama metotlar ve trendleri toplantılarından 18 – 19 Kasım 1999 tarihli toplantısında on-line bankacılık²¹⁹ üzerinde özellikle durulmuş ve yasa uygulayıcıların internet ortamında potansiyel para aklama olaylarının ortaya çıkarılması ve soruşturulması konusunda uzmanlaşmasına ihtiyaç olduğu tespitine varmışlardır. Gerçektende uygulamada online bankacılık yoluyla kara para aklama eyleminin sık karşılaşılan bir durum olmamasının nedeni internetin para aklamada kullanılmaması değil yasa uygulayıcıların bu tip faaliyetleri denetleyememeleridir²²⁰.

3.4. Kara Paranın Büyüklüğü Ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Belgeye bağlanması adetten olmayan kara paranın büyüklüğü hakkında kesin olan bir bilgi olmamakla birlikte öncül suç kapsamına giren ve kara paraya kaynaklık eden aktivitelerin ülke içerisinde ve dünyadaki yoğunluğu ve ekonomik değerinden yola çıkarak bir takım tahminler yapılmaktadır. Bu tahminler daha çok suçla mücadele esnasında elde edilen (polis istatistikleri gibi) verilere dayandırılmaktadır. Kara paranın ekonomi üzerine etkileri ise, kara para aklayıcıların ekonomik

²¹⁸ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.89 – 91

²¹⁹ On-line bankacılık kavramı telefon, ATM veya internet vasıtasıyla finansal servislere dolaylı olarak ulaşma imkanlarını kapsamaktadır.

²²⁰ MASAK, "Mali Eylem Görev Grubu, 1999 – 2000 Kara Para Aklama Tipolojileri Raporu 26 Ocak 2000", **Mali Eylem Görev Grubu Kara Para Aklama Tipolojileri**, MASAK Yayın no: 7, Ankara – 2000, s.116 – 121

rasyonaliteden farklı davranmaları ve sektörler içerisinde ani para giriş ve çıkışlarına sebep olmamaları sonucunda söz konusu olmaktadır. Kara paranın ekonomi üzerindeki büyüklüğü ilgili ekonomi içerisindeki boyutuyla doğru orantılı olmaktadır.

3.4.1. Kara Paranın Büyüklüğü

Mali eylem görev gücü (FATF), istatistik ve yöntem çalışma gurubu başkanı Stanley Moris'e göre aklanan para miktarının tespit edilmesi, işlenen suçların büyüklüğünün anlaşılması, para aklamanın ve para aklama eyleminin makro ekonomik etkilerinin anlaşılması ve para aklamaya karşı alınan önlemlerin etkinliğinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak kara paranın miktarı tahminlerden öteye gidememektedir. IMF 'e göre yapılan tahminler bilimsel olmayan (guesstimates) tahminlerdir. Yapılan en güvenilir tahminlere göre ise dünyadaki kara para miktarı yüz milyar Dolarlarla ifade edilmektedir²²¹.

Doğası gereği büyük bir gizlilik içerisinde elde edilen suç kaynaklı gelirin tahmin edilmesinde kullanılan başlıca üç yöntem; makro iktisadi metodolojiler, mikro iktisadi metodolojiler ve diğer yöntemler olarak ayırmak mümkündür.

Tanımlı gereği gizlenen bir faaliyet olan para aklamanın doğrudan ölçülmesi veya gözlemlenmesi mümkün değildir. Fakat önemli ekonomik faaliyetlerin gözlemlenmesi ve tanımlanması genelde tekrarlanan bir süreçtir ve bu süreçte her bir ekonomik değişken değerinin açıklanmasına yardımcı olur. Bu nedenle kara para aklamanın makro ekonomik etkilerinin belirlenmesi için gösterge(indicator) ve vekil(Proxy) kullanılan dolaylı yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Quirke'e göre kara paranın büyüklüğünü tahmin etmek için kara para aklama davalarına konu olan büyüklüklerden faydalanmak gerekmektedir. Ancak ABD'de yapılan bir çalışmada bahsedilen büyüklükler ile toplam nakit çıkışlarının karşılaştırılmasında mahkemelere konu yapılan büyüklüklerin gerçekte aklamaya tabi tutulan miktarın çok küçük bir kısmı olduğu anlaşılmaktadır.

²²¹ ERGİN M. Okan, a.g.r., s.12 – 13

Mikro iktisadi yaklaşımlara göre ise suç istatistiklerinden veya şüpheli işlem bildirimlerinden faydalanarak aklanılan kara para miktarı tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak şüpheli işlem olarak bildirilen miktarın tamamının kara para olarak kabul edilmeyeceği ve istatistiklere konu olan suçun büyüklüğüne ve özelliğine göre her suç için elde edilen gelirin tahmini bir kısmının aklamaya tabi tutulduğu varsayımının gerçeği yansıtmayabileceği için bu yöntemde güvenilir olmaktan uzaktır. Mikro iktisadi metodolojiye göre John Walker tarafından 1998 yılında yapılan çalışmada dünyadaki kara paranın büyüklüğü 2,85 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır.

Diğer yöntemler kapsamında ise FATF uzmanları aklanılan kara paranın büyüklüğünün; uluslararası bankacılık istatistikleri ve ödemeler dengesi raporlamalarındaki hata, ihmaller ve diğer farklardan yararlanılarak doğrudan tahmin edilebileceğini iddia etmektedirler. Ancak IMF ve BIS bu yöntemle kara paranın boyutunun tahmin edilmeyeceğini çünkü bankacılıkta kalan tortunun gerçekteki kara para miktarının çok küçük bir kısmını oluşturacağını ifade etmektedirler.

Diğer yöntemler kapsamındaki dolaylı tahmin yöntemi ise üretilen ve satılan uyuşturucunun piyasa değerinin belirlenmesi veya uyuşturucu kullanılanların tüketim ihtiyaçlarının bulunmasına dayanmaktadır. Üretim ve tüketim rakamlarının yanında ele geçirilen uyuşturucu miktarından da faydalanmak mümkün olacaktır. Ancak bu yöntemde bilinen suç faaliyetlerinin toplam suç faaliyetlerinin ne kadarını oluşturduğu ve işlenen suç sonucunda sağlanan gelirin e kadar olduğunun bilinmemesinden dolayı eleştirilmektedir²²².

3.4.1.1. Kara Paranın Dünya Genelindeki Büyüklüğü

Yapılan genel kabul görmüş tahminlere göre kara paranın dünyadaki büyüklüğü;

- IMF 'e göre dünya çapında aklanılan kara para miktarı dünyanın toplam üretiminin % 2 ile % 5 'i arasında değişmektedir.

²²²ERGİN M. Okan , a.g.r., s. 13 – 16

• İngiliz istihbarat servisince yapılan tahminde dünyada 1993 yılında 500 milyar Dolar para aklanmıştır²²³.

• OECD 1995 yılında yaptığı bir tahmine göre uyuşturucu ticaretinin toplam cirosu 1.100 milyar Dolara ulaşmaktadır.

• G – 7 ülkelerinin ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada ‘nın 21.7.2000 tarihinde Okinawa adasında yaptıkları kara para miktarı tüm dünyada 600 milyar Dolar olarak tahmin edilmiştir²²⁴.

• ABD Senatosunun araştırmalarına göre dünyada her yıl 500 – 1000 milyar Dolar arasında para aklanmaktadır, ABD merkez bankası (FED) tahminine göre sadece Amerika’ da yıllık aklanmış kara para miktarı 300 – 500 milyar Dolardır²²⁵.

• Birleşmiş milletlerin UNDCP bölümünün 1995 yılı için yaptığı tahmine göre sadece uyuşturucu kaynaklı kara para miktarı 400 – 500 milyar Dolar dolayındadır. Bu rakamın içerisinde polis tarafından ele geçirilen miktarlarla yerel tüketim için ayrılan miktarlar dahil değildir²²⁶. BM Haziran 1999 yılında yayınladığı İnsan Kalkınma Raporunda ise uyuşturucu ticaretinin büyüklüğünü; 1.500 milyar Dolarlık ciro ve 1 trilyon Dolarlık kar olarak açıklamıştır²²⁷.

• ABD bankası olan Merrill Lynch’e göre ise suç örgütlerinin vergi cennetlerinden yönettikleri para miktarı en az 3 trilyon Dolardır.

Peki, yukarıda sayılan rakamlar ne anlama gelmektedir? Kara paranın boyutunun algılanması için dünyadaki diğer önemli büyüklüklerle karşılaştırdığımızda; ABD bankasının verdiği 3 trilyon Dolarlık rakam dünya toplam gelirinin %15 ‘lik kısmına tekabül etmektedir ki buda toplam nüfusu 3 milyara ulaşan ekonomik anlamda geri kalmış bölgelerin toplam milli hâsıllarından yüksek

²²³ ERGİN M. Okan, a.g.r., s. 16 – 17

²²⁴ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.339

²²⁵ GÜMÜŞAY Serdar, “Kara Para Aklama Kavramı, Nedenleri ve Boyutları İle Kara Para Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çözüm Önerileri” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı : 179 Ağustos – 2003, s. 127

²²⁶ GÜMÜŞAY Serdar, a.g.m., s.127

²²⁷ ERGİN Ergül, “Organize Suçlar ve Kara Paranın Aklanması”, **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, TOBB Yayın no: 2005 – 25 Ekim – 2005, s.244

bir rakamdır. IMF verilerine göre dünyayı 1994 yılındaki toplam ihracat rakamı 4.266 milyar Dolar, 1998 yılındaysa 5.431 milyar Dolardır. IMF'in tahminlerine göre sadece uyuşturucudan aklanan kara paranın büyüklüğü 1999 yılı rakamları ile dünyanın toplam ihracatının % 10 – 20 arasındadır²²⁸.

IMF verilerine göre 1994 – 1998 yılları arasında dünya toplam ihracatı yaklaşık olarak % 27 'lik bir artış göstermesine rağmen uyuşturucu ticareti cirosunda 1995 – 1999 yılları arasındaki artış oranı yaklaşık olarak % 36' ya ulaşmaktadır. The Economics Dergisinde yayınlanan bir yazının vurgu yaptığı gibi 2020 yılında ABD başkanı mafya tarafından seçilmese de mafyanın büyüme hızı diğer tüm ekonomik gelişmelerden daha yüksektir.

3.4.1.2. Kara Paranın Türkiye'deki Büyüklüğü ve Nedenleri

Türkiye kara para bulvarına ilk defa 1960'lı yıllarda girmesine rağmen oldukça hızlı yol almaktadır. 1960'lı yıllarda uyuşturucu ticareti ile başlayan kara para bugün; silah kaçakçılığı, mali suçlar, kadın ticareti, göçmen ticareti, otomobil kaçakçılığı... gibi zengin bir yelpazeye yayılmıştır. Yerli yabancı birçok kaynak tarafından bir kara para cenneti olarak görülen Türkiye'de kara para aklama konusunda yapılan tahminler belli yöntemler kullanılarak elde edilen verilere dayanmamaktadır²²⁹. Özellikle son yıllarda suç kaynaklı gelirlerin içerisinde tek el ürünlerine yapılan vergi zamlarının etkisiyle kaçak sigara ve kaçak alkollü içeceklerin payı büyük bir artış göstermiştir.

Yabancı kaynakların ve Türk güvenlik makamlarının yapmış oldukları hesaplar sonucunda Türkiye üzerinden geçen uyuşturucunun yıllık değeri 50 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır. Türkiye'de bu trafiği organize edenler % 5 – 7 arasında bir pay almaktadırlar. Bu hesaba göre sadece uyuşturucu trafiğinden Türkiye'de kalan kara paranın miktarı 2,5 ile 3,5 milyar dolar arasında değişmektedir. Türkiye'de uyuşturucu dahil olmak üzere kara paranın büyüklüğü konusunda yapılan bir araştırmada kara paranın büyüklüğünü 39 ile 59 milyar dolar civarında, yıllık aklanan kara para miktarını ise 390 – 590 milyon Dolar ile 31 – 47

²²⁸ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.340

²²⁹ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.341

milyar dolar arasında olduğunu tahmin etmektedir²³⁰. Türkiye'deki kara para miktarına yönelik bir diğer tahmin yine 50 milyar Dolar rakamına vermektedir ancak aklama komisyonu olarak % 30 alındığı iddiasıyla sınırlarımızda kalan kara para miktarını 15 milyar Dolar olarak hesaplamaktadır. Bu rakam adli sicil ve istatistik genel müdürü olan Mustafa Tören YÜCEL tarafından ileri sürülmüş ve Susurluk Komisyonu başkanı olan Mehmet ELKATMIŞ tarafından da kabul edilmiştir²³¹. Ayrıca TBMM hesapları inceleme komisyonu tarafından 1994 yılında yaptırılan "Türkiye'de tefecilik sektörü" adlı araştırmaya göre; Türkiye'de 2 binin üzerinde tefeci yılda 100 trilyon lirayı kontrol etmektedir. Bu tefecilerin faaliyetleri nedeniyle 1984 – 1994 yılları arasında devletin vergi kaybı 200 trilyon olmuştur. Tefecilerin ekonomik boyutunun yanında ceza evinden çıkan teröristlerin ve suçların tekrar suç işlemelerine ortam hazırlamasıdır²³².

Türkiye coğrafi konumundan dolayı kara paranın çeşitli öncül suçlarıyla muhatap olmaktadır. Gerek dünyada kara para denildiğinde ilk akla gelen uyuşturucu ticaretinde, gerekse öncül suç kapsamındaki diğer organizasyonlarda (insan ticareti, silah kaçakçılığı, akaryakıt kaçakçılığı... gibi) özellikle 1990'lı yıllardan itibaren SSCB'nin dağılmasıyla ve doğumuzda ve güneyimizde yer alan iki ülkenin savaş içerisinde olması sonucunda ortaya çıkan kargaşanın etkisiyle bir artış söz konusu olmuştur. Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı yıllık olarak düzenlediği raporlarda²³³ suç istatistikleri ve işlenen suçlardaki yıllık eğilimleri yayımlamaktadır. Söz konusu rapor incelendiğinde;

- Türkiye bugün uyuşturucu ticaretinde doğusundaki uyuşturucu üreten ülkeler ile batısında yer alan uyuşturucu tüketen ülkelere arasında bu ticaretin gerçekleştirilmesinde koridor vazifesi görmektedir. Afyon ve türevleri uyuşturucu maddeleri doğudan batıya, sentetik uyuşturucu maddeleri ile ara kimyasal

²³⁰ GÜMÜŞAY Serdar, a.g.m., s.128

²³¹ BERBEROĞLU Enis, "Kara Para Baronları", **Hürriyet Gazetesi**, 27.10.1998, s.12'den aktaran; İPEK Halim, **Önemli Bir Sorun : Kara Para ve Kara Paranın Aklanması**, Beta İstanbul – 2000, s.6

²³² ALTUĞ Osman, a.g.e., s.160 – 161

²³³ Raporlar için ayrıntılı bilgiye : www.kom.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

maddelerin ise batıdan doğu ve güneydoğuya doğru ve kuzeyden doğuya doğru bir kaçakçılık rotası mevcuttur.

- İnsan ticaretinde ise ülkemizin ana kaynak ülkeleri olan eski SSCB ülkelerine yakınlığı suiistimal edilmekte ve Türkiye hedef ülke konumunda görülmektedir. Ülkemize daha çok Ukrayna, Moldova ve doğumuzdaki diğer komşu ülkelerden getirilen mağdurlar bu ticarete konu edilmektedir. Ülkemiz ABD tarafından yayınlanan insan ticareti raporlarında, insan ticaretini kaldırmak için asgari düzenlemelere uymayan ama bu konuda çaba harcayan ülkeler kategorisi olan ikinci grup ülke konumundadır.

- Silah kaçakçılığında ise ülkemizde ticarete tabi tutulan fabrikasyon silahlar Irak üzerinden yurda sokulmakta el yapımı silahlar ise doğu Karadeniz bölgesinde kaçak olarak üretilerek ticareti gerçekleştirilmektedir. 2003 yılı nisan ayında ABD'nin Irak'a yaptığı müdahale sonucunda meydana gelen otorite boşluğu, ülkemizde her yıl bir önceki yıla oranla daha fazla silah kaçakçılığının gerçekleştirilmesi sonucunu doğurmuştur.

- Tütün ve tütün mamulleri ile alkollü içkiler kaçakçılığının ülkemizde tahmin edilen boyutu, tüketilen kaçak sigaranın toplam tüketime oranı % 10 şeklindedir. 2005 yılında tütün ve tütün mamulleri üzerinden alınan ÖTV arttırılmasına rağmen yurda yasa dışı yollardan getirilen kaçak ve sahte sigara nedeniyle sigaradan alınan vergi gelirlerinde % 5'lik bir düşüş söz konusu olmuştur. Sigaradan alınması planlanan verginin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının % 5 olduğu ve 2002 – 2004 yılları arasında doğu ve güneydoğu bölgelerimizde sigara satışında % 40'lık bir gerileme olduğu düşünüldüğünde, sigara kaçakçılığının boyutunun küçümsenemeyecek bir hal aldığı görülmektedir. 2005 yılında devletin kaçak sigara nedeniyle vergi kaybı yaklaşık olarak 5,5 milyar YTL 'dir.

- Akaryakıt kaçakçılığında ise 2005 yılında bir önceki yıla göre yakalanan miktarda %26 'lık bir düşüşle 2.168.553 litre kaçak akaryakıt yakalanmıştır. Söz konusu kaçakçılıkta deniz araçlarıyla büyük miktarlarda gerçekleştirilen kaçakçılıkla birlikte güneyimizde ortaya çıkan kaosunda büyük etkisi olmuştur.

KOM tarafından yayınlanan rapor; Türkiye'nin kara para kulvarına girişinde en büyük etkinin Asya ile Avrupa arasındaki doğal köprü konumundan

kaynaklandığı tespitini doğrulamaktadır. Ancak Türkiye’de kara paranın gelişim göstermesinde etkili olan ana unsur, kayıt dışı ekonomi oranının oldukça yüksek oranlarda seyretmesidir. Suç kaynaklı gelir kaynağından uzaklaştırılmadığı sürece bir anlam ifade etmemektedir, kara paranın kullanılması aklanılması koşuluna bağlıdır. Bu nedenle Türkiye’de kara paranın varlık nedeni, kendisinin de bir parçası olduğu kayıt dışı ekonomidir.

3.4.1.3. Türkiye’deki Kara Paranın Büyüklüğüne İlişkin İstatistiksel Veriler

Türkiye’de kara paraıyla mücadele mali suçları araştırma kurulunca(MASAK) gerçekleştirilmektedir. MASAK her yıl düzenli olarak yayınladığı faaliyet raporlarında kendisine yapılan şüpheli işlem ve ihbar rakamlarını yayımlamaktadır. MASAK ’ın 30.03.2007 tarihinde yayınladığı 2006 yılı faaliyet raporunda; 2002 – 2006 yılları arasındaki ihbarların kaynaklarına göre dağılımı tablo 21’de, şüpheli işlemlerin kaynaklarına göre dağılımı tablo 22’deki gibi verilmektedir.

TABLO 21: İhbar Kaynakları ve Sayıları (01.01.2002–31.12.2006)

İhbar Kaynağı	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
Cumhuriyet Savcılıkları	168	171	218	178	93	828
Kamu Kurumları	105	103	127	157	117	609
Bankalar	4	7	30	18	38	97
Basın	1	1	4	8	4	18
Gerçek Kişi / Özel Hukuk Tüzel Kişileri	112	94	98	135	304	743
Yurtdışı	3	4	6	4	7	24
Toplam	393	380	483	500	563	2319

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

Tablo 21’i incelediğinde; 2006 yılına kadar en yüksek kara para aklama ihbarlarının savcılıklar ve kamu kurumlarınca yapılmasına rağmen 2006 yılındaki en yüksek ihbar gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişilerince yapıldığı dikkat

çekmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında 5237 sayılı TCK ve 5549 sayılı suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesi hakkında kanunla yapılan düzenlemeler etkili olmuştur.

Yine tablo 22 incelendiğinde de tablo 21'e benzer bir durum olarak 2006 yılında gerçekleştirilen şüpheli işlem bildiriminde % 247'lik bir artış ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni 5549 sayılı kanunun 10. maddesinde düzenlenen "Yükümlülerin Korunması" ve gerçekleştirilen eğitimlerdir.

Tablo 22: Şüpheli İşlem Bildirimi Sayıları ve Kaynaklarına Göre Dağılımı

(01.01.2002–31.12.2006)

Şüpheli İşlem Bildirim Kaynağı	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
Bankalar	193	177	288	349	1103	2110
Katılım Bankaları	-	3	1	2	30	36
Sigorta Kurumları	1	-	-	-	-	1
Aracı Kurumlar	-	-	1	1	7	9
Toplam	194	180	290	352	1140	2156

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

MASAK 'a yapılan tüm ihbar ve şüpheli işlem bildirimlerinin kara para kapsamında kabul edilmesi yanlış bir yorum olacaktır. Nitekim MASAK faaliyet raporunda yapılan ihbarların ve ŞİB 'lerin ne kadarlık kısmından dolayı suç duyurusunda bulunduğu, ne kadarında kara para aklama işlemini tespit ettiği kara paranın Türkiye'deki büyüklüğü açısından öne çıkan unsurdur.

Aşağıda Tablo 23'de Mali Suçlarla Mücadele Kurulu tarafından gerçekleştirilen inceleme sonuçları yer almaktadır. Tablo 23 incelendiğinde toplam incelenen 599 dosyadan ve incelemesi devam eden 266 dosyadan 205 tanesinde kara para aklama suçu tespit edilmiştir. Genel olarak MASAK 'a yapılan ihbarların % 32,4 'ünde suç unsuruna rastlanıldığı görülmektedir.

Tablo 23- MASAK İnceleme Sonuçları (17.02.1997–31.12.2006)

	Önceki Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
Açılan İnceleme Dosya Sayısı	412	102	68	121	74**	86	863
Tamamlanan İnceleme	178	81	104	92	82	62	599
- Aklama Suçu Tespit Edilemeyen	135	60	73	49	49	39	405
- Aklama Suçu Duyurusu	43	21	31	43	33	23	194
Devam Eden İnceleme*	15	20	17	67	62	85	266
- Aklama Suçu Duyurusu	1	1	1		2	6	11
Toplam Suç Duyurusu	44	22	32	43	35	29	205

(*) 31.12.2006 tarihi itibarıyla devam eden incelemeler başlatıldıkları yıllara göre dağılımı gösterilmektedir

(**) Açılan inceleme dosyalarından biri ikinci bir inceleme dosyası ile birleşmiştir.

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

Kara para aklama suçlarının ihbar kaynaklarına göre dağılımı ise şu şekildedir;

Tablo 24- Aklama Suçu Duyurularının İhbar Kaynaklarına Göre Dağılımı

İhbar Kaynağı	Önceki Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
Cumhuriyet Savcılıkları	34	11	12	22	37	26	142
Kamu Kurumları	26	11	15	19	7	10	88
Bankalar (ŞİB)	7	1	4*	3	1	3	19
Basın	4	1	-	-	-	-	5
Gerçek Kişi	4	-	-	1	2	-	7
Tüzel Kişi				1	1		2
Yurt Dışı	1	1	2	2	-	-	6
Toplam	76	25	33*	48	48	39	269

(*) Soruşturmalardan birisi mükerrerlik nedeniyle takipsizlik kararı verildiğinden çıkarılmıştır.

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

Tablo 24’de aklama suçu duyurularının ihbar kaynaklarına göre dağılımı görülmektedir. Tablo 24 incelendiğinde; 2003 yılından itibaren ihbar sayılarında bir artış görülmektedir. Ancak ilgili dönem içerisinde savcılıklarca ve diğer kamu

kuruluşlarınca yapılan ihbarların yoğun olarak(269 ihbarın 230'u) öne çıkmakla birlikte kara para aklama mevzuatlarında yapılan olumlu değişimler sonucunda gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin yapacağı ihbarların artacağını beklemek yanlış olmayacaktır. Ülkemizde gerçekleşen kara para aklama eylemlerinin suç kaynaklarına göre dağılımı tablo 25 'de gösterilmektedir

Tablo 25 incelendiğinde; ülkemizde aklanan kara paranın neredeyse yarısının uyuşturucu kaynaklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkiye doğusunda uyuşturucu imal eden, batısında ise tüketen ülkeler arasında uyuşturucu ticaretinde köprü konumundadır. Türkiye'nin doğusundan gelen eroin ve esrar gibi doğal uyuşturucular batıya, batısından gelen sentetik uyuşturucular ise doğu ve güney doğuya doğru hareket etmektedir. Tablo 25'de uyuşturucu ticaretinden sonra gelen kara para unsuru % 17,5 oranıyla gümrük kaçakçılığıdır. Bunun nedenini Türkiye'de özellikle lüks tüketim malları ile tütün ve tütünlü mamuller üzerinde uygulanan gümrük vergilerinin yüksekliğine bağlamak yanlış olmayacaktır.

Tablo 25- Aklama Suçu Duyurularının Öncül Suçlara Göre Dağılımı(17.02.1997–31.12.2006)

Kanun Adı / Madde No	Öncül Suç	Suç Duyurusu Sayısı (1997–2005)	2006	Toplam	Toplam İçindeki %'si
T.C.K* Madde 403 – 406	Uyuşturucu Madde Ticareti	94	22	116	43,1
1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu	Gümrük Kaçakçılığı	38	9	47	17,5
T.C.K. Madde 504 – 506	Nitelikli Dolandırıcılık ve Hileli İflas	31	1	32	11,9
T.C.K. Madde 339 ila 350	Evrakta ve Meşruiyet Belgelerinde Sahtecilik	28	3	31	11,5
213 sayılı Vergi Usul Kanunu - madde 359/b	Sahte Belge Düzenleme – Kullanma	14		14**	5,2
T.C.K. Madde 495 ila 500	Yağma, Yol Kesme ve Adam Kaldırma	13	1	14	5,2
T.C.K Madde	Devletin Şahsiyetine	5	1	6	2,2

125 – 173	Karşı Cürümler				
T.C.K. Madde 332 – 333 – 335	Devlete Ait Mühürlerde ve Damgalarda Taklit	2	1	3	1,1
2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun	Organ ve Doku Kaçakçılığı	1		1	0,4
T.C.K. Madde 179 – 192	Şahıs Hürriyeti Aleyhinde Cürümler	1		1	0,4
T.C.K. Madde 435 – 436	Fuhşa Teşvik	1		1	0,4
6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun	Silah Kaçakçılığı	1	1	2	0,7
2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	Eski Eser kaçakçılığı	1		1	0,4
Toplam		230	39	269	100

(*) T.C.K., 765 sayılı Türk Ceza Kanununu ifade etmektedir.

(**) Farklı savcılıklarda yürütülen soruşturmalardan birisine mükerrerlik nedeniyle takipsizlik kararı verildiğinden tablodan çıkarılmıştır.

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

MASAK 'ın 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'un 19 uncu maddesinde sayılan görev ve yetkilerinden birisi de; yapılan araştırma ve inceleme sonucunda aklama suçunun işlendiği hususunda olguların varlığının tespiti halinde, Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre gerekli işlemler yapılmak üzere Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunmaktadır. Tablo 25 'de MASAK tarafından Cumhuriyet savcılıklarına yapılan suç duyuruları rakamları görülmektedir. Tablo incelendiğinde; Son dört yıllık dönemde (2003–2006) önceki dört yıllık döneme (1999–2002) göre, Cumhuriyet savcılıklarına yapılan aklama suçu duyurularında % 80,6 oranında bir artışın olduğu görülmektedir. Bu artış MASAK'ın 1997 yılında kurulduktan sonra iç yapılanmadaki eksikliklerini (personel, iç mevzuat) gidermesinden ve 4208 sayılı kanunda 2003 yılında öncül suçların kapsamının genişletilmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, MASAK 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanunun hazırlanmasında da etkin rol oynayarak kanunlardan kaynaklanabilecek eksiklikleri giderme çabasında bulunmuştur. Bu durum MASAK'ın daha etkin çalışması açısından olumlu olacaktır.

Tablo 26- Aklama Suçu Duyuruları

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1999– 2002	2003– 2006	Artış (%)
Aklama Suçu Duyurusu	19	23	26	25	33	48	48	39	93	168	80,6

NOT: 2006 yılı içerisinde 159 gerçek kişi ve 10 tüzel kişi hakkında suç duyurusunda bulunulmuştur.

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

Tablo 27 'de MASAK tarafından yapılan değerlendirmeler ve incelemeler sonucunda amlandığı iddia edilen suç gelirlerinin tutarları gösterilmektedir. Yalnız unutulmaması gereken husus kara para aklamanın başarıya ulaşması kaynağı suç olan gelirin kaynağının farklılaştırılması yani normal yollardan elde edildiği kanısının uyandırılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla MASAK tarafından araştırmaya tabi tutularak yakalanan kara para miktarının gerçekte aklanan kara paranın ne kadarlık bir kısmı olduğu bilinmemektedir. FATF 'in yaptığı tahmine göre suç kaynaklı gelirin yaklaşık % 70 'i başarıyla aklanmaktadır²³⁴.

²³⁴ MAVRAL Ülker, a.g.e. s.340

Tablo 27- Değerlendirme ve İnceleme Sonucu Aklandığı İddia Edilen Suç Geliri Tutarları

Parasal Tutarlar												Mal Varlıkları					
Yıllar	TL	USD	DEM	EUR	GBP	FRF	NLG	BEF	CHF	ITL	SAR	Mesken	Dükkan	Arsa	Tarla	Araç (Adet)	Sınıflandırılmayanlar
2002	192.341.915.018.817	212.459.713	18.834.801	-	28.962,53	-	313.916	-	-	-	-	6	-	4	-	6	- 242 kg. altın - 1 tabanca
2003	999.836.551.007.800	44.869.778,82	12.266.005	50.000	261.104	13.987	1.886.012	-	23	-	-	7	-	6	-	6	- 2 adet toplam 22.379 m2. yüzölçümlü bağ - 3 adet toplam 32.210 m2. yüzölçümlü zeytinlik
2004	64.895.368.392.118	80.265.432	24.572.724,19	16.839.416,01	5.415.790	311.286	3.206.496	239.588	-	-	-	37	-	3	7	45	- 2,5 Milyar TL. Hamiline Çek - ½ Hisse Kargir Otel - 82,512 Lt. Motorin
2005	95.323.900.673.564	11.418.611	11.118.883,68	1.279.334,93	-	-	20.000	-	75.480	672.734.899	5.000	22	7	4	-	20	- Bir Şirkete Ait %10 Ortaklık Payı - Bir Şirkete Ait %50 Hisse - 224.787.140.274.- TL. Değerinde Menkul Kıymet - İmalathane - 3 Deposu Olan 2 Blok Apartman
2006	53.576.230.224.534	9.205.087,94	1.181.072	813.258	1.996	-	17.840	-	-	-	-	4	-	1	2	9	- 79.550.000.000.-TL / Nominal (79.550 YTL / Adet) Hisse senedi. - %50 Şirket Hissesi - Herbiri 2.600.000.000.- TL. olan toplam 30 adet Bono -3.000 milyon TL değerinde tarla hissesi
Genel Toplam	1.405.973.965.316.832 .TL (1.405.973.965,3 YTL)	358.218.622,76	67.973.485,87	18.982.008,94	5.707.852,63	325.273	5.444.264	239.588	75.503	672.734.899	5.000	76	7	18	9	86	-

Açıklamalar: TL - Türk Lirası, USD - ABD Doları, DEM - Alman Markı, EUR - Euro, GBP - İngiliz Sterlini, FRF - Fransız Frangı, NLG - Hollanda Florini, BEF - Belçika Frangı, CHF - İsviçre Frangı., ITL – İtalyan Lireti , SAR - Suudi Arabistan Riyali

Kaynak: MASAK 2006 Faaliyet raporu, erişim: www.masak.gov.tr

Tablo 27 incelendiğinde; ülkemizde yakalanan kara para miktarının 2005 yılına kadar sürekli artmasına rağmen 2006 yılında bir düşüş söz konusu olmaktadır. Bu durumu, Türkiye'nin kara parayla mücadelede kat ettiği mesafeye bağlamak yanlış olmamakla birlikte gelecekte Türkiye'nin kara para aklanan ülkeler listesinden çıkarılması yönünde umut vericidir. Tablo 27'den anlaşılan bir diğer husus ise Türkiye'de gerçekleştirilen kara para ticareti daha çok AB ülkeleri ile yapılmaktadır. AB ülkeleri ile Türkiye arasındaki işbirliğinin sürekli arttığı günümüzde kara parayla mücadelede her iki tarafında karşılıklı olarak daha yüksek başarıya ulaşmasını beklemek iyimser bir beklenti olmayacaktır.

3.4.2. Kara Paranın Ekonomi Üzerine Etkileri

Ekonomik suçlar çok mağdurlu suçlardır. Ekonomik suçlarla mücadelede korunmak istenen menfaat sadece birinci derecede zarar görenin menfaati değil daha çok ekonomik hayatın işleyişidir. Özellikle devletin ekonomi içerisindeki düzenleyici rolü ve mali kaynakları ekonomik suçlardan en çok etkilenen unsurlardır. Ekonomik suçların varlığı sonucunda rekabetçi bir ekonomiden ve iş ahlakından bahsetmek mümkün olmamakla birlikte kamu maliyesinin altı oyulmaktadır²³⁵. Kara para ceza kanunlarınınca kabul edilen öncül suçların işlenmesi sonucunda ortaya çıkmakla birlikte aynı zamanda ekonomik işleyişi tehdit eden bir ekonomik suç konumundadır.

Kara paranın aklanması ekonomi üzerindeki etkilerinin yanında suç örgütlerinin giderek güçlenmesine neden olmaktadır. Suç örgütlerinin güçlenmesi ise onların mahalli – ulusal alanlarda karar mekanizmalarındaki görevli kişileri yanlarına çekmelerini, bu görevlilerin yardımları sayesinde tekrar suç işleme imkânına kavuşmalarını sağlamaktadır. Bu imkân ve sızma ise devletin varlığını ve devlete, hukuka güveni tehdit eder bir boyuta ulaşabilmektedir²³⁶.

Kara para aklamanın ekonomi üzerindeki öne çıkan etkileri; para talebinde istikrarsızlık ve para talebinin öngörülemezliliği, döviz, menkul kıymet ve

²³⁵ YARAŞLI Genç Osman, **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, s.269 – 271

²³⁶ ERGÜL Ergin, “Kara Para Aklamayla Mücadelenin Nedenleri ve Suç Politikası” ,s.1, erişim:<http://www.turkforum.gen.tr/vforum/kara-para-aklamayla-mucadelenin-nedenleri-t121569.html?t=121569>

gayrimenkul piyasasında istikrarsızlık, uzun dönemli büyüme oranında düşme, gelir dağılımının bozulması, vergi kaybı... olarak saymak mümkündür.

Kara para aklayıcıların ülke seçimleri diğer rasyonel yatırımcılardan farklı olarak daha fazla gelir elde etmek amacı yerine kara para aklama ile ilgili düzenlemelere sahip olmaması veya gevşek düzenlemelere sahip olması, banka veya müşteri sırrına sahip bankacılık sisteminin varlığı, büyük miktarda nakdin dikkat çekmeyeceği nakit bazlı bir ekonomik sistem, şirket kurmanın kolay olması, ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmamış olması gibi suç kaynaklı gelirin kaynağının ortaya çıkmasına engel birçok nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenle kara paranın ülkeye giriş nedenleri tahmin edilebilmesine rağmen ne zaman ülkeye gireceği ve ne zaman ülkeyi terk edeceği bilinmemektedir. Kara paranın büyük miktarlarda giriş ve çıkışları ilgili ülke para talebinde dalgalanmalara yol açacaktır. Bu dalgalanmalar öngörülemeyeceğinden dolayı para politikasının başarısızlığına neden olacaktır. Peter James Quirk tarafından 1996 yılında yapılan bir ampirik çalışmada İnterpol verileri kullanılarak kara paranın 19 sanayileşmiş ülke ekonomisine olan etkileri incelenmiş ve şu sonuca ulaşılmıştır; Yasadışı faaliyetlerdeki %10'luk bir artışla birlikte, para talebinde %10 ve her türlü mevduatı içeren geniş anlamda toplam para talebinde de %6'lık bir düşüş gerçekleşmektedir. Ancak Quirk aynı ampirik incelemeyi 1998 yılında Asya-Pasifik bölgesindeki 14 gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde yaptığında, suç oranındaki artışın tedavüldeki yerli para talebini artırdığını görmüş, fakat bu artışın da anlamlı olmadığını belirtmiştir. Ancak suç oranındaki artış, geniş anlamda para talebini olumsuz etkilemektedir. Asya-Pasifik ülkelerinde suç oranındaki %10'luk bir yükselme, geniş anlamda yerli para talebinde %2'lik bir düşüşe neden olmaktadır²³⁷.

Kara para, rekabeti ve gelir dağılımını bozucu bir etkiye sahiptir. Rekabetin bozulması kanunlara saygılı vatandaşların adeta cezalandırılmasıdır. Ayrıca kanun dışı yollardan gelir elde eden kişilerin bireysel refahları artmasına rağmen kanunlara saygılı ve dürüst vatandaşlar sürekli zarar görmektedir. Bu ise toplumun moral ve ahlak yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Kara paranın üretimi için toplumda iş

²³⁷ İNÖNÜ Akgün Alp, "Paranın Karası, Kara Paranın Makroekonomik Etkileri, s. 1 – 2

Erişim : <http://www.masak.gov.tr/tr/akgunmakale.htm> (12.06.2007)

gücü kaybı, üretilen bir suç unsurunun örneğin uyuşturucunun satılması toplumsal yapıyı ve kara paranın aklanması toplumsal ahlakı bozucu sonuçlar doğurmaktadır²³⁸.

Kara paranın ülkeye girmesinden sonra kaynağından uzaklaştırılması amacıyla, menkul – gayrimenkul alım satımları, farklı ülke paralarına dönüştürmeler gerçekleştirilecektir. Büyük miktartlı kara para; gayrimenkul alım ve satımında kullanılması durumunda gayrimenkullerin fiyatlarının şişmesine, piyasada yüksek kar beklentisine neden olacaktır. Örneğin borsaya büyük miktartlı giriş ve çıkışlar söz konusu olduğunda borsa değerinde yüksek dalgalanmalar gerçekleşecektir. Bunun yanında ülkeye döviz olarak giren kara paranın ilgili ülke parasına çevrilmesi paranın aşırı değerlenmesine neden olacak bu durum ise orta vadede ödemeler bilânçosuna yansımacaktır. Ülkede ithalat artarken ihracat azalacak, halk lüks tüketime yönelecek, üretim düşecek ve işsizlik artacaktır sonuçta borçlanma ve yüksek faiz kaçınılmaz olacaktır²³⁹.

Kara para aklama faaliyetinin yoğun olduğu ülkelere yabancı yatırım gelmeyecektir. Çünkü kara paranın mali sistemde neden olduğu istikrarsızlıklar ekonominin kredibilitesini de düşürecek, rasyonel girişimciler yatırım yaparken ülke riskini de göz önünde bulunduracakları için bu ülkeye gelmekten kaçınacaklardır. Dolayısıyla kabaca “kötü para, iyi parayı tedavülden kovar” şeklinde özetlenen Gresham Kanunu, bir başka şekilde işlemeye başlayacak; kara para, yasal parayı tedavülden kovmaya başlayacaktır. Yasal paranın ülkeye girmekten kaçması ise yatırım oranının yükselebileceği kadar yükselmemesi sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise uzun vadede, sürdürülebilir büyümenin düşmesi anlamına gelecektir. Nitekim Quirk’in 1996 yılındaki çalışmasında; kara para aklama ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, 1983–1990 yılları arasında suçtan elde edilen gelirler arttıkça, yıllık GSMH büyümesinde önemli düşüşlerin gerçekleştiğini tespit etmiştir. Suç sayısında %10’luk yükselme, GSYİH’nın büyüme oranında %0,1 düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca kara paranın verimli yatırımlara değil daha

²³⁸ MAVRAL Ülker, *Kara Paranın Sebep Olduğu Ekonomik Sorunlar, Vergi Sorunları Dergisi*, sayı:155, s.147, Ağustos – 2005

²³⁹ İNÖNÜ Akgün Alp, a.g.m., s. 3 – 4

küçük ve riskli yatırımlara yönelmesi söz konusu olmaktadır. Örneğin ABD’de vergi kaçakçılığından elde edilen gelirlerin, riskli ve küçük iş alanlarına kaymaktadır. Quirk bu durumu yasalara saygısızlığın bulaşıcı olmasına ve bir yasayı çiğneyen bir kişinin diğer yasarı daha rahat çiğneyebileceğine bağlamaktadır²⁴⁰.

Kara para aklama faaliyetinin bir diğer etkisini de vergi hasılatını düşürmesidir. Kamu gelirleri içerisinde en önemli paya sahip olan vergilerden elde edilen hasılatın düşük olması ise bütçe açıklarına yol açacak, bu durum ise makro ekonomik sorunların doğmasına yol açabilecektir.

Kara para aklamanın mikro etkisi olarak ise aklanmasında kullanılan mali kurumların aktif ve pasiflerinde ani değişiklikler meydana gelebilecek, bu ise söz konusu kurumlar için bir risk ortaya çıkarabilecektir²⁴¹.

Kara paranın aklanması yasadışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu yaygınlaşma kayıt dışı ekonominin de büyümesini tetiklemektedir. Bu nedenle kara para aklanan ülkeler üzerinde uluslar arası bir baskı kurulmaktadır²⁴². Kara para kayıt dışı istihdamın oluşmasına da sebep olmaktadır. Kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu ülkelerde sosyal sigorta primleri ödenmediğinden sosyal sigorta kurumları üzerlerine düşen görevleri yerine getirmede kamuya yük olmaktadır²⁴³.

3.5. Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadele

Kara parayla mücadelede en önemli husus en az kara para aklayıcılar kadar küreselleşmeye adapte olmak yani uluslar arası hareket edebilmektir. Çünkü kara para aklayıcılar, suç kaynaklı gelirin mali sistem içerisine girişini başardıkları anda gelişen teknoloji ve küreselleşmenin sermayenin önündeki ülke sınırlarını kaldırması sonucunda bir bilgisayar ve internet aracılığıyla dakikalar içerisinde paranın birden fazla ülkeyi dolaşmasını sağlayabilmektedirler. Fakat kara parayla mücadele eden

²⁴⁰ İNÖNÜ Akgün Alp, a.g.m., s. 4 – 5

²⁴¹ DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu Raporu:Kayıt dışı Ekonomi”, s.70 erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>, (05.09.2006)AYDEMİR

²⁴² Şinasi, a.g.e., s.13

²⁴³ MAVRAL Ülker, a.g.m., s.146

görevlilerin bu işlemlerin izini sürmeleri bürokratik nedenlerden dolayı bazen aylarca sürebilmektedir. Kara paranın aklanmasıyla mücadelede görevli kuruluşların bürokratik engellere takılmadan hareket etme kabiliyeti kazandırılmadıkça kara para aklamaya karşı girişilecek mücadele, sonucu hüsrana olacak nafile bir çabadan öteye geçemeyecektir. Bu nedenle kara paraya karşı girişilecek mücadelede öncelikle uluslararası işbirliği sağlanarak ve mücadele küresel bir alanda gerçekleştirilmelidir. Kara para aklayıcıların kendileri ile mücadele eden ekonomilere karşı alternatif ekonomi bulmaya devam ettikleri sürece küreselleşmenin nimetlerinden faydalanma yoluyla mücadele eden ülkelere dönüş şansına da sahip olacaktır. Kara parayla mücadelede Ulasal uygulamalarla eş zamanlı olarak uluslararası kuruluşlarla(Dünya Bankası, BM, IMF...) birlikte diğer ülkelerinde harekete geçmeleri büyük bir öneme sahiptir.

3.5.1. Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslararası İşbirliğinin Gerekliliği

1980'li yıllardan itibaren dünyadaki mali sistemlerin kapalı ekonomiden serbest ekonomiye geçişi, para sistemlerinin dönüştürülebilir hale gelmesi ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler sonucunda fonların, ülkeler arasında akışının önündeki engellerin kalkmasına neden olmuştur. Dünyada yaşanan bu küreselleşme sürecinde organize suç örgütleri de hızla yerlerini almışlar, faaliyette bulunacakları alan ve ülkelerde kendi organizasyonlarını tamamlamışlar ve aralarındaki ülke sınırlarını ortadan kaldırmışlardır. Suç örgütlerinin küreselleşmeye sağladıkları bu uyum onlara karşı sürdürülecek mücadelenin taraflarının da en az suç örgütleri kadar dayanışma ve işbirliği içerisine girmelerini gerektirmektedir. Aksi halde suç örgütleriyle mücadele sonucu baştan hüsrana olan bir yarıştan ibaret olacaktır²⁴⁴.

Ayrıca küreselleşme dünya ölçeğinde; gelir ve servet dağılımında bozulmalar, yolsuzluk ve rüşvetin artması, kayıt dışı ekonominin gelişmesi ve kara para elde etme ile kara para aklama faaliyetlerinin artarak organize suç örgütlerinin güçlenmesi gibi etkilere neden olmuştur. Özellikle kara para bünyesinde taşıdığı güç nedeniyle

²⁴⁴ KAÇAR Hamza, **Kara Paranın Aklanması E-ticaret. Kara Para ve Terörün Finansmanının Önlenmesi**, Turhan Kitabevi Ankara – 2004, s.4

dünyadaki bütün ekonomik, sosyal ve siyasal yapının kirlenmesine, yargının bağımsızlığına ve yargı bağımsızlığına olan güvenin zedelenmesine neden olmakla birlikte ekonomik piyasalarda yarattığı istikrarsızlıklar sonucunda; ülke riski artmakta ve yatırım özellikle yabancı yatırım oranları düşmektedir. Yasal fonların ülkeden kaçması ise büyüme oranlarında düşmelere, gelir dağılımında bozukluğa, vergi gelirlerinde düşüşlerle birlikte para ve maliye politikalarında başarısızlıklara, sürekli bütçe açıklarına dolayısıyla devlet borçlanmalarında artışlara neden olmaktadır. Ancak suç örgütlerinin ve kara para aklayıcılarının da küreselleşmeye adapte olmaları bu suça karşı işbirliğini zorunlu hale getirmiştir²⁴⁵.

Kısacası; özellikle 1980 den itibaren gerçekleşen gelişmeler sonucunda dünya finans piyasaları adeta bir cadde üzerindeki dizili evler haline gelmişler, küreselleşme ise cadde boyunca esen rüzgâr ve kara para caddedeki evlerin sokağa bıraktığı pisliklerdir. Caddenin boylu boyunca temiz olması, için tüm evlerin yapılacak temizliğe ortak olmasına bağlıdır. İlgili evlerden bir yâda bir kaçının yapılan temizliğe katılmaması halinde rüzgâr esmeye devam ettikçe pislik diğer tüm evlere dağılacak ve caddeyi temizlemek mümkün olmayacaktır.

Kara paranın aklanmasına karşı mücadeleye yönelik uluslar arası kuruluşlar tarafında geliştirilen stratejiler; kara para aklamanın suç olarak kabul edilmesi ve aklanılan varlıkların müsadere edilmesi, kara para aklama faaliyetlerinin önlenmesi için ülkelerin merkezi bir örgüt kurmaları, bankalar ve diğer finans kuruluşlarının kara para aklama faaliyetlerinde kullanılmasının önlenmesi ve uluslar arası işbirliğinin sağlanması şeklinde dört ana başlık olarak sayılabilmektedir²⁴⁶.

3.5.2. Kara Paranın Aklanmasına Karşı Gerçekleştirilen Uluslararası Örgütler Ve Uluslararası Sözleşmeler

Kara para aklamayla mücadele ilk olarak ABD ve İtalya'da başlamıştır. Diğer ülkelerde ise mücadele süreci uluslar arası hukukun harekete geçmesiyle uluslar arası temel ilke ve tanımlar konulmuş ve ülkeler bu tanım ve ilkeleri kendi iç hukuklarına

²⁴⁵ MAVRAL Üker, “Kara Para Kayıt Dışı Ekonomi ve Globalleşme İlişkisi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 174 Mart – 2003, s.154 – 155

²⁴⁶ GÜNER Sedat, **Organize Suç Örgütleri, Kara Para ve Aklanması**, Bilgi Yayınevi–2003, s.312

yansıtmışlardır²⁴⁷. Kara para aklamaya karşı mücadele ABD’de 1970’li, Avrupa ülkelerinde ise 1980’li yıllarda başlamakla birlikte uluslararası mücadelenin gerekliliğine inanan ülkelerin bir araya gelerek ortaya koydukları bazı uluslar arası enstrümanlar şunlardır;

3.5.2.1. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R(80) 10 Sayılı Tavsiye Kararı

Avrupa konseyi uzmanlar komitesi 1977 – 1980 yılları arasında yaptığı çalışmalar sonucunda 27 Haziran 1980 tarihli “Suç Kaynaklı Paranın Saklanması ve Transferine Karşı Tedbirler Hakkında Tavsiye Kararı” kara paranın aklanmasının önlenmesine yönelik ilk uluslar arası girişimdir²⁴⁸.

Her hangi bir bağlayıcılığı olmayan tavsiye kararında; “Suç kaynaklı fonların bir ülkeden diğerine transferi ve ekonomik sisteme girerek aklanması süreci, ciddi problemlere neden olmakta, başka suçların işlenmesini teşvik etmekte ve olayın ulusal ve uluslar arası düzeyde yayılmasına sebep olmaktadır” şeklindeki ifade ile kara paranın uluslar arası boyutu üzerinde durularak üye ülkelerin bankacılık sisteminde alması gereken önlemler sıralanmış ve bankaların kara paranın aklanılmasında kullanılmalılarının önlenmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması tavsiye edilmiştir²⁴⁹

3.5.2.2. Basel Komitesi İlkeler Bildirgesi

12 Aralık 1988 tarihinde Basel’de toplanan Onlar gurubu(G-10)²⁵⁰ ülkelerinin banka gözetim ve denetim makamlarıyla merkez bankası temsilcilerinden oluşan Basel komitesi kara paranın mali sistem aracılığıyla aklanmasını önlemeye yönelik Basel İlkeleri olarak anılan bir dizi öneriler saptamıştır. Belirlenen ilkelerdeki temel amaç, özellikle uyuşturucu madde kaçakçılığı olmak üzere yasadışı

²⁴⁷ ERGİN Ergül, “Organize Suçlar ve Kara Paranın Aklanması”, **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, TOBB Yayın no: 2005 – 25 Ekim – 2005, s.244

²⁴⁸ İPEK Halim, **Önemli Bir Sorun: Kara Para ve Kara Paranın Aklanması**, İstanbul – 2000, s.50

²⁴⁹ GÜNER Sedat, a.g.e., s. 334

²⁵⁰ Adı geçen onlar gurubu; Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD ‘dir.

faaliyetlerden elde edilen paraların aklanmasında veya gizlenmesinde bankaların kullanılmaması için bankacılık sektöründe ortak kriterlerin belirlenmesidir.

Basel ilkeleri bildirgesinde; bankaların, denetim ve gözetim makamlarının temel işlevlerinin, müşteri tarafından yapılan işlemlerin yasallığını denetlemekten çok bankaların mali istikrarını korumak olduğu belirtilmekle beraber bankaların suçlularca kullanılmasına kayıtsız kalınmayacağı ifade edilmiştir²⁵¹.

Basel ilkelerinin bağlayıcılığı bulunmamasına rağmen sadece G – 10 ülkeleri ile sınırlı kalınmayarak tüm ülke gözetim ve denetim birimlerine bildirge iletilmiştir. Daha çok “müşterinin tanınması” kuralından hareket eden Basel ilkeleri bildirgesinde yer alan bazı önemli noktalar şu şekildedir²⁵²;

- Müşterilerin gerçek kimliklerinin tespiti için tüm tedbirler alınacaktır.
- Kimliklerini kanıtlamada güçlük çeken müşteriler için büyük çaplı işlemler yapılmaktan kaçınılacak
- Kara para aklanma faaliyetinin ve/veya bağlantısının olduğuna inandıkları işlemler için hizmet sunulmayacaktır.
- Banka sırlarına ilişkin mevzuatların izin verdiği ölçüde ulusal otoritelerle işbirliğine gidilecektir.
- Yapılan işlemlerin suç özelliği taşıması halinde; müşteriye yardım etme reddedilmesi, ilişkinin kesilmesi, hesabın kapatılması ve dondurulması gibi gerekli tedbirler alınacaktır²⁵³.

3.5.2.3. Uyuşturucu Ve Psikotrop(Uyarıcı) Maddeler Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Vienna Konvansiyonu)

Hazırlığı aşamasında Türkiye'nin de katkıda bulunduğu sözleşme 19 Aralık 1988 tarihinde imzaya açılmış ve 20 Kasım 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Uyuşturucu madde kaçakçılığı ile ilgili faaliyetlerin ve bu faaliyetler sonucu elde edilen kazançların aklanmasına dair işlemlerin cezai müeyyidelere bağlanması

²⁵¹ İPEK Halim, a.g.e., s. 53

²⁵² GÜNER Sedat, a.g.e., s. 347

²⁵³ İlkelerin tam metni için bakınız: www.masak.gov.tr/tr/baselilkeleritr.htm

üzerinde anlaşmaya varılan sözleşmeyi Türkiye; 1988 yılında imzalamasına rağmen 20 Kasım 1995 tarihinde 4135 sayılı Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin Onaylanmasının ve uygun bulunmasına dair kanunla onaylamıştır²⁵⁴.

Viyana konvansiyonunun amacı, uyuşturucu kaçakçılığı yapan kişileri elde ettikleri gelirden mahrum etmek böylece suçluları suç işlemeye yönelten temel nedeni ortadan kaldırmaktır²⁵⁵. Sözleşmeyle getirilen iki temel yenilik müsadere ve kontrollü teslimat olmuştur. Sözleşmeye göre müsadere ve kontrollü teslimat²⁵⁶;

Müsadere: Bir mahkeme veya başka bir yetkili makam kararıyla bir mala sürekli olarak el konulmasıdır.

Kontrollü teslimat: Suçta iştirak edenlerin belirlenmesi amacıyla kaçak veya kaçak olmasından şüphelenilen bir biçimde sevk edilen uyuşturucu maddelerin ilgili ülkelerin yetkili makamlarının bilgisi ve denetimi altında bir veya birden çok ülke itibarıyla geçişine çıkışına olanak veren yöntemdir.

3.5.2.4.Suç Kaynaklı Gelirlerin Aklanması Araştırılması Zapt Edilmesi Ve Müsadere Edilmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Strazburg Konvansiyonu)

Avrupa konseyinin Eylül 1987 yılında yaptığı toplantıda suç kaynaklı kazançların aranması, zapt edilmesi, müsadere edilmesi hakkında üye ülkelerin ceza hukuklarının araştırılması gerekirse yeni düzenlemelerin getirilmesi için bir komite kurulması kararını vermiştir. Bu komitenin çalışmaları sonucunda 8 Kasım 1990 tarihinde imzaya açılan Strazburg konvansiyonu 1 Eylül 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi, 28 Eylül 2001 yılında imzalamış ve 16 Haziran 2004 tarihinde 5191 sayılı kanun ile onaylamıştır.

²⁵⁴ GÜNER Sedat, a.g.e., s. 347

²⁵⁵ BAŞAK Ramazan, a.g.e., s. 12

²⁵⁶ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.133

En önemli özelliği kara paranın öncül suçunu sadece uyuşturucu madde ile sınırlamayıp her türlü suçtan elde edilen geliri kara para sayması olan sözleşme dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde gelir, mülk, vasıta, müsadere ve müsnet suç terimleri açıklanmaktadır. İkinci bölüm, milli düzeylerde alınacak tedbirleri düzenlemektedir. Üçüncü bölüm, uluslar arası işbirliği yedi başlık ve üç aşamada düzenlenmektedir. Aşamalar;

- Kazançların tespit edilmesi ve izlenmesi soruşturma aşamasında
- Malların zapt edilmesi, dondurulması soruşturma aşamasında
- Müsadereye ilişkin karar verilmesi mahkeme aşamasında

gerçekleştirilmektedir. Sözleşmenin dördüncü bölümü ise nihai hükümleri düzenlemektedir²⁵⁷.

Hazırlanılmasında Viyana konvansiyonundan da faydalanılan Strazburg konvansiyonunun Viyana konvansiyonuyla benzer farklı yönleri şunlardır²⁵⁸;

- Her iki sözleşmede de terminolojik açıdan önemli tanımlara yer verilmiş ve hangi fiillerin suç olduğu geniş olarak sayılmıştır.
- Sözleşmelerde gelirin veya bu gelir başka bir değere dönüşmüşse o değer mäsaderesi öngörülmektedir.
- Her iki sözleşmede yardım talebinin reddi ve ret gerekçeleri veya süren soruşturmalara zarar vermesi açısından ertelenmesi ile ilgili hükümleri içermektedir.
- Taraflar müsadere veya ilgili kayıtların istenmesi durumunda banka gizliliğini öne süremeyecekler, uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda kendi aralarında veya sözleşmelerde belirtilen birimlerce çözeceklerdir.

Sözleşmelerdeki farklı yönler ise;

²⁵⁷ GÜNER Sedat, a.g.e., s. 342 – 343

²⁵⁸ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.146 – 147

- Viyana sözleşmesinde öncül suç kapsamına sadece uyuşturucu ve psicotrop maddeler alınırken Strazburg sözleşmesinde öncül suç kavramı genişletilerek tek tek sayılmıştır.

- Strazburg sözleşmesine göre taraf ülkelerden her biri suçtan elde edilen gelirler ve vasıtalar hakkındaki bilgiyi taraf ülkelere gönderebilmektedir.

- Strazburg sözleşmesine göre taraflar müsadere talebie konu olabilecek malvarlığının, ticareti, nakli yada elden çıkarılmasını önlemek amacıyla malın dondurulması ve mala el konulması gibi tedbirleri alacaklardır.

- Viyana sözleşmesinde yer alan, kontrollü teslimat, davaların nakli, taraf ülkelerin kazai yetkileri, serbest ticaret, bölgeler ve limanlar, posta hizmetlerinin kullanımı, transit ülkeler için uluslar arası işbirliği ve yardım, bazı suçların tabi olduğu yaptırımlar Strazburg sözleşmesinde yer almamaktadır.

Kısacası Strazburg konvansiyonu öncül suç kapsamını genişletmesine rağmen Viyana konvansiyonu daha kapsamlı bir sözleşme görünümündedir²⁵⁹.

3.5.2.5. Avrupa Birliği Konsey Direktifi

Avrupa birliği, 10 Haziran 1991 tarihinde “Mali Sistemin Kara Paranın Aklanması Amacıyla Kullanılmasının Önlenmesi” hakkındaki Avrupa birliği Konsey direktifi kabul etmiştir. Bu direktif 4 Kasım 2001 tarihli 2001/97/CE direktifi değişikliğe tabi tutulmuş, 2005/60/EC sayılı üçüncü direktif olarak da bilinen Avrupa parlamentosu ve konseyi direktifi ile yürürlükten kalkmıştır. AB direktifinin amacı; sermaye akışını ve mali hizmetlerin sunulmasını sınırlamadan mali sistemin kara para aklanmasında bir araç olarak kullanılmasını engellemektir²⁶⁰. Uyuşturucu ticareti ve diğer suçlarla elde edilen kazançların aklanmasını yasaklayan ve kara paranın aklanması fiilinin tüm üye ülkelerce suç olarak kabul edilmesini, bu suça yönelik cezaların belirlenmesini öngören direktif; kara paranın aklanmasını

²⁵⁹ İlgili sözleşmelere www.masak.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

²⁶⁰ ERGİN Ergül, “Organize Suçlar ve Kara Paranın Aklanması”, **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, TOBB Yayın no: 2005 – 25 Ekim – 2005, s.247

tanımlayarak üye ülkelerin mevzuatlarını yapmaları gereken düzenlemeleri içermektedir²⁶¹.

Avrupa birliği konsey direktifi ile kara para aklama literatürüne şu dört önemli ilke kazandırılmıştır²⁶²;

- Müşterini tanı ilkesi
- Kimlik tespiti
- Kayıtların saklanması
- Şüpheli işlemler

Üçüncü direktifle getirilen en büyük yeniliklerden birisi; tüm önleyici tedbirlerin terörizmin finansmanını da kapsayacak şekilde genişletilmesi, diğeri ise müşterini tanı ilkesinin düzenlenmesi olmuştur. Direktife göre müşteri özen ilkesi(CDD); müşterinin kimlik tespiti ve kimlik teyidi, müşterinin iş bilgilerinin temini, müşterinin risk bakımından sürekli bir şekilde takip edilmesi hususlarını kapsamalıdır. Ayrıca, kara para aklama ve terörizmin finansmanı riski durumuna genişletilmiş veya basitleştirilmiş CDD önlemleri uygulanabilecektir²⁶³.

3.5.2.6. Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Palermo Konvansiyonu)

Organize suçlarla ilk uluslararası düzenleme niteliği taşıyan konvansiyon; 15 Kasım 2000 tarihinde BM genel kurulu tarafından kabul edilmiş ve 12 – 15 Aralık 2000 tarihinde Palermo’da imzaya açılmıştır. Türkiye sözleşmeyi; 13 Aralık 2000 tarihinde imzalamış ve 30 Ocak 2003 tarihinde 4800 sayılı kanunla kabul etmiştir.

Palermo konvansiyonu sınır aşan örgütlü suçların önlenmesi ve daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi için işbirliğini amaçlamaktadır. Bu kapsamda Viyana ve Strazburg sözleşmelerindeki yöntem gibi kara para aklamının önlenmesi ve

²⁶¹ İPEK Halim, a.g.e., s. 53

²⁶² ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.152

²⁶³ **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve Örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

cezalandırılmasıyla el koyma ve müsadere kararlarının yabancı ülkelerde de infazına yönelik olanaklar getirmektedir²⁶⁴.

Palermo sözleşmesinin kapsamına sınır aşan örgütlü suçlularca işlenen;

• Üst sınırı 4 yıl veya daha fazla hürriyetten mahrumiyeti veya daha ağır bir cezayı gerektiren suçlar (ağır suçlar),

• Örgütlü suç grubuna katılma,

• Kara para aklama,

• Yolsuzluk ve

• Adaletin engellenmesi suçları, girmektedir.

Palermo sözleşmesiyle kara parayla mücadeleyle yönelik; bankalar ve banka dışı mali kuruluşlar ile kara para aklamaya müsait diğer kurumlara kimlik tespiti, kayıtların saklanması ve şüpheli işlemlerin bildirilmesi yükümlülüklerinin yerine getirilmesi, kara para aklamaya ilişkin bilginin toplanması, analizi ve yasa uygulama birimlerine iletilmesi için ulusal merkezi bir birim olan mali istihbarat birimi kurulması, nakit ve parasal değeri haiz her türlü evrakın sınır ötesi hareketinin denetlenmesi, izlenmesi ve bunların sınır ötesi nakline ilişkin bildiriminde bulunulmasını istenmiştir²⁶⁵.

3.5.2.7. Mali Eylem Görev Gücü Grubu (FATF – Financial Action Task Force)

ABD, Japonya, Almanya, , Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada'dan oluşan gelişmiş 7 ülke Temmuz 1989 'da Paris'te yapılan ekonomik toplantıda; yasa dışı uyuşturucu ticaretiyle bağlantılı mali sorunların ele alınması ve kara para aklamayla mücadeleye yönelik mevzuatların uyumlaştırılması ile üye ülkeler arasında bilgi

²⁶⁴ ERGİN Ergül, "Organize Suçlar ve Kara Paranın Aklanması", **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, TOBB Yayın no: 2005 – 25 Ekim – 2005, s.247

²⁶⁵ **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve Örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

değişiminin sürekli tesis edilmesi amacıyla Mali Eylem Görev Grubu (financial action task force – FATF) ‘in kurulmasına karar verilmiştir²⁶⁶.

Türkiye’nin 24 Eylül 1991 tarihinde üye olduğu FATF 31 üye ülke ve iki bölgesel kuruluş olmak üzere toplam 33 üyede oluşmaktadır. FATF tarafından kara paranın aklanmasıyla mücadele adımları olarak kabul edilen 40 tavsiye kararı²⁶⁷, Şubat 1990 tarihinde açıklanmış ve birincisi 1996 yılında, ikincisi 2003 yılında olmak üzere iki kez revize edilmiştir. FATF ‘in 40 tavsiye kararı; yasal sistemler, kara para aklama ve terörizmin finansmanını önlemek için finansal ve finansal olmayan kuruluşlar ile iş ve meslek grupları tarafından alınacak önlemler, kara para aklama ve terörizmin finansmanını ile mücadele sistemi için gerekli olan kurumsal ve diğer tedbirler ile uluslar arası işbirliği olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır²⁶⁸.

FATF 40 tavsiye kararlarında kara paranın aklanmasının önlenmesi amacıyla ceza hukuku ve uluslar arası işbirliği alanlarında özet olarak şunları önermektedir;

- Her ülke gecikmeksizin Viyana sözleşmesini uygulamalı ve bunun için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalıdır.
- Bankaların ve diğer mali kuruluşların gizlilik yasaları; kara paranın aklanmasının önlenmesi amacıyla getirilen önerileri kısıtlamayacak ölçüde dikkate alınmalıdır.
- Etkin bir kara para aklanmasını önlemek için para aklanmasının soruşturulması, yasal tatbikatı ve ortadan kaldırılması hususlarında mümkün olduğunca çok yönlü işbirliğinin yapılması ve karşılıklı hukuki desteğin verilmesi sağlanmalıdır.

FATF, diğer uluslar arası kuruluşların aksine çalışmalarını gittikçe genişleyen bir coğrafi alanda sürdürmektedir. FATF ‘e üye ülkelerle beraber üye olmayan

²⁶⁶ BAŞAK Ramazan, a.g.e., s. 14

²⁶⁷ FATF ‘in 40 tavsiye kararına www.masak.gov.tr/tr/refatf40.doc adresinden ulaşılabilmektedir.

²⁶⁸ ÇAKIR Alparslan, “Kara Para Aklamayı Önleyici Faaliyetlerin Önemi ve Ulusal Birimler Arasında İşbirliğinin Önemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 51,2004, s. 52

ülkelerle de işbirliği yapılmakta ve bu ülkelerde de FATF 'in tavsiye kurallarının kabul edilmesine çalışılmaktadır²⁶⁹.

FATF faaliyetlerini genel kurul toplantıları ve çeşitli konularda çalışmak üzere oluşturulan çalışma gurupları ve bu gurupların gerçekleştirdiği çalışmalar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bunlar²⁷⁰;

Genel Kurul Toplantıları (Plenary Meetings): FATF, kara para aklama eğilimlerinin analizi ve bunlara karşı alınacak önlemler, kara para aklama ile mücadeleye ilişkin olarak alınan önlemlerin uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi ve dünya çapında bir kara para aklama ile mücadele ağının oluşturulmasının teşvik edilmesi, işbirliği yapmayan ülke ve bölgelerin belirlenmesi ve bunlara karşı alınacak tedbirler, üye ülkelerin karşılıklı değerlendirme raporları gibi konular üzerinde görüşme yapmak için her yıl üç kez genel kurul toplantısı gerçekleştirmektedir. Bu toplantılar genellikle Eylül/Ekim, Şubat ve Haziran aylarında gerçekleştirilmektedir. FATF yılı temmuz ayında başlamaktadır.

Daha detaylı incelemeler gerekli görüldüğünde, örneğin ilgili ülkede ki kara paranın boyutunun belirlenmesi gibi durumlarda genel kurula raporlarını sunmak üzere kurulan geçici guruplar (Ad Hoc Group) kurulup görevlendirilebilmektedir.

Terörizmin Finansmanı Çalışma Grubu: Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra FATF terör konusunda daha duyarlı çalışmaları başlatmış ve 2001 yılında Terörün Finansmanına engel olmak amacıyla yapılan olağanüstü toplantıda terörizmin finansmanı ile mücadeleye yönelik 9 özel tavsiye belirlenmiştir. Çalışma gurubu geliştirilen 9 Özel Tavsiye ile açıklayıcı notlar ve en iyi uygulama rehberleri çıkarmak, bu konuda alınması gereken yeni önlemleri belirlemek ve geliştirmek üzere oluşturulmuştur²⁷¹.

AML/CFT Değerlendirmeleri ve Uygulama Çalışma Grubu: Ülkelere yönelik yürütülen 3. tur karşılıklı değerlendirme sürecini belirlemek, uygulamak,

²⁶⁹ İPEK Halim, a.g.e., s. 57 – 58

²⁷⁰ **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve Örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

²⁷¹ **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve Örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

koordinasyonu sağlamak, değerlendirmelerde karşılaşılan sorunları belirlemek, değerlendirmecilere yönelik eğitim programları organize etmek üzere çalışmalar yapan bir gruptur²⁷². Bu kapsamda Türkiye 4 – 13 Eylül 2006 tarihleri arasında ziyaret edilmiş ve Ankara’da kamu kuruluşlarıyla, İstanbul’da özel sektör temsilcileriyle bir dizi görüşmeler yapılmıřtır²⁷³. Değerlendirmeler sonucunda ilgili ülke hakkında raporlar hazırlanmakta ve FATF bünyesinde yayınlanmaktadır. Hazırlanan raporlarda ye ülke kriterlere uyumsuz bulunursa; FATF başkanınca bir mektup gönderilerek durumun düzeltilmesi istenilebileceği gibi düzeyde temsilciler gönderilerek gerekli toplantılarda yapılabilir. Uyum sağlanılamazsa ilgili ülke 40 tavsiye kararında 21. tavsiyeye²⁷⁴ göre yaptırımlara tabi tutulabilmektedir. Yaptırım olarak İlgili lke mevzuatını tavsiyelere uyumlaştırıncaya kadar FATF ‘le olan ilişkileri askıya alınabileceği gibi veya FATF ‘e olan yeliğine son verilebilmektedir²⁷⁵.

Tipoloji alışma Grubu: FATF, kara para aklama ve terörizmin finansmanı konusunda tipolojiler geliştirmek üzere “Tipoloji alışma Grubu” oluşturmuştur. Bu alışma grubunda FATF’ye ye ülkeler, belirli uluslararası örgütlerin yanı sıra diğer ülkelerden de temsilciler yer almakta ve kara para aklama ve terörizmin finansmanı teknikleri incelenmektedir. Tipoloji alışma grubunun geliştirdiği tipolojiler rapor olarak her yıl yayınlanmaktadır²⁷⁶.

FATF bünyesinde yukarıdaki gurupların haricinde her iki yılda bir Finansal Hizmetler Forumu düzenlenerek ortak konuların tartışılması ve mali hizmet sektörlerinde çalışanların(ulusal – uluslar arası) bir araya gelmesi sağlanmaktadır.

²⁷² **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

²⁷³ TC MASAK 2006 Faaliyet raporu, s.14, erişim : www.masak.gov.tr

²⁷⁴ FATF 21. tavsiye: finansal kuruluşlar bu tavsiye kararlarına uymayan yada eksik uygulayan ülkelerle olan işlemlerde özel ilgi göstermelidir. Bu işlemlerin grnrde bir hukuki ve ekonomik amacı yoksa, işlemlerin geçmişi ve amacı araştırılmalı ve bulgular kayıt altına alınarak incelemelerde bulunanlara sunulmalıdır.

²⁷⁵ **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

²⁷⁶ Tipoloji raporlarına erişim : www.fatf-gafi.org.tr

3.5.2.8. Egmont Grubu

Kara paranın aklanmasıyla mücadelede ilgili ülkelerin mali kurumlarına bilgi verme zorunluluğu yüklenmesi sonucunda her bir ülke tarafından bildirilen, mali bilgileri, toplamak, analiz etmek ve yetkili birimlere iletmekle yükümlü mali istihbarat birimleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu mali istihbarat birimlerinin; etkinliklerini arttırmak, bilgilerini paylaşmalarını sağlamak ve birimler arası işbirliğini sağlamak amacıyla 9 Haziran 1995 tarihinde 24 ülke ve 8 uluslar arası kuruluşun katılımıyla EGMONT grubu oluşturulmuştur. Türkiye EGMONT grubuna üyelik başvurusunu Şubat 1998 'de gerçekleştirilmiş ve Haziran 1998 'de EGMONT genel grubunun yaptığı toplantıda üyeliğe alınmıştır²⁷⁷.

EGMONT grubunun 1996 yılında Roma'da yaptığı toplantıda mali istihbarat birimi tanımı şu şekilde yapılmıştır;

“kara para aklamayla mücadele için;

I – suç geliri olduğu şüphelenilen gelirlerle ilgili, veya

II – ulusal mevzuatın yada düzenlemelerin gerektirdiği

Kendisine bildirilen mali bilgileri almak, analiz etmek ve ilgili makamlara tevzi etmekten sorumlu bir merkezi, ulusal birim

Ülkemizde, 4208 sayılı kanunla kurulan MASAK mali istihbarat görevini yürütmektedir. EGMONT grubunu çalışmalarını, üye ülke temsilcilerinin katılımı ile düzenlenen toplantılar yoluyla gerçekleştirmektedir. Grubun oluşturulmasının, temelleri; Viyana Konvansiyonu, Basel İlkeler Bildirisi ve özellikle FATF 40 Tavsiye Kararında teşvik edilen kara paranın aklanmasının önlenmesinde uluslararası işbirliğinin sağlanması hususu etkili olmuştur²⁷⁸.

²⁷⁷ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.163

²⁷⁸ **Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadelede Uluslar arası Sözleşmeler,/ Diğer Düzenlemeler ve Örgütler**, erişim : www.masak.gov.tr

3.5.2.9. Diğer Örgüt Ve Sözleşmeler

Kara paranın aklanmasıyla mücadelede önemli yer tutan fakat doğrudan doğruya kara para aklamaya karşı kurulmamış olan bir takım uluslar arası örgüt ve sözleşmelerden başlıcaları şunlardır;

Birleşmiş milletler suçun önlenmesi ve ceza adaleti komisyonu; suçun önlenmesi ve ceza adaleti konusunda politika belirlemek, BM suçun önlenmesi programının uygulanmasını geliştirmek, gözlemlemek ve gözden geçirmek gibi fraksiyonlar üstlenen komisyon suça karşı bir kuruluş olması nedeniyle kara paranın aklanmasına katkıları olan bir kuruluştur²⁷⁹.

Uluslar arası şeffaflık hareketi; çalışmalarını yozlaşmaya karşı açılan bir savaş şekline dönüştüren ve devletlerin bu konudaki artan sorumluluğunu ortaya koyan hareket yayınladıkları verilerle özellikle kamuyu bilgilendirme konusunda önemli yer tutmaktadır. 1993 yılında kurulan hareket her yıl düzenli olarak yozlaşma anlayışı endeksi(CPI – Corruption Perception Index) yayınlamaktadır²⁸⁰.

Karayıpler mali eylem görev grubu(CFATF); haziran 1990 tarihinde Karayip ülkelerinin katılımıyla toplanmış ve FATF 'in 40 tavsiye kararını temel alarak kara parayla mücadeleye başlayan, daha sonra 21 ayrı tavsiye yayımlayan bu kuruluş bölgede kara parayla mücadeleden fayda sağlayan Kanada, ABD, Fransa, Hollanda İngiltere gibi devletlerce de desteklenmektedir²⁸¹.

Interpol(International Criminal Police Organization), ülkeler arası işbirliğini güçlendirmek, uluslar arası suçluların izlenmesi ve yakalanması amacıyla kurulan interpol suçun önlenmesinde dolayısıyla suçtan gelir elde edilmesinin yolunu kesmede dünya çapında önemli yer tutmaktadır.

Europol, Avrupa'da güvenliğin sağlanması ve ülkelerin polis teşkilatları arasında güvenli bilgi değişiminin sağlanması amacıyla 1992 yılında kurulması kararlaştırılmış, 1194 yılında sınırlı olarak ve 1998 yılında resmi olarak ve nihayet 1 Temmuz 1999 tarihinde görev alanının genişletilmesiyle Interpol benzeri bir yapıda

²⁷⁹ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.156

²⁸⁰ ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.157 – 159

²⁸¹ İPEK Halim, a.g.e., s. 62

göreve başlamıştır. Europol'ün görevleri arasında; uyuşturucu ticareti, yasadışı göç şebekelerinin çökertilmesi, oto kaçakçılığı, çocuk pornografisi, insan ticareti ... gibi kara paranın aklanmasında öncül suç kapsamına giren hareketlere engel olmakta vardır. Bu nedenle kara para aklanması yönünden önem arz eden bir kuruluştur²⁸².

3.6. Türkiye’de Kara Para Aklamaya Karşı Mücadele

Türkiye’nin kara para ile tanışması; 1960’lı yıllarda Avrupa’ya işçi göçlerine kadar dayanmakla beraber 24 Ocak 1980 kararlarıyla belirlenen açık ekonomiye geçiş politikalarının ve 1990 ‘lı yıllarda dünyada yaşanan küreselleşme dalgasının etkisiyle önemli boyutlara ulaşmıştır. Nitekim suçun işlenmesi sonucu failin cürümünden istifadesini engellemeye yönelik yaptırımlar TCK(eski) 296, 512, 579, 580 gibi maddelerde mevcuttur. Ancak Türkiye’nin kara para ile mücadeleye başlama tarihini uluslar arası sözleşmelere ve tavsiyelere uyularak çıkarılan 4208 sayılı “Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun” ‘un TBMM’de kabul edilmiş tarihi olan 13 Kasım 1996 olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır²⁸³.

Kara para aklamaya karşı sorumlu tutulan MASAK, 4208 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle 17 Şubat 1997’de doğrudan maliye bakanlığına bağlı, idari bir kurul olarak kurulmuştur. 4208 sayılı kanunun uygulanmasına yönelik yönetmelik, 2 Temmuz 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir ancak 25 Aralık 1997’de birtakım değişikliğe uğramıştır. Bunun yanında maliye bakanlığınca 2 adet MASAK genel tebliği yayınlamıştır. Ayrıca 15 Eylül 1997 tarihinde içişleri bakanlığınca kontrollü teslimat uygulaması esas ve usulleri hakkında yönetmelik yayımlanarak MASAK ’ın faaliyete geçişte kullanacağı mevzuat tamamlanmıştır²⁸⁴. Ancak, 1. maddesine göre amacı, suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek olan, terörün finansmanının ve kara paranın aklanmasında uluslar arası standartların yakalanarak daha etkin bir mücadele sürdürülebilmesi için 11 Ekim 2006 tarihinde 5549 sayılı “Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Adı anılan kanunun 19. maddesinde MASAK ’ın görev yetkileri kısaca;

²⁸² İPEK Halim, a.g.e., s. 64

²⁸³ ÖZSOYLU A. Fazıl. A.g.e., s.142 – 143

²⁸⁴ SAYIN Mahmut, “Kara Paraya Karşı Düzenlemeler Son Durum”, *Vergi Sorunları Dergisi*, sayı: 119, Ağustos – 1998, s.39

kara paranın aklanmasının önlemeye yönelik politika hazırlamak, birimler arasında koordinasyonu sağlamak, bilgi ve belge toplamak, araştırma ve inceleme yapmak veya yaptırmak ve kanunun suç saydığı bir işleme dair şüphe ile karşılaşılması durumunda cumhuriyet savcılıklarına suç duyurusunda bulunmak olarak sayılmıştır²⁸⁵.

5549 sayılı kanununla; ikinci bölümde yükümlülükler ve bilgi değişimi, üçüncü bölümde ceza, el koyma ve kararların bildirimini ile dördüncü bölümde başkanlık ve koordinasyon kurulu hakkında düzenlemeler getirilmiştir.

3.6.1. 5549 Sayılı Kanun Hükümlerine Göre Yükümlü Ve Yükümlülükler

Yükümlüler:5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunun 2 (d) maddesi ile bankacılık, sigortacılık, bireysel emeklilik, sermaye piyasaları, ödünç para verme ve diğer finansal hizmetler ile posta ve taşımacılık, talih ve bahis oyunları alanında faaliyet gösterenler; döviz, taşınmaz, değerli taş ve maden, mücevher, nakil vasıtası, iş makinesi, tarihi eser, sanat eseri ve antika ticareti ile iştirak edenler veya bu faaliyetlere aracılık edenler ile noterler, spor kulüpleri kanunun uygulanmasında yükümlü sayılmış, sayılanlar dışında kalan iş ve meslek sahiplerinin yükümlü yapılabilmesi için de Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. Bu yükümlülüklerin getiriliş amacı; suç gelirlerinin aklanması ile daha etkin mücadele edilebilmesi ve mali sistemin suçlular tarafından kullanılmasının engellenilmesidir²⁸⁶.

Yükümlülükler: Kanundaki bu yükümlülüklerin getiriliş amacı, kara paranın aklanmasıyla mücadelede ki temel ilkelerin yerine getirilmesinin sağlanmasıdır. Şöyle ki; bankanın ve/veya diğer finansal kuruluşların yasa dışı faaliyetlerde kullanılmasını engelleyerek uluslar arası antlaşmalar²⁸⁷ kapsamında hareket

²⁸⁵ 5549 sayılı kanun metni için: <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2006/10/20061018-1.htm>

²⁸⁶ 5549 sayılı kanunla getirilen yükümlülüklerle ilişkin kanunda öngörülen düzenlemeler uygulamaya girinceye kadar yükümlülükler, 4208 sayılı kara paranın aklanmasının önlenmesi hakkında kanunun uygulanmasına dair yönetmelikle belirlenen yükümlü ve yükümlülükler geçerlidir.

²⁸⁷ Basle komitesi bankacılık denetimi hakkındaki “Etkin Bankacılık Denetimi İçin Temel Prensipler”, uluslar arası Menkul Kıymetler Komisyonu Tarafından Yayınlanan “menkul Kıymet

etmelerini böylece Kara para Aklama ve Terörizmin Finansmanını Önleme Standartlarını Değerlendirme Metodolojisi (AML/CFT - Methodology For Assessing Compliance with Anti Money Laundering and Combating The Financing of Terrorism Standards) kapsamında sayılan; yasal risk²⁸⁸, itibar riski²⁸⁹ ve operasyonel²⁹⁰ risklerden uzak kalmaları hedeflenmektedir.

Örneğin; müşterinin kimliğinin tam ve doğru olarak tespitine ve müşteriyle yürütülecek ilişkinin (işlemin) niteliğinin belirlenmesinden oluşan müşterinin tanınması ilkesi Bankanın mali risklere ve itibar kaybına uğrama riskini ortadan kaldırmaya yönelik bir ilkedir. Müşterini tanı ilkesinin gerçekleştirilebilmesi için finansal kuruluşla, müşteri arasındaki ilişki başlamadan önce;

- Müşterinin talep ettiği hizmetle bankanın önerdiği hizmet örtüşüyor mu?
- Müşterinin, bankanın bulunduğu ülke veya şehirde iş yapmasını gerektirecek mantıklı bir neden mevcut mu?
- Kullanılacak gelirin veya fonun kaynağı tam olarak belli mi?
- Gerektiğinde veya istendiğinde yetkili kamu kuruluşlarına tatminkar cevaplar vermeye yeterli bilgi mevcut mu?

... gibi bir takım soruların cevaplanmış olması gerekmektedir²⁹¹.

Düzenlemeleri İçin Amaçlar ve Prensipler”, Uluslar arası Sigorta Murakabeler Birliği Tarafından Yayınlanan “Sigorta Murakabe Prensipleri” ... gibi

²⁸⁸ Yasal Risk: yasal düzenlemelere uyulmaması veya ihlali sonucunda finansal kuruluşun karşılaşabileceği; dava açılması, yaptırım uygulanması, yargılanması, para cezası yada lisansının ihlali gibi riskleri ifade etmektedir.

²⁸⁹ İtibar Riski: AML/CFT yükümlülüklerine uyulmaması ve kara para aklama işlemlerine karışması şüphesinden dolayı bankanın, sektör ve kamuoyunda güven kaybetmesi riskinin ifade etmektedir.

²⁹⁰ Operasyonel Risk: Finansal kuruluşların iç kontrol ve denetim sistemlerindeki eksikliklerden dolayı işlemlere ve hatalara zamanında müdahale edilememesi nedeniyle karşılaşacakları zararları ifade etmektedir.

²⁹¹ TC MASAK ve TBB, **Kara Paranın Aklanması Suçuyla Mücadele e Bankaların Yükümlülükleri**, TBB Yayın No: 235 İstanbul – Aralık 2003, s.24 – 25

Kimlik tespitinin²⁹² amacı; müşterinin suçla ilgisinin olmadığına veya işleme konu olan fonun suç kaynaklı olmadığına tespiti değil hizmetten yararlanan kişinin ve/veya lehtarın kimliklerinin gerçeği yansıtacak şekilde edinildiğinden ve kaydedildiğinden emin olmaktır. Bu kapsamda herhangi bir işlem söz konusu olduğunda; işlemi yapan kişi gerçekten o kişimidir? Veya başkası adına işlem yapılması durumunda(şirket yada diğer yasal kuruluşlar dahil) işlemi gerçekleştiren kişi adına işlem yapılan kişi namına hareket etmeye hukuken yetkilimidir? Sorularının cevaplandırılması gerekmektedir²⁹³.

Şüpheli işlem bildirim kapsamında banka çalışanları görevlerini yerine getirirken;

- Görünürde yasal ve ekonomik amacı olmayan
- Müşterinin geliri, işi ile ilgili ve orantılı olmayan
- Kanunla belirtilen yükümlülükler kapsamında belge ve bilgi vermekten kaçınılan veya gönülsüz davranılan
- Raporlama ve kayıt saklama prosedürlerinden kaçınma amacı sezilen
- Yanıltıcı ve teyidi imkânsız bilgiler verilen
- Kullanım amacı ekonomik olmayan ve amacı açıklanmayan kredi istekleri
- Riskli coğrafi bölge ve ülkelere²⁹⁴ yapılan büyük ölçekli ve olağan dışı transfer

Gibi işlemlere karşı dikkatli olmaları ve bu tür işlemlerle karşılaşmaları durumunda, işleme ait bilgi ve belgelerin uyum görevlilerine²⁹⁵ raporlamaları

²⁹² Yükümlüler taraf oldukları veya acılık ettikleri 12.000 YTL'yi aşan; hertürlü alım,satım,havale,ödeme, takas, trampa, borç alma, borç verme, borucn nakli, alacağın temliki, kiralama, çek senet tahsili, sermaye piyasası işlemi, para çekme veya yatırma benzeri işlemlerde, ve herhangi bir parasal sınır olmaksızın; sigortalama, finansal kiralama, kiralık kasa hizmetleri, mevduat hesabı, kar – zarara katılma hesabı, cari hesap, repo ve ya benzeri işlemlerde işlem yapılmadan kimlik tespiti yapmak ve son işlem tarihinden itibaren 5 yıl süreyle saklamak zorundadırlar.

²⁹³ TC MASAK ve TBB, a.g.e., s.25 – 27

²⁹⁴ Riskli coğrafi ülke ve bölgelerden kast edilen vergi cennetleridir(off-shore merkezleridir)

²⁹⁵ Uyum görevlileri bankalarca MASAK'la olan ilişkilerini düzenlemeye yönelik atanan üst düzey yöneticilerdir.

gerekmektedir. İşlemin MASAK 'a bildirim kararı verilsin yâda verilmesin müşteri ile;

- Müşteri ilişkisini devam ettirilmesi,
- İşlemlerin dikkatle izlenerek müşteri ilişkisinin sürdürülmesi
- Müşteri hesaplarının kapatılarak müşteri ilişkisinin sona erdirilmesi,
- Kararının uyum görevlisince veya ihtiyaç duyulması halinde uyum görevlisinin işlemi ilettiği yetkili merciler tarafından verilmesi gerekmektedir²⁹⁶.

Bankanın, suç gelirlerinin aklanması ilgili yükümlülüklere uyumunun sağlanması, şüpheli işlemlerin önceden belirlenip engellenmesine ve şüpheli işlemlerin ortaya çıkarılmasına yönelik iç kontrol, raporlama ve haberleşme sistemlerinin zaman içerisinde değişen mevzuat ve diğer gelişmelere uyum sağlamasına bağlıdır. Bu nedenle banka ve diğer yükümlüler, gerekli personel tahsisi ve bilgi işlem desteğini sağlamakla beraber yıl içerisinde gerçekleştirdiği denetim ve kontrol faaliyetlerinin istatistikî amaçlı listelerinin MASAK 'a iletmek üzere Mart ayının 15 gününe kadar uyum görevlisine iletmesi gerekmektedir. Uyum görevlisi ilgili raporları Mart ayı sonuna kadar MASAK 'a iletmekle mükelleftir²⁹⁷.

Finansal kuruluşların, aklama işlemlerinin tanınması ve önlenmesi konusunda kadrolarını düzenli olarak konuya ilişkin;

- Ulusal yasa ve yönetmelikler
- Bankanın suç gelirleri konusundaki prensip ve uygulamaları
- Müşterinin tanınması, alınacak belge ve bilgilerin gerçekliği – teyidi
- Uluslar arası düzenleme ve standartlar
- Şüpheli işlemlerin tanınması ve raporlanması
- Riskli sektör, bölge ve işlem türleri

²⁹⁶ MASAK - TBB Çalışma Grubu, "Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı İle Mücadelenin Önemi: Türk Bankacılık Sisteminde İyi Uygulama Kılavuzu" **Bankacılar Dergisi**, Sayı 54, 2005, s. 86 – 87

²⁹⁷ MASAK – TBB Çalışma Grubu, a.g.m., s. 87 – 88

- Yasal ve idari sorumlulukları

Eğitime ve sınava tabi tutmaları ve eğitimlerin istatistikî amaçlı sonuçlarını MASAK 'a iletmeleri gerekmektedir²⁹⁸.

Finansal kuruluşların ayrıca 5549 sayılı kanun gereğince tespit edilen²⁹⁹ bilgi ve belgeleri 8 yıl süreyle saklamak ve gerekli görülen durumlarda ibraz etmek yükümlü sayılmışlardır. 5549 sayılı kanun yükümlülüklerin kontrolünde görevlileri; Maliye Müfettişleri, Hesap Uzmanları, Gümrük Müfettişleri, Gelirler Kontrolörleri, Bankalar Yeminli Murakıpları, Hazine Kontrolörleri ve Sermaye Piyasası Kurulu Uzmanları olarak saymış ve her türlü bilgi, belge ve kanunî defterleri istemeye ve bunlar nezdinde her türlü evrak ve kayıtları incelemeye, ilgililerden yazılı ve sözlü bilgi almaya yetkili kılmıştır³⁰⁰.

5549 sayılı kanununun 13. ve 14. maddelerinde yükümlülerin yükümlülük kapsamında sayılan işlemlerini yerine getirmemesi durumunda; idari para cezası³⁰¹ ve adli para cezasıyla³⁰² birlikte 1 – 3 yıl arası hapis cezası öngörülmüştür.

Bunun yanında yükümlülerin, nezdinde yapılan veya aracılık yaptıkları işlemlerde kimlik tespitinde bulunmamaları, yaptıkları işlemde paranın kaynağının yasa dışı olduğuna dair şüphelerin bulunmasına rağmen şüpheli işlem bildiriminde bulunmamaları halinde işlemi gerçekleştiren görevliye ayrıca 2.000 YTL idari para cezası verilmektedir. İç denetim, kontrol ve risk yönetim sistemlerinin oluşturulmaması halinde 30 günlük ek süre tanınmakta ve sürenin sonunda gerekli düzenlemelerin yapılmaması halinde ise 5.000 YTL idari para cezası

²⁹⁸ MASAK – TBB Çalışma Grubu, a.g.m., s.88

²⁹⁹ İlgili bilgi ve belgeler: müşterinin tanınması ve işlem profiline yönelik kimlik ve belgeler, işlemlere ilişkin kayıt ve belgeler, kontrol ve izleme raporları ile işlemlerin incelenmesine ilişkin liste ve belgeler, şüpheli işlemlere ait resmi mercilere raporlamalar ve hazırlanmasına kaynak teşkil eden dökümanlar, eğitim dökümanları ve katılımcı listeleri, diğer yasal belge yazışma ve bilgileri içeren dökümanlar

³⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında kanun ikinci Bölüm Madde 11

³⁰¹ İdari para cezası: 5.000 YTL olarak belirlenmekle beraber yükümlülüğü yerine getirmeyen yükümlünün, banka, finansman şirketi, faktoring şirketi, ikrazatçı, finansal kiralama şirketi, sigorta ve reasürans şirketi, emeklilik şirketi, sermaye piyasası kurumu veya yetkili müessese olması halinde bu ceza iki kat olarak uygulanmaktadır.

³⁰² Mahkemece tespit olunan miktar çarpı 0 – 5000 gün olarak uygulanmaktadır.

uygulanmaktadır. Ancak idari para cezasına tabi bir ihlalden dolayı yükümlülüğün ihlalden itibaren 5 yıllık bir süre geçmesi durumunda idari para cezası uygulanmamaktadır.

Gümrük idaresine, taşıdıkları malın değerini bildirmeyen yolculara malın değerinin % 10 'u, taşıdıkları malın değerini gerçeğe aykırı bildiren kişilere ise aradaki farkın % 10 'u kadar idari para cezası kesilmektedir³⁰³.

5549 sayılı kanunun 17. maddesinde el koyma düzenlenmiştir. El koyma, eşya üzerinde zilyedin sahip olduğu tasarruf yetkisinin zilyedin rızası olmamasına rağmen geçici olarak ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir³⁰⁴. 5549 sayılı kanuna göre; Aklama ve terörün finansmanı suçunun işlendiğine dair kuvvetli şüphe bulunan hallerde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 128 inci maddesindeki usûle göre malvarlığı değerlerine el konulabilmekte ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcıları da el koyma kararı alabilmektedir. Ancak hakim kararı olmaksızın yapılan el koyma işlemi yirmi dört saat içerisinde hakim onayına sunulur, hakim onayından geçmez ise el koyma işlemi hükümsüz olmaktadır.

3.6.2. Kara Para Aklama Suçunda Yaptırım

Kara para aklama suçuna yönelik iki türlü yaptırım öngörülmüştür. Birincisi klasik ceza olan 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası, ikincisi suçun işlenme nedenini ortadan kaldırmaya yönelik olan müsadere yaptırımıdır.

Kara para aklama suçunun cezası TCK 282. maddesine 1. fıkrasına göre; 2 yıldan 5 yıla kadar hapis ve 5 günden az olmamak koşuluyla 20.000 güne kadar adli para cezasıdır. Kanun ikinci fıkrasındaki³⁰⁵ ağırlaştırıcı sebeplerin bulunması halinde

³⁰³ ABDİOĞLU Hasan, ERDEM Ümit, "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Aklama Suçu ve 5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'un Değerlendirilmesi" **Vergi Raporu**, Sayı 88, Ocak – 2007, s. 77

³⁰⁴ ABDİOĞLU Hasan, ERDEM Ümit, a.g.m., s. 78

³⁰⁵ TCK 282/2 "Bu suçun, kamu görevlisi tarafından veya belli bir meslek sahibi kişi tarafından bu mesleğin icrası sırasında işlenmesi hâlinde, verilecek hapis cezası yarı oranında artırılır"

ceza; 4 yıl 6 ayda az ve 7 yıl 6 aydan çok, üçüncü fıkradaki³⁰⁶ ağırlaştırıcı sebeplerin bulunması halinde ceza; 4 yıldan 10 yıla kadar hapis ve 40.000 güne kadar adli para cezası olarak öngörülmüştür. Eğer suç işleyen kişiler herhangi bir kovuşturma başlamadan suç kaynaklı gelirin ele geçirilmesini sağlar veya bulunduğu yeri yetkili makamlara haber vererek ele geçirilmesini kolaylaştırırlarsa haklarında TCK 282/5 gereğince her hangi bir cezaya hüküm olunmayacaktır³⁰⁷.

Müsadere, işlenen bir suç nedeniyle kişi veya kurumların mallarının bir kısmına veya tamamına el koyma, bunların mülkiyetini yada bedelinin hazineye mal edilmesidir. Bazen bir ceza bazen ise tedbir olarak uygulanan bir yaptırım olan müsadere ceza değil fakat cezai mahkumiyetin sonucunda bulunan bir tedbir olarak kabul edilmektedir³⁰⁸.

Yeni TCK müsadere yaptırımını bir tedbir olarak görmekte ve 54. ile 55. maddelerinde düzenlemektedir. TCK 'ya göre aklama suçunda uygulanacak olan 55. maddede düzenlenen kazanç müsaderesidir. Buna göre; suçun işlenmesi sonucu elde edilen ve a suçun konusu kapsamına giren ekonomik kazançların müsaderesine karar verilmektedir. Müsadere yapıla bilmesi için ilgili ekonomik değerın mağdura iade edilemiyor olması gerekmektedir. eğer müsadere kapsamına giren ekonomik değere el konulamıyorsa(kullanılması veya saklanması gibi nedenlerle) bu değerin karşılığına denk gelen miktar müsadere edilecektir. TCK 'da yapılan bu düzenleme müsadere kapsamı genişletilmiş, böylelikle müsadere kara para aklamada önemli bir yaptırım hali almıştır³⁰⁹. Çünkü kara para aklayıcılar ekonomik bir kazanım için suç işleme yolunu seçmektedir, yapılan değişiklik ise olayın açığa çıkması halinde bu kazanımı ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle para aklayıcıların yaptıkları işlem neticesinde katlandıkları maliyet artmaktadır. Günümüzde suçların genellikle örgütlü

³⁰⁶ TCK 282/3 “Bu suçun, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek ceza bir kat artırılır”

³⁰⁷ ERGÜL Ergin, “Aklama Suçunun Anatomisi” Vergi sorunları Dergisi, Ocak – 2007, sayı 220, s. 113

³⁰⁸ TC MASAK, **Türk Hukuk Mevzuatında Müsadere ve Tedbirin Kapsamı ve 4208 Sayılı Kanun Açısından Değerlendirilmesi (FATF Ülkelerinde Müsadere Uygulamaları İle Birlikte)**, MASAK Yayın no:5, Ankara, Eylül – 2000, s. 7

³⁰⁹ ERGÜL Ergin, a.g.e., s. 117 – 118

suçlar olduğu düşünülürken suç işlemenin nedenini ortadan kaldıracak bu uygulama olumlu sonuçlar verecektir.

Kara para aklama suçlarında zamanaşımı, TCK 66. madde gereğince suçun cezası 5 yılı geçmediği için 8 yıl olarak düzenlenmiştir. 4208 sayılı kanunun uygulanmasında zaman aşımının 10 yıldan yetersiz bulunarak 15 yıla çıkarıldığı düşünülürken 8 yıllık zaman aşımı süresi yetersiz olmaktadır³¹⁰.

3.7. Kayıt Dışı Ekonomi Kara Para İlişkisi

Kayıt dışı ekonomi ile kara para arasındaki farklılıkların bilinmesi ve doğru teşhis edilmesi bunlarla mücadelede tespit edilecek politikalar açısından önem taşımaktadır. Söz konusu farklılıklar aşağıda belirtilmiştir:³¹¹

- Kayıt dışı ekonomi ile kara para arasındaki en önemli fark, elde edilmiş biçimleridir. Kara para yasadışı faaliyetler sonucu elde edilmesine karşın, kayıt dışı ekonomik değerler yasadışı faaliyetlerden elde edilebileceği gibi yasal faaliyetler sonucu da elde edilmiş olabilir.

- Gelir getirici faaliyetlerini kayıt dışı tutmak isteyenlerin temel amacı ödenmesi gereken vergi ve diğer kesintilerden kurtulmak olduğu halde, kara para elde edenlerin böyle bir amaçları yoktur. Onların tek amacı yasadışı yollardan elde ettikleri bu kaynakları yasal yollardan elde edilmiş gibi göstererek ekonomik sisteme entegre etmektir. Yani kayıt dışı ekonomide işlemler herhangi bir resmi kayda tabi tutulmadığı için kanuni vesikalarla belgelendirilememektedir. Buna karşın kara para elde edenler tarafından, kara paranın kaynağının gizlenmesi ve ekonomik sisteme entegre edilmesi için resmi kayıtlara sokulması ve çeşitli kanuni vesikalarla belgelendirilmesi yani aklanması gerekmektedir.

- Kayıt dışı ekonomik işlemler, bireysel faaliyetler şeklinde gerçekleştirildiği halde, kara para çoğunlukla örgütlü faaliyetler kapsamındadır.

³¹⁰ ERGÜL Ergin, a.g.m., s. 117

³¹¹ BAŞAK Ramazan, a.g.e., s.9-10.

- Kayıt dışı ekonomi milli gelir hesaplamalarına dahil edilmesine karşın, kara para elde etmek amacı ile yürütülen faaliyetler milli gelir hesaplamalarına dahil edilmezler.

- Kayıt dışı ekonomi ile mücadele devletlerin kendi bünyesinde gerçekleştirilebilmesine karşın, kara para ile mücadele uluslararası işbirliğini gerektirmektedir.

- Kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin temel amacı, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması iken kara para ile mücadelede kara parayı ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır.³¹² Burada ifade edilmek istenen, kara parayı oluşturan yasadışı faaliyetlerin kayıt dışı faaliyetler kapsamına girmediği değil, kayıt dışı ekonomi ve kara para ile mücadele amaçlarının farklı noktalarda yoğunlaşmasıdır. Ancak kayıt dışı ekonomi ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi, ekonomide kendine gizlenebilecek yer arayan kara para açısından da bir darbe olacaktır. Bu nedenle kara para aklama ile mücadele, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasını gerektirmektedir.

Bütün bu farklılıklara rağmen kayıt dışı ekonomi ve kara para birbirlerini tetikleyici bir etkiye sahiptir. Özellikle kara paranın aklanması ilgili ekonomide kayıt dışılığının varlığıyla mümkündür. Örneğin alternatif havale sistemlerini kullanan aklayıcılar, mevcut mali kurumları kullanmadan, kendi yöntemleriyle kayıt dışı biçimde havalelerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Nakit kaçakçılığı da, kayıt dışı biçimde kara para aklama yöntemlerinin en sık rastlanan örneklerindedir. Birtakım aklama yöntemlerinde ise, bizzat kayıtlı mali sistem kullanılmakta ancak burada da birtakım boşluklardan yararlanılmaya çalışılmaktadır. Örneğin belirli bir eşik miktarın üzerindeki işlemlerde kimlik tespiti yapılması durumunda aklayıcılar, bu miktarın altındaki tutarlarda işlemler yaparak paralarını mali sisteme sokmaya çalışmaktadırlar. Her halükarda kara paranın yakalanmaksızın mali sistem içerisine girişi kayıt dışı ekonominin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Kara para ise suç kaynaklı kayıt dışı ekonominin kendisidir.

³¹²ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, a.g.e., s.15.

SONUÇ

En geniş şekliyle, kamu otoritesinin bilgisi ve denetimi dışında gerçekleşen ekonomik olaylar olarak tanımlanabilen kayıt dışı ekonomi; hem yasal hem de yasadışı faaliyetleri kapsayan geniş bir kavramdır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir kısmında, faaliyetin kendisi yasal olmakla birlikte vergi ve diğer yasal yükümlülüklerden kaçmak amacıyla söz konusu faaliyet kayıt dışında bırakılmaktadır. Bu durumda, vergisel açıdan ve istihdam açısından kayıt dışı ekonomiden bahsetmek mümkündür. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir kısmında ise bizzat faaliyetin yasadışı olması söz konusu olmakta ve bu durumda faaliyetin idari otoritelerin denetiminden gizlenmesi amaçlanmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış sebeplerinin; ekonomik nedenler, vergi sisteminden kaynaklanan nedenler, idari nedenler, sosyal nedenler ve küreselleşme...v.s. şeklinde sayılması mümkündür.

Genel olarak ekonomik nedenler; yüksek enflasyon, ekonomide baş gösteren krizler, işletmelerin büyük bir bölümünün küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşması ve bunların sahip olduğu finansman problemleri, nakit ödeme kolaylığıdır.

Vergi sisteminden kaynaklanan nedenler ise; Vergi oranlarının yüksekliği, vergi yasalarındaki karmaşıklık, vergi mevzuatında çok sık değişiklik yapılması, çok sayıdaki vergi muafiyet ve istisnaları, vergiye tabi farklı gelir türlerinin tek beyannamede gösterilememesi, vergi idaresi ve denetimindeki yetersizlikler, sık sık çıkarılan vergi afları vatandaşların vergiye uyum sağlamalarına engel olmakta ve faaliyetlerini kayıt dışı alana yönlendirmelerine neden olabilmektedir. Sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği de kayıt dışılığı arttırıcı bir özellik taşımaktadır.

Yukarıdaki nedenlerle birlikte küreselleşme, köyden şehre göç, toplumun ahlaki ve sosyal değerlerinde bozulma, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik... gibi nedenler sonucunda sürekli büyüyen kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü rakamsal olarak ifade etmek için çeşitli ölçme yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler doğrudan ve dolaylı yöntemler olarak sınıflandırılmaktadır. Doğrudan yöntemde, kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmeye yönelik olarak hazırlanan kapsamlı anketler kullanılmaktadır. Dolaylı yöntemlerde ise başka amaçlarla hazırlanmış olan

verilerden faydalanılarak kayıt dışı ekonomi rakamları ölçülmeye çalışılmaktadır. Parasal yöntemler, istihdam yöntemi, harcama yöntemi, vergi inceleme sonuçlarına dayalı yöntem dolaylı yöntemlere örneklerdir. Doğrudan yöntemde, seçilen kitlenin anketleri doğru biçimde yanıtlamaması ve/veya kitlenin geneli yansıtacak nitelikte olmaması gibi sakıncalar bulunurken; Dolaylı yöntemlerde ise anlamlı sonuçların elde edilmesi kullanılan verilerin çok sağlıklı olmasını gerektirmektedir.

Kayıt dışı ekonominin etkilerinin, olumlu ve olumsuz olduğu üzere bir tartışma mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin milli gelirin artış gösterdiği noktaya kadar zararlı olmadığı, belli bir gelişme düzeyinden sonra da zaten kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin azalacağı iddia edilmekte ve kayıt dışı ekonominin olumlu yönleri arasında ise; istihdam yaratması, gelir dağılımında nispi iyileşme sağlaması ve fiyat açısından rekabet gücünü artırması gibi faktörler sayılmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin neden olduğu olumsuzlukların başında kamu idaresini vergilendirme işlevini doğru ve adil biçimde gerçekleştirmesini engellemesi gelmektedir. Bunun sonucu olarak, vergisini ödeyenler açısından haksız rekabet ortamı oluşmakla birlikte kayıt dışı ekonomi nedeniyle vergilendirilemeyen gelirler bütçe açıklarına yol açmaktadır. Bütçe açıkları ise ekonomide faiz oranlarının ve enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Bu durum ise kayıt dışı ekonomi açısından bir kısır döngüye neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin bir diğer olumsuz etkisi; ekonomideki öngörülebilirlik üzerinedir. Uygulanan ekonomik politikaların başarısı, ekonomide öngörülebilirliğin sağlanmasına bağlıdır. Ekonomide öngörülebilirlik ise, milli gelirin, ekonomik faaliyet alanlarının milli gelirdeki paylarının, bunlarda zaman içinde meydana gelen değişimlerin, ithalata, ihracata ve istihdama ilişkin rakamların doğru biçimde saptanabilmesini yani ekonominin kayıtlı olmasını gerektirmektedir.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için; bürokrasinin azaltılması, e-devlet uygulamasının yaygınlaştırılması, kamu kurumlarında tam otomasyona geçilerek kurumlar bünyesindeki bilgilerin erişilebilir olmasının sağlanması, ekonominin hamiline yazılı olmaktan kurtarılması ve ödemelerin nakit yerine kredi kartı, banka kartı, EFT gibi vasıtalarla gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede alınabilecek vergisel önlemlerden bazılarını ise; toplumda vergi bilincinin oluşturulması, vergi idaresinin etkinliğinin sağlanması, vergi

oranlarının makul düzeylerde belirlenmesi ve verginin tabana yayılması, vergi oto kontrol sistemlerini oluşturulması... olarak saymamız mümkündür. Kayıt dışı istihdamın önlenmesi açısından da istihdam üzerindeki ağır yüklerin kaldırılması ve kayıt dışı istihdama neden olan sosyal faktörlere yönelik önlemler alınması gerekmektedir.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin tarihsel gelişimi incelendiğinde, 1980 sonrası dönemdeki sürekli artış ivmesi dikkat çekicidir. İhracata dayalı büyüme stratejisinin benimsendiği bu dönemde ekonomide kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen özellikle servet beyanının terki, 1990'lı yıllarda yaşanan sürekli ekonomik krizler, dış piyasalardan özellikle yurt dışında çalışan işçilerden para girişini sağlamaya yönelik getirilen kolaylıklar, yüksek nüfus artış oranı ve nüfus artış oranını karşılamaya yetmeyen dengesiz büyüme, yüksek enflasyon oranları, vergi oranların yüksekliği,... v.b. nedenler kayıt dışı ekonominin artışında büyük öneme sahiptir. Özellikle 1990 sonrası dönemde artan kamu harcamalarını karşılamak için vergi gelirleri yetersiz kalmış bunun sonucunda vergi oranlarının arttırılmasıyla birlikte bir defaya mahsus olarak 1994 yılında toplanılan ek vergiler, 1999 yılında tekrar ve daha geniş bir kapsam dahilinde toplanmıştır. Ek vergilerdeki bu devletin “sözünde durmaması” vatandaşlarda kamu otoritesine olan güveni sarsarak vergiye karşı dirence neden olmuştur. Aynı dönemde toplanılan vergilerin verimsiz bir şekilde kullanıldığına dair oluşan inançla birlikte vergi direnci daha da yüksek bir boyut kazanmıştır. Gerçek kişilerin yıllık gelirleri üzerinde alınan gelir vergisi içerisinde ücret gibi stopaj usulü ile toplanılan vergilerin toplam gelir vergisi hasılatı içindeki % 80 'lere ulaşması bu tespiti doğrulamaktadır. Toplanılan vergilerde beyan usulünün sağlıklı olarak uygulanmaması vergide adaleti bozucu bir nitelik taşımaktadır. Vergiye karşı bu direncin kırılmasında vergide adaletin sağlanmasında vergi idaresinin vatandaşların vergiye karşı gönüllü uyumunu sağlaması gereklidir. Bu uyum açısından, bilgi edinme hakkı yasası ve e-devlet uygulamaları ile kamu idare ve teşkilatlarının düzenlediği faaliyet raporlarının kolay ulaşılabilir bir hal alması hiç şüphesiz büyük bir fayda sağlayacaktır.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında fikir veren bir diğer unsur ise “net hata noksan” kalemidir. Kaynağının ne olduğu tam olarak bilinmeyen

bu kalemin, kayıt dışı ekonomi oranlarındaki gelişmelere paralel bir seyir izlemesi, ilgi çekici bir durumdur.

Kayıt dışı ekonominin bir diğer olumsuz yüzü, ekonomide bir problem olan “free-rider” bedavacı sorununu daha da yüksek bir noktaya taşımıştır. Ülke sınırları içerisinde 42 milyon seçmenin var olmasına rağmen toplam gelir vergisi mükellef sayısı 2,48 milyon ve beyanname veren gayrimenkul sermaye iradı sahibi sayısı 0,62 milyon seviyesinde kalmaktadır. Her vatandaşın vergi mükellefi olması imkansız olsa da mükellef seçmen arasındaki bu oransal uçurumun kapatılması gerekmekte ve seçimler kanalıyla ülke yönetiminde söz sahibi olan bu insanların ülke ekonomisine vergi vermek kaydıyla katılımlarının da sağlanması gerekmektedir. Bedavacı sorununun yanında vergide adaleti zedeleyici bir diğer unsur, vergi sisteminde yer alan geniş muafiyet ve istisnalar, gelir üzerinden alınan vergilerdeki hasılatın düşmesi ile harcamalar üzerinden alınan vergiler artmış ve % 70’lik bir seviyeye ulaşmıştır.

Ülkemizde; vergi sisteminin tarihine bakıldığında, gelir üzerinden alınan vergi reformlarının askeri veya tek parti yönetimlerinde, gider vergileri reformlarının ise sivil otoriteler zamanında gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir. Vergi politikalarının, mükelleflerinde uyumunun gözetilerek mümkün olduğunca sade ve değişmez bir yapıya büründürülmesi gerekmektedir. Yapılacak bir vergi reformunda öncelikli olarak, mükellef ile vergi dairesinin uzlaşısı sağlanmalı ve “nasıl bir Türkiye?” ile “nasıl bir toplumsal uzlaş?” sorularının cevaplanması gerekmektedir. Bunla birlikte vergi bilincinin oluşturulmasının, toplanan vergilerin nasıl, ne şekilde ve kimler için harcandığının açıklanması ve vergi mükellefinin kamu hizmetlerini satın alan bir müşteri olarak kabulüne bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra kayıt dışı ekonomi, suç gelirlerinin aklanması için de elverişli ortam yaratmaktadır. Zira, kara paranın kamu otoritelerinin denetimine takılmadan mali sisteme sokulabilmesi, kayıt dışı ekonominin yaygın olduğu ülke ve sektörlerde çok daha kolay olmaktadır. Bu nedenle kara para aklama ve kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelir ve menfaat olarak tanımlanan kara para, kara para aklayıcılar tarafından, müsadereye tabi tutulmamak

ve işlenen suç nedeniyle cezaya muhatap olmamak için kayıt dışında bırakılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle hukuken kayıt dışı ekonomiden farklı bir yapıya sahip olan kara para; mali sistemde aklanma aşamasında, kayıt dışılığın yaygın olduğu ve kaynağının saklanabileceği, idari otoritelerin denetiminden kaçırılabilen bölgeleri tercih etmektedir. Bilinen kara para aklama yöntemlerinin birçoğunda kayıt dışılığın sağladığı imkanlardan yararlanıldığı görülmekle birlikte kara para, kayıt dışı ekonominin suçtan kaynaklanan bölümüdür şeklinde ifade edilebilmektedir. Kayıt dışılık, hiç kayıt tutulmaması veya kayıtların tam ve doğru olarak tutulmaması anlamlarını kapsamaktadır. Sıkı gizlilik kurallarının uygulandığı off-shore merkezleri bu nedenle kara para aklayıcılar tarafından tercih edilmekte ve bu vergi cennetleri aracılığıyla diğer ülke ekonomilerine girişi sağlanabilmektedir. Ayrıca, yasadışı gelir elde edenler kara paralarını yakalanmadan mali sisteme sokmak için her geçen gün yeni teknikler geliştirmektedirler.

Kullanım olarak zaman zaman eş anlamlı gibi görülen kara para ve kayıt dışı ekonomi kavramları, ortaya çıkış şekillerinde, mücadelede kullanılan araçlarda, hukuki boyutta ve özellikle vergilendirme amacı yönünden birbirlerinden büyük farklılıklara sahiptir. Kayıt dışı ekonomi bireysel bir yapıya sahip olmakla birlikte kayıt dışı ekonomi ile mücadelede ülke sınırları içerisindeki düzenlemeler ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte ekonomik kriz zamanlarında sosyal patlamaları önleyici bir etki ile hakkında gerçekleştirilecek fayda maliyet analizinde terazinin her iki kefesinde de bir takım değerler mevcuttur. Kara para ise, hukuken suç kaynaklı gelir olması ve elde edilmesinde daha çok organize örgütlenmelere ihtiyaç duymasının yanında kara parayla mücadelenin uluslararası bir boyuta ihtiyaç duyması, milli gelir hesaplarına yansıtılmaması ve verileme amacının değil kaynağının kurulmasının amaçlanması ... gibi nedenlerle kayıt dışı ekonomi kavramıyla kast edilenin dışında bir özellik sergilemektedir. Fakat kara para; özellikle aklanması aşamasında kayıt dışı ekonomiye ihtiyaç duyması, yer altı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve doğası gereği belge ve kayıda dayanmasının adetten olmaması sebeplerinden kayıt dışı ekonomi kavramının suç kaynaklı gelir kısmını oluşturmaktadır ve her iki kayıt dışı ekonomi ve kara para olguları birbirlerinin tetikleyici unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin kara para ile tanışması 1960'lı yıllardan sonra, Avrupa'ya işçi gönderimleriyle gerçekleşmiştir ve zamanla özellikle, dışa açık büyüme stratejisinin hayata geçirilmesiyle hızla büyümüş ve 1990'lı yıllarda FATF'in yaptırım kararı almasına neden olmuştur. Türkiye'nin kara parayla mücadelesi FATF'in yaptırımları sonucunda 1996 yılında kabul edilen 4208 sayılı kara paranın aklanmasının önlenmesine dair kanunla başlamıştır. Haziran 2005 yılında yeni TCK'nin kabulü ile Türkiye'de kara para elde edilmede ortaya çıkan öncül suç kavramı genişletilerek ve mücadelede delil, müsadere, tanık gizliliğinde... getirilen yeniliklerle uluslar arası seviyenin yakalandığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin kara para kulvarına girişinde en büyük etkinin Asya ile Avrupa arasındaki doğal köprü konumundan kaynaklandığı tespiti, KOM tarafından her yıl yayınlanan faaliyet raporlarınca doğrulanmaktadır. Türkiye doğu ile batı arasında uyuşturucu ticaretine, silah kaçakçılığına ve insan ticaretine köprü vazifesi görmektedir. Bu durumun nedeni gerek doğu ve batısında ki komşuları arasındaki gelişmişlik farkı ve gerekse doğusunda ve güneyinde gerçekleşen savaşlardır. Ancak bu durum Türkiye'de kara paranın miktarsal olarak artmasına etkili olmakla birlikte, kara paranın Türkiye'de gelişim göstermesinde en etkili olan unsurun, kayıt dışı ekonomi oranının oldukça yüksek oranlarda seyretmesidir. Suç kaynaklı gelir kaynağından uzaklaştırılmadığı sürece bir anlam ifade etmemektedir, kara paranın kullanılması aklanılması koşuluna bağlıdır. Bu nedenle Türkiye'de kara paranın yüksek seviyelerde gerçekleşme nedeninin, kendisinin de bir parçası olduğu kayıt dışı ekonomi olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple kara parayla mücadele edebilmek için öncelikle kayıt dışı ekonomi oranlarının % 10 – 15 seviyelerine indirgenmesi gerekmektedir. Kaldı ki kara parayla mücadele uluslararası bir mahiyettedir ve kara para aklama merkezlerinin ekonomik yönden gelişmiş ülkelerin civarında ve adeta yönetiminde olması, kara parayla mücadelede gelişmiş ülkeler açısından bir gönülsüzlüğün olduğunu ispatlar niteliktedir. Bunun haricinde Türkiye'de kara parayla mücadelede “muhibre ödül sisteminden” faydalanma yolu gereğince kullanılmamaktadır. Kara para aklama suçunda yakalanan suç kaynaklı gelirin bir kısmının devlet tarafından muhibre ödül olarak verilmesi, insanların işledikleri suç sonucunda ikinci bir şansa ulaşmaları ve kara paranın aklanmasının önlenmesinde bilginin önemi yönlerinden faydalı sonuçlar doğuracaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ALTUĞ Osman, **Kayıt Dışı Ekonomi**, Türkmen Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 1999

AYDEMİR Şinasi, **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul, 1995

BAŞAK Ramazan, **50 Soruda Kara Para ve Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesi**, Bankalar Birliği Yayınları No:206, İstanbul, 1998

ÇELİK Kuntay, GÜLER Kadir, KOÇAĞRA Selen Işık, **Karapara Aklama Tanımı Aşamaları Yöntemi ve ilgili Uluslar arası Çalışmalar**, MASAK Yayın No.1, Ankara, 2000

ÇİÇEK Halit, **Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum Ve Tepkileri**, İSMMO Yayınları, İstanbul, 2006

ERCAN Metin, **Kayıt dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2006

GÜNER Sedat, **Organize Suç Örgütleri, Kara Para ve Aklanması**, Bilgi Yayınevi–2003

İLGİN Yılmaz, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutu**, DPT Yayın No: 2492, Ankara, 1999

İPEK Halim, **Önemli Bir Sorun: Kara Para ve Kara Paranın Aklanması**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000

İSO, **Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi**, İstanbul Sanayi Odası Yayın no: 2001/4, Boyut Matbacılık, İstanbul, 2001

KAÇAR Hamza, **Kara Paranın Aklanması E-ticaret. Kara Para ve Terörün Finansmanının Önlenmesi**, Turhan Kitabevi Ankara – 2004

MAVRAL Ülker, **Kara Para Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye' ye Yansımaları**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2003

ŞENGÜL Selami, **Bir Hurafe Kayıt Dışı Ekonomi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 1997

ÖZSOYLU Ahmet F., **Türkiye 'de Kayıt Dışı Ekonomi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul,1996

ÖZSOYLU Ahmet F., **Yeraltı Ekonomisi**, Akçağ yayınları, Ankara,1999

TC MASAK, **Türk Hukuk Mevzuatında Müsadere ve Tedbirin Kapsamı ve 4208 Sayılı Kanun Açısından Değerlendirilmesi (FATF Ülkelerinde Müsadere Uygulamaları İle Birlikte)**, MASAK Yayın no:5, Ankara, Eylül – 2000

TC MASAK ve TBB, **Kara Paranın Aklanması Suçuyla Mücadelede Bankaların Yükümlülükleri**, TBB Yayın No: 235 İstanbul – Aralık 2003

YETİM Sedat, Türkiye’ de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt dışı Ekonomi, **Türkiye Bankalar Birliği Yayınları**, Ankara, 1999

YILMAZ Akgül Gülay , **Kayıt dışı Ekonomi ve Çözüm yolları**, İSMMM Yayınları, İstanbul, 2006

Makaleler;

ABDİOĞLU Hasan, ERDEM Ümit, “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Aklama Suçu ve 5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun’un Değerlendirilmesi” **Vergi Raporu**, Sayı 88, Ocak – 2007

ACAR Mustafa, IŞIK Nihat, “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, Temmuz-Aralık-2003

AKIN Engin, “Bir Suç ve Kara Para Aklama Yöntemi Olarak Manipülasyon” **Yaklaşım Dergisi**, Yıl: 13, Sayı, 155, Kasım 2005

AKIN Engin, “VUK 359/B nin Kara Paranın Öncül Suçu Olması Açısından Değerlendirilmesi” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 210 Mart – 2006

AKIN Engin, “VUK 359’un Kara Para Aklama Yöntemi Olarak Kullanılması”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 212, Mayıs – 2006

ALPTÜRK Ercan, “Kayıt Dışı İstihdamın Finansal ve Vergisel Boyutu” **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı:172, Ocak – 2003,

AYDIN Fazıl, “Kara Para Kavramının Değerlendirilmesi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 161 Şubat – 2002

BİLİCİ Nurettin, “Vergi Cennetleri İle Mücadele” **19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Uludağ Üniversitesi, 10–14 Mayıs2004**, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

CANBEK Meftun, “Kayıt Dışı Nitelikteki Kazançları Elde Edenlerce Mükellefiyet Tesis Ettirilmeden Faaliyet Gösterilmesi Halinde Kayıtlı Mükelleflere Göre Mevzuatta Sağlanan Avantajlar” **Vergi Sorunları**, Sayı: 204, Eylül – 2005

ÇAKIR Alparslan, “Kara Para Aklamayı Önleyici Faaliyetlerin Önemi ve Ulusal Birimler Arasında İşbirliğinin Önemi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 51,2004

ÇETİNTAŞ Hakan, VERGİL Hasan, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4 (1) 2003

DEMİR Muzaffer, “Globalleşen Vergi Cennetleri”, **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 165, Haziran – 2002

DORUKKAYA Şakir, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu” **Finans Dünyası Dergisi**, Ağustos, 2005

ERGÜL Ergin, “Aklama Suçunun Anatomisi(TCK M. 282)” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 220, Ocak, 2007

ERGÜL Ergin, “Organize Suçlar ve Kara Paranın Aklanması”, **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, TOBB Yayın no: 2005 – 25 Ekim – 2005

GÜMÜŞ Turgut, “Dışsallık ve Kayıt dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2000

GÜMÜŞAY Serdar, “Kara Para Aklama Kavramı, Nedenleri ve Boyutları İle Kara Para Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çözüm Önerileri” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı : 179 Ağustos – 2003

GÜNAYDIN İhsan, “Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedenimidir? – I” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 206, Kasım 2005

GÜNAYDIN İhsan, “Vergi Cennetleri Global Yoksulluk Probleminin Bir Nedenimidir? – II” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 207, Aralık 2005

GÜNTER Aydın, Kayıt Dışı Ekonomi Paneli, 27 Mayıs 2005 – Ankara, **Maliye ve Hesap Uzmanlar Vakfı Yayınları**, Ankara – 2005

ILGIN Yılmaz, “Kayıt Dışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri Ve Türkiye’de Durum” <<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ilginy/kayitdis.pdf> > (18.06.2007)

IŞIK Nihat; ACAR Mustafa, “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme” Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, Temmuz – Aralık 2003

KILDİŞ Yusuf, “*Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri – I*”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 144, Eylül 2000

KILDİŞ Yusuf, “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2000, <www.sbe.deu.edu.tr/SBEWEB/dergi/dergi05/kildis.htm>, (12.05.2006)

KIZILOOT Őükürü, “Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya**, Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 2004

MASAK - TBB Çalışma Grubu, “Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı İle Mücadelenin Önemi: Türk Bankacılık Sisteminde İyi Uygulama Kılavuzu” **Bankacılar Dergisi**, Sayı 54, 2005

MAVRAL Ülker, *Kara Paranın Sebep Olduğu Ekonomik Sorunlar*, **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı:155, Ağustos – 2005

MAVRAL Üker, “*Kara Para Kayıt Dışı Ekonomi ve Globalleşme İlişkisi*”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı: 174 Mart – 2003,

MERİÇ Metin, GÜNAY Ayşe, “Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Bütçe Gelirleri Üzerine Etkisi” 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, **Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya**, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

ÖNDER İzzettin, “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2000

ÖZEN Necat, “Kara Para Aklama Suçu, Yöntemleri ve Ülkemizdeki Mücadele Sonuçlarına Genel Bir Bakış – I” **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 13, Sayı 150, Haziran – 2005

ÖZEN Necat, “Kara Para Aklama Suçu, Yöntemleri ve Ülkemizdeki Mücadele Sonuçlarına Genel Bir Bakış – II”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 13, Sayı 151, Temmuz – 2005

ÖZYAKIŞIR Deniz, “Küreselleşme Süreci İle Birlikte Artan Kara Para Sorunu ve Bu Soruna Yönelik Küresel Mücadele”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı.58

PEKDEMİR Recep, “Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Dijital Teknolojiden Ne Zaman Yararlanacağız?” **Yaklaşım Dergisi**, Yıl : 13, Sayı : 151, Temmuz – 2005,

SABANCI Ömer, Kayıt Dışı Ekonomi Paneli, 27 Mayıs 2005 – Ankara, **Maliye ve Hesap Uzmanlar Vakfı Yayınları**, Ankara – 2005

SARILI Mustafa Ali, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler” **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 167, Ağustos – 2002

SAVAŞAN Fatih, “*Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (Vergi Barışı Uygulama Sonuçları)* **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı:1, 2006

SAVAŞAN Fatih, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Uludağ Üniversitesi, 10 – 14 Mayıs 2004 – Antalya**, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

SAYIN Mahmut, “*Kara Paraya Karşı Düzenlemeler Son Durum*”, **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 119, Ağustos – 1998

SCHNEİDER Frederich, “Illegal Activities And The Geberation of Value Added: Size, Causes And Measurement of Shadow Economies” **Bulletin on Narcotics**, Vol.LII,Nos.1/2,2000

SCHNEİDER Frederich, “ Shadow Economies of 145 Countries All Over The World: What Do We Realy Know?”, Mayıs 2006, <http://etudesfiscalesinternationales.blogspot.com/files/ShadEconomyWorld145_2006.pdf > (18.05.2007)

TANRIKULU Salih, “Kayıt Dışı Faaliyetlerin Nedenleri ile Ekonomik ve Vergisel Sonuçları Üzerine Yapılan İki Araştırmanın Değerlendirilmesi” **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı: 191, Ağustos, 2004

TECİM Burak Ali Han, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetiminin Önemi” **Vergi Raporu**, sayı:76, Nisan, Mayıs, Haziran 2005

US Vuslat, “Türkiye Ekonomisinde Kayıt dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi İİBF dergisi**, 8/1 2006

YARAŞLI Genç Osman, **Ekonomik Suç ve Ceza Sempozyumu**, TOBB Yayın no: 2005 – 25 Ekim – 2005

YERELİ Ahmet Burçin, KARADENİZ Oğuz, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi”, **19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Uludağ Üniversitesi, 10–14 Mayıs2004**, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

YILMAZ Gülay Akgül, Kayıt Dışı Ekonomi Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi, **19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, Uludağ Üniversitesi, 10–14 Mayıs2004**, Yaklaşım Yayıncılık Ankara – 2004

Diğer:

İnternet Kaynakları:

AKTAN Coşkun Can, “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi”
<http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/kamu-maliyesi/aktan-vergi-disi-piyasa-ekonomisi.pdf > (18.06.2007)

ALPTÜRK Ercan, KAYACAN Ayfer, “*Off-shore Hesaplarının Finansal ve Vergisel Boyutu ile Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi*”, <<http://www.masak.gov.tr/tr/alpturkmakale.html>> (12.06.2007)

AYSU Gökçe, “Globalleşme”, **Boğaziçi Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Kulübü Forum**, <<http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?Aid=190>>, (10.06.2007)

BALDEMİR Ercan, GÖKALP M. Faysal, AVCI Mehmet, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Mimic Modelle Tahmin Edilmesi”, <www.ekonometridernegi.org/bildiriler/23s1.pdf>, (03.05.2007)

BÜYÜKKUŞOĞLU Burak, ÇETİNKAYA Murat, “Kayıt Dışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri”, **Rekabet Dergisi**, <www.rekabet.gov.tr/word/dergi24/3-bu%20sılda.doc>, (03.05.2007)

ERGÜL Ergin, “*Kara Para Aklamayla Mücadelenin Nedenleri ve Suç Politikası*” , <www.turkforum.gen.tr/vforum/kara-para-aklamayla-mucadelenin-nedenleri-t121569.html?t=121569>, (03.05.2007)

İLHAN Gökalp, “Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler”, <<http://www.akademikbakis.org/12/makale/VOEF.doc>>, (05.06.2007)

İNÖNÜ Akgün Alp, “Paranın Karası, Kara Paranın Makroekonomik Etkileri”, <<http://www.masak.gov.tr/tr/akgunmakale.htm>>, (12.06.2007)

İNÖNÜ Akgün Alp, “Bankalarda Kara Para Aklama Risk Yönetimi”,
Activeline Dergisi, Ocak – Şubat – 2005,
<http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=3582>,
(24.04.2007)

KALEM Murat, “Bankalar Aracılığıyla Kara Para Nasıl Aklanmaktadır?”,
Activeline Dergisi, Eylül – Ekim 2004,
<http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=386> ,
(24.04.2007)

PEK Ahmet, “Suç Gelirleri İle Mücadele, Suç Gelirlerinin Aklanması İle Mücadele, El Koyma, Eşya ve Kazanç Müsaderesi”, *Çağın Polisi Dergisi*, Yıl:6, Sayı:64,Nisan – 2007, <www.caginpolisi.com.tr/64/20-21-22-23-24.htm-55k> ,
(13.05. 2007)

ŞANLI Ahmet, “Kayıt dışı Ekonomi ile Mücadelede Neredeyiz?”, **e-yaklasim**, Ağustos 2003,
<<http://www.yaklasim.com.tr/mevzuat/dergi/makaleler/2003083805.htm>>,
(17.03.2007)

Türkiye Bankalar Birliği, **Açıklama no: 4**, “Kara Para Aklama”,
<<http://www.turkishbankers.org/seminars/KARA%20PARA%20by%20Roger%20Wilson%202000.pdf>>, (09.06.2007)

UÇAR Serhat, “Kirli Paranın Yıkanması”<<http://www.sucveceza.com/icerik-307.html>>, (09.06.2007)

US Vuslat, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleme Yöntemleri: Türkiye Örneği”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma metni**, 2004/17, <<http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf>>, (16.05.2007)

Tezler:

ARSLAN Hilal, **Kara para Bağlantısı Yönüyle Kayıt Dışı Ekonomi**, Yayınlanmamış Yeterlilik Tezi, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Ankara – 2004

DANSUK Ercan, **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo - Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezi, Mayıs 2007, <<http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdağ/dansuke/yoksullu.pdf>> (05.07.2007)

GÜLER Kadir, **Kayıt Dışı Ekonomi Bağlantısı Yönüyle Vergi Suçları ve Kara Para Aklama**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001

PETÜK Kadir Can, **Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Girişimler Ve Türkiye’de Kara Paranın Aklanmasıyla Mücadele**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005

YALÇINCI Adnan, **Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Ankara, 2002

Raporlar:

DPT, “VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara, 2001, <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>>, (10.09.2006)

DPT, “ IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007–2013) Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara – Temmuz 2006, <http://plan9.dpt.gov.tr/oik_09/vergi/vergi.pdf> , (01.03.2007)

ERGİN M. Okan, **Finansal Sistem Aracılığıyla Gerçekleştirilen Kara Para Aklama Yöntemleri**, Eylül – 2001, T.C. Merkez Bankası Teftiş Raporları, Rapor no 15,

KAYMAK Hasan, “Dünyanın 110 Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Ölçümü”, Maliye Bakanlığı Araştırma ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Rapor no: 11, Haziran 2005

KOM, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 2005 Faaliyet Raporu, Mart, 2006, Ankara

MASAK, “Mali Eylem Görev Grubu, 1999 – 2000 Kara Para Aklama Tipolojileri Raporu 26 Ocak 2000”, **Mali Eylem Görev Grubu Kara Para Aklama Tipolojileri**, MASAK Yayın no: 7, Ankara – 2000

MASAK, **Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları**, <www.masak.gov.tr>

TÜRKİŞ, **Kayıt Dışı İstihdam Raporu**, Mayıs – 2006,
<<http://www.calismatoplum.org/sayi12/Kapar.pdf>>, (19.04.2007)

TEPAV, Yolsuzlukla Mücadele Tebliğler Temmuz 2005 Yolsuzlukla Mücadele Konferansı, **TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları – 2**, Ankara – 2005

TÜSİAD, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri**, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 8, Aralık – 2006, <<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/kayitdisi.pdf>>, (12.06.2007)

Uluslararası Narkotik Kontrol Stratejisi Raporu(INCSR) Türkiye -Mart, 2007,
<http://www.arem.gov.tr/rapor/degerlendirme/ABD_2007_narkotik.htm>, (16.05.2007)

Yasal Düzenlemeler:

Kanunlar:

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Kabul Tarihi: 04.01.1961

4208 Sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun, Kabul Tarihi: 13.11.1996

4926 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, Kabul Tarihi: 10.07.2003

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, Kabul Tarihi: 26.09.2004

5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun,
Kabul Tarihi: 11.10.2006

Uluslararası Sözleşmeler:

Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Viyana Konvansiyonu).

Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Palermo Sözleşmesi).

Suç Kaynaklı Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Zabt Edilmesi Ve Müsadere Edilmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Strasburg Konvansiyonu)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Halil İbrahim DEMİR

Doğum Yeri : Osmaniye

Doğum Yılı : 1981

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu:

Lise : 1996 – 1999 Osmaniye Anadolu Lisesi

Lisans : 1999 – 2003 Süleyman DEMİREL Üniversitesi İİBF Maliye
Bölümü

Yüksek Lisans : 2003 - ... SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim
Dalı

Yabancı Diller ve Düzeyi:

1. İngilizce – 4

2. Almanca – 2

İş Deneyimi:

03.05.2005 – 17.08.2005 Sümer Halı Halı Fabrikası Taşeron Firma
Sorumluluğu

2005 – ... T.C. Mehmet Akif ERSOY Üniversitesi BUCAK H.T.M.Y.O.
Öğretim Görevlisi (Sözleşmeli)